

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Majandusarvestuse instituut

Finantsarvestuse õppetool

Olga Mahhova

ÕIGLASE VÄÄRTUSE ARVESTUSHINNANGUTE AUDITEERIMINE JA SELLEGA
KAASNEVAD PROBLEEMID

Magistritöö

Juhendaja: professor Lehte Alver

Tallinn 2014

ABSTRAKT

Käesoleva magistritöö eesmärk oli välja selgitada Eestis tegutsevate audiitorite arvamust õiglase väärtuse auditeerimise ja sellega kaasnevate probleemide kohta. Uurimismeetodiks oli valitud küsitlus ja autori koostatud küsimustik. Küsitluses osales 22 audiitorit, Audiitorkogu liikmed ehk audiitorite nimekirja kantud füüsilisest isikust audiitorid.

Küsitluse tulemusena selgus, et audiitorite hindamisvaldkonna ja kutsealased teadmised on piisavad selleks, et läbi viia õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimist. Tänu sellele saab hindamisspetsialisti kasutamist õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel vältida. Sõltumatu punkthinnangu kasutamine ei paku audiitoritele probleemi, kuid selgus, et audiitor otsib pigem juhtkonna kinnitavat tõendusmaterjali versus mittekiinnitavat tõendusmaterjali. Selline eeldus viitab audiitorite motiveeritud põhjendusele.

Peaprobleemid seisnevad õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel nende kontrollitavuses, kuna analüüs on keerulisem võrreldes soetusmaksumusega, auditeerimisprotsessi ajakulu on suur ja subjektiivsed prognoosid tulevikku pakuvad väljakutset. Mudeli eelduste põhjendatuse hindamine ja kaalutlemine, kas kõiki relevantseid tegureid on arvesse võetud mudelis, on kõige problemaatilised etapid.

Kõige paremad väljakutsete lahendused on auditeerimisstandardite parendamine: mitmemõttelisuse eemaldamine ja praktiliste suunistega, näidetega täiendamine. Samuti peavad audiitoril olema hindamisvaldkonna pideva koolituse valiku võimalused, arvestades hindamisvaldkonna teadmiste saamise allikate piiranguga.

Töös käsitletud õiglase väärtuse arvestushinnangute kitsaskohad ja sellega kaasnevad probleemid võivad olla kasulikud nii teiste audiitoritele kui ka standardite koostajatele, koolituste korraldajatele.

Võtmesõnad: õiglase väärtus, arvestushinnang, eeldus, juhtkond, auditeerimine, hindamisspetsialist, teadmised, kutsealane skeptitsism, audiitor, koolitus, standard, hindamismudel, tõendusmaterjal, risk, kontrollitavus, motiveeritud põhjendus

SISUKORD

ABSTRAKT	2
SISSEJUHATUS	6
1. ÕIGLASE VÄÄRTUSE ARVESTUSHINNANGUTE AUDITEERIMINE	9
1.1. Teadusallikates uuritud teemad: õiglase väärtuse ja õiglase väärtuse auditeerimisega seotud kitsaskohad	9
1.1.1. Usaldusväarsuse ja informatsiooni kättesaadavuse probleem, juhtkonna erapoolikus	9
1.1.2. Asjakohasus ja kontrollitavus	10
1.1.3. Subjektiivsus, kutsealane otsustus ja skeptitsism.....	11
1.1.4. Õiglase väärtusega seotud auditeerimise väljakutsed	11
1.2. Õiglase väärtuse definitsioon ja hierarhia.....	13
1.3. Õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimine: standardite olulised põhimõtted.....	15
1.4. ISA 540 standardi põhimõtted	18
1.4.1. Arvestushinnangute olemus: hindamise usaldusväarsus, ebakindlus, juhtkonna erapoolikus	18
1.4.2. Riskihindamise protseduurid.....	19
1.4.3. Oluliste väärkajastamiste riskide tuvastamine ja hindamine ning vastused hinnatud oluliste väärkajastamiste riskidele.....	20
1.5. Õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud auditeerimise puudused ja arengusuunad .	24
1.5.1. Õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud auditi puudused.....	27
1.5.2. Audiitori peamised probleemid õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel..	28
2. AUDIITORITE ARVAMUS ÕIGLASE VÄÄRTUSE ARVESTUSHINNANGUTE AUDITEERIMISPROTSESSI KOHTA	32
2.1. Valim ja uurimismeetod.....	32
2.2. Küsitluse tulemuste analüüs.....	35
2.2.1. Üldine ja demograafiline informatsioon	35
2.2.2. Ülesande keerukus õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel	37
2.2.3. Teadmised ja oskused õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel	39
2.2.4. Audiitori poolne hindamisspetsialisti kaasamine	41
2.2.5. Kutsealane skeptitsism õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel.....	43
2.2.6. Väljakutsed õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel.....	45
2.2.7. Väljakutseid pakkuvad auditeerimisetapid.....	47

2.2.8. Väljakutsete võimalikud lahendused.....	48
2.2.9. Küsitluse tulemuste kokkuvõte ja järeldused.....	50
KOKKUVÕTE.....	61
VIIDATUD ALLIKAD.....	64
SUMMARY.....	69
LISAD.....	71
Lisa 1. Auditi puuduste trendid aastatel 2008 - 2011.....	71
Lisa 2. Õiglase väärtuse mõõtmisega seotud puudused aastal 2008.....	72
Lisa 3. Õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud puudused aastal 2010.....	73
Lisa 4. Õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud puudused aastal 2011.....	74
Lisa 5. Õiglase väärtuse mõõtmistega seotud puuduste põhjused ja nende osakaal (protsentides).....	75
Lisa 6. Küsimuste 1 ja 2 tulemused: audiitorina töötamise kogemus.....	76
Lisa 7. Küsimuste 1 ja 2 tulemused: praegune ametikoht audiitorfirmas.....	77
Lisa 8. Üldiste küsimuste tulemused: audiitorina töötamise kogemuse ja ametikoha risttabel.....	78
Lisa 9. Üldiste küsimuste tulemused.....	79
Lisa 10. Üldiste küsimuste tulemused ametikoha lõikes.....	80
Lisa 12. Küsimuste 1-7 tulemused.....	82
Lisa 13. Küsimuste 1-7 tulemused ametikoha lõikes: mediaan ja mood.....	83
Lisa 14. Küsimuste 1-7 tulemused ametikoha lõikes.....	84
Lisa 15. Küsimuste 8-14 tulemused kogu valimi lõikes.....	85
Lisa 16. Küsimuste 8-14 tulemused: ametikoha lõikes.....	86
Lisa 17. Küsimuste 8-14 tulemused: mood ja mediaan.....	87
Lisa 18. Küsimuste 15-21 tulemused kogu valimi lõikes.....	88
Lisa 19. Küsimuste 15-21 tulemused ametikoha lõikes.....	89
Lisa 20. Küsimuste 15-21 tulemused: mood ja mediaan.....	90
Lisa 21. Küsimuste 22-27 tulemused.....	91
Lisa 22. Küsimus 22-27 tulemused ametikoha lõikes.....	92
Lisa 23. Küsimuste 22-27 tulemused ametikoha lõikes: mood ja mediaan.....	93
Lisa 24. Küsimuste 28-37 tulemused.....	94
Lisa 25. Küsimuste 28-37 tulemused ametikoha lõikes.....	95
Lisa 26. Küsimuste 28-27 tulemused ametikoha lõikes: mood ja mediaan.....	96
Lisa 27. Küsimuse 38, PCAOB'i ja Griffith'i uuringu tulemuste võrdlus.....	97

Lisa 28. Küsimuste 39-44 tulemused.....	98
Lisa 29. Küsimuste 39-44 tulemused ametikoha lõikes.....	99
Lisa 30. Küsimuste 39-44 tulemused ametikoha lõikes: mood ja mediaan.....	100
Lisa 31. Küsimustik „Audiitorite arvamus õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisprotsessi kohta“	101
Lisa 31. järg	102
Lisa 32. Ülesande keerukus õiglase väärtuse auditeerimisel (% audiitoritest).....	103
Lisa 33. Teadmised ja oskused õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (% audiitoritest)	104
Lisa 34. Audiitori poolne hindamisspetsialisti kaasamine (% audiitoritest)	105
Lisa 35. Kutsealane skeptitsism õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (% audiitoritest)	106
Lisa 36. Väljakutsed õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (% audiitoritest) ...	107
Lisa 37. Väljakutsete võimalikud lahendused (% audiitoritest)	108

SISSEJUHATUS

Tänapäevane maailm on mõeldamatu ilma finantsteabeta. Finantsteabe eesmärk on usaldusväärselt kajastada ettevõtte finantsseisundit ja majandustulemust. Finantsinformatsiooni avalikustamine on tähtsal kohal, arvestades selle informatsiooni kasulikkust: finantsinformatsiooni täpsus ja usaldusväärsus on esikohal. Aktuaalne on varaobjektidele ja kohustistele õigete hinnangute andmine, sest selle protsessi tulemus kujutab endast määravat kriteeriumit usaldusväärsuse küsimustes. Arvestushinnangud on otseses seoses finantsaruandluse kvaliteediga ning kvaliteet mängib üks olulisemaid rolle investorite otsuste langetamisel. Investorid kui ettevõtte potentsiaalsed kapitaliallikad vajavad kindlust, et nende otsused on analüüsi tulemusena korralikult kaalutletud ja baseeruvad just ettevõtte õigetel finantsandmetel. Teisisõnu ei sooviks potentsiaalne investor eksliku informatsiooni põhjal otsust langetada: tekib risk ettevõttesse mahutatud kapitali kaotada. Usaldusväärsust saab lisada finantsaudit, mille käigus audiitor kontrollib, kas ettevõtte juhtkonna poolt allkirjastatud finantsandmed, väited kajastavad õiglaselt ettevõtte finantspositsiooni ja tegevuse tulemusi huvirühmade jaoks.

Arvestushinnangud ja õiglane väärtus on paratamatu osa finantsaruannete koostamisel. Viimasel aastakümnel on õiglase väärtuse arvestus muutunud tänu kiire tehnoloogia ja keerulisemate ärimudelite arengule üha levinumaks. Nii nagu õiglase väärtuse mõõtmine muutus üha nähtavamaks, muutus ka auditi protsessis toimuva õiglase väärtuse mõõtmisega seotud kontroll. Igasugused hinnangud on oma olemuselt tulevikku vaatamine ning omakorda tulevikku vaatamine eeldab seda, et hinnangu andja põhineb subjektiivsel baasil, suurel ebakindlusel, millega võib kaasneda väärkajastamise risk. Seega õiglase väärtuse arvestushinnangud võivad avaldada märkimisväärset mõju ettevõtte finantsaruannetele. Ameerika Ühendriikide Väärtpaberibörsil Noteeritud Äriühingute Raamatupidamise Järelevalve Nõukogu (PCAOB - *The Public Company Accounting Oversight Board*) hiljutised uuringud annavad märku üha suurenevast tähelepanust auditiprotseduuridele ja õiglase väärtuse mõõtmisega seotud uuringute tulemustele. Ameerika Sertifitseeritud

Raamatupidajate Kogu (AICPA - *American Institute of Certified Public Accountants*) juhatuse liige Jay Hanson'i kõnes (2012) saab leida kindlaid viiteid sellele, et paljudel juhtudel ebaõnnestub audiitoritel hinnata õiglase väärtuse kajastamise eeldusi, mis on ettevõtte juhatuse poolt esitatud. Teised järeldused mainitud PCAOB uuringutes kirjeldavad audiitorite oskamatusi hinnata finantsaruannetes avalikustatud andmeid raskesti hinnatavate finantsinstrumentide kohta, reageerida asjakohaselt hindamisriskile. Samuti, määras AICPA kindlaks mitmeid juhtumeid, kus audiitorid ei võtnud arvesse vastuoluliste tõendite mõju kindlate oluliste eelduste suhtes. Need uuringud käsitlevad tulemusi ning ei uuri, millistel põhjustel juhtub see auditipraktikas.

Õiglase väärtuse arvestus on üks teemasid, mis tekitab märkimisväärset huvi erinevatele osapooltele ning vastuolulised arutelud on toimunud juba mitmete aastate jooksul. Raamatupidamislik kogemus, audiitorite praktika näitavad seda, et isegi siis, kui juhtkonna hinnangute andmise protsessi käigus kasutatakse kvalifitseeritud personali ja asjakohaseid usaldusväärseid andmeid, on suur tõenäosus kokku puutuda eelarvamustega subjektiivsetes tegurites. Seega, kui audiitor plaanib ja viib läbi auditiprotseduure eesmärgiga hinnata arvestushinnanguid, peab tema kaaluma nii subjektiivseid kui ka objektiivseid tegureid kutsealase skeptitsismiga. Samuti õiglase väärtuse arvestushinnangute keerukus ja arvestushinnangute suurenev esinemissagedus võib olla otseses seoses kliendi sooviga kasutada hindamisspetsialisti abi õiglase väärtuse mõõtmisel. Üheks mõjuvaks teguriks võib olla ka potentsiaalne puudus auditeerimisstandardites, kuna mõjutavad standardites sisalduvad suunised audiitori töö strateegia valikut ja otsustust. Audiitorid võivad kokku puutuda paljude väljakutsetega õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel. Tuleb meeles pidada, et raamatupidamisaruande mõningatele elementidele saab üksnes hinnangu anda – neid ei saa täpselt mõõta, vaid neid saab ainult hinnata. Mõnede õiglase väärtuse arvestushinnangute kontroll vajab valdavalt otsustusvõime ja subjektiivsuse kõrget astet. Sellisteks arvestushinnanguteks on eriti need, mis põhinevad õiglase väärtuse mudelitel. Paljude audiitorite jaoks võib sellise mudeli analüüsimine keeruline olla. Väljakutsed on eriti seotud varade ja kohustiste auditeerimise erinevustega, mis on kajastatud kas soetusmaksumuses või õiglases väärtuses (PCAOB 2009, 5). Ka majanduslik keskkond dikteerib tingimusi: teatud finantsinstrumentide turud ei ole aktiivsed, vaid on mittelikviidsed ning audiitorite jaoks võib olla äärmiselt keeruline tõendusmaterjali kätte saada. Õiglase väärtuse arvestushinnangu auditeerimise keerukus võib seisneda selles, et audiitor peab mitu „rolli“ mängima:

hindamisspetsialisti, kontrollija ja skeptiku rolli. See võib olla üks põhjusi, miks audiitorid õiglase väärtuse auditeerimisel väljakutsetega kokku puutuvad: kas audiitoril on kõik vajalikud hindamisvaldkonna teadmised olemas?; kas audiitor on võimeline õiglase väärtuse arvestushinnangu subjektiivsuse põhjendatust kontrollida?; kas kõrvalabi kasutamine hõlbustaks audiitori tööd õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel või lisaks pigem keerukust?; kas auditeerimisstandardid annavad selleks vajalikke suuniseid?

Käesoleva magistritöö eesmärk on välja selgitada Eestis tegutsevate audiitorite arvamust õiglase väärtuse auditeerimise ja sellega kaasnevate probleemide kohta. Magistritöö tulemusena peab selguma, milliste probleemidega kokku puutuvad audiitorid ja millised probleemide lahendused oleksid praktikas rakendatavad. Eraldi vaadeldakse audiitorite suhtumist ülesande keerukusse, teadmistesse ja oskustesse, hindamisspetsialisti kaasamise, kutsealase skeptitsismi rakendamisesse. Samuti selgitatakse välja audiitori suhtumist õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud väljakutsetesse, auditeerimise etappidesse ja väljakutsete võimalikesse lahendustesse. Püstitatud eesmärgi saavutamiseks on esitatud kahte põhiuurimisküsimust.

Põhiuurimisküsimusteks on:

- 1) välja selgitada, millised auditeerimise etapid on kõige olulisemad audiitori jaoks õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel;
- 2) välja selgitada, milliste probleemidega audiitorid kokku puutuvad õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (millised probleemid on praktikas võimalikud).

Esimene tööosa käsitleb õiglase väärtuse ja õiglase väärtuse auditeerimise teoreetilist tausta: viidatakse teadusallikates käsitletud õiglase väärtuse kitsaskohtadele, tuuakse välja õiglase väärtuse mõiste, kirjeldatakse õiglase väärtuse arvestushinnangute hierarhiat, uuritakse õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud auditeerimisprotsessi ja auditeerimisprotsessis tekkivaid võimalikke probleeme. Selles tööosas põhinetakse teadusallikates sisalduvatele uuringutele ja auditeerimise standardite olulistele põhimõtetele. Teine tööosa on praktiline, kus kirjeldatakse kasutatud uurimismetoodikat, analüüsitakse küsitluse teel saadud tulemusi, tuuakse välja järeldusi ja antakse kokkuvõtte. Selles tööosas põhinetakse teoreetilises osas käsitletud teemadel ja küsitluse teel saadud tulemustel.

Uurimismaterjali kogumisel on kasutatud dokumendivaatlust, kirjalikul või elektroonsel kujul olevate allikate analüüsi. Praktilises tööosas on kasutatud kvantitatiivset uurimismeetodit küsitlust.

1. ÕIGLASE VÄÄRTUSE ARVESTUSHINNANGUTE AUDITEERIMINE

1.1. Teadusallikates uuritud teemad: õiglase väärtuse ja õiglase väärtuse auditeerimisega seotud kitsaskohad

Antud peatükis esitatakse ülevaade teadusallikatest, mille põhiteemaks on õiglase väärtus: vaadeldakse õiglase väärtuse usaldusväarsuse, informatsiooni kättesaadavuse ja juhtkonna erapoolikuse probleeme. Samuti esitatakse uuringute seisukohti õiglase väärtuse asjakohasuse ja kontrollitavuse kohta. Lõpuks tuuakse välja auditeerimisega seotud probleeme. Siinkohal rõhutatakse, et vaatamata sellele, et paljud teadusuuringud on pühendatud õiglase väärtuse arvestuse eelistele ja puudustele, käsitleb üsna piiratud kogus teadusuuringuid õiglase väärtuse auditeerimist ja sellega seotud probleeme (Maksymov et al 2012). Käsitatud teadusuuringute väljatoomise eesmärk on rõhutada õiglase väärtuse arvestushinnangute problemaatilisi valdkondi ja seega problemaatika aktuaalsust.

1.1.1. Usaldusväarsuse ja informatsiooni kättesaadavuse probleem, juhtkonna erapoolikus

On olemas teatud kvalitatiivsed omadused, mis teevad finantsaruannetes avalikustatava informatsiooni kasulikuks selle kasutajate jaoks. Need omadused on: 1) arusaadavus, 2) asjakohasus, 3) usaldusväarsus ja 4) võrreldavus (Mirza et al 2011, 9).

Investorite jaoks on olulisel kohal see, et ettevõtte finantsaruanded oleksid usaldusväärsed ning usalduseväarsuse suhtes nõuavad nad kindlust või tõendust. Sellist kindlust annavad auditeeritud aruanded. Kuid millist kindlust ja usaldusväarsust annavad õiglates väärtuses kajastatud raamatupidamisaruanded, kui arvestada sellega, et õiglase väärtus on oma olemuselt teiste inimeste hinnang? Pannese ja DeIFavero (2010, 163)

kirjutavad sellest, et üsna keeruline on saada kinnitust õiglase väärtuse arvestushinnangute usaldusväärsuse kohta, kuna kasutatava informatsiooni usaldusväärsus varieerub olemuse ja kättesaadavuse seisukohalt. Sellist põhimõtet käsitletakse ka standardis ISA 540. Martin et al (2006, 287), Song et al (2010), Pannese ja DelFavero (2010, 161) viitavad sellele, et on olemas teatud tegurid, mis pakuvad audiitoritele väljakutseid õiglase väärtuse kontrollimisel. Need tegurid on juhtkonna otsustus ning usaldusväärse ja piisava informatsiooni kättesaadavus. Samuti rõhutatakse, et väljakutseid võivad pakkuda ka hindamismeetodid, mida juhtkond kasutab, vajadus adekvaatse avalikustatud informatsiooni järele ja hindamistehnika. Christensen märkab, et audiitorite jaoks kujutab endast kõrge hindamise ebakindlus väga rasket koormat õiglase väärtuse auditeerimisel (Christensen et al, 2012). Lundholm arvab, et hindamise ebakindlus annab alust mõelda, et sellega kaasneb ka juhtkonna erapoolikus (1999) ja seepärast õiglase väärtuse arvestushinnangud muutuvad vähem usaldusväärseteks (Lev et al 2010). Kõrge hindamise ebakindlus (hinnangu ebakindlus) on arvestushinnangu ja sellega seotud avalikustatava informatsiooni tundlikkus olemusliku täpsuse puudumise suhtes selle mõõtmisel (ISA 540 2009).

1.1.2. Asjakohasus ja kontrollitavus

Mõned uuringud käsitlevad õiglase väärtuse info asjakohasust ja finantsturu andmeid. Nendeks on näiteks hilisemad Danbolt'i et al (2008) uuring, mis käsitleb õiglase väärtuse rakendamist Ühendkuningriigi investeerimiskontekstis, Landsman'i (2007) uuring, mis käsitleb kuivõrd on õiglase väärtus usaldusväärne kapitalituru kontekstis ning leiab, et õiglase väärtuse informatiivsus sõltub mõõtmisveast ja õiglase väärtuse mõõtmiste aluseks olevast allikast. Teoreetilise ülekaaluga uuringud kirjeldavad seda, et kuivõrd informatiivne on õiglase väärtus ning tõestavad, et hinnad, mis on võetud likviidselt turult, pakuvad kasulikumat ja usaldusväärsemat infot võrreldes õiglase väärtusega, mis põhineb hindamismudelitel (Hitz 2007).

Üheks oluliseks kvaliteedi komponendiks peetakse ka õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavust (Barth 2007). Samuti väidetakse empiirilistes uuringutes, et esituse tõetruudus on tihti allutatud kontrollitavusele või õiglase väärtuse pooldajad ignoreerivad seda fakti ja arvavad, et soetusmaksumus on ikka usaldusväärsem; esituse tõetruuduse poolest pakub aga õiglase väärtus rohkem usaldusväärsust võrreldes soetusmaksumusega (McCarthy, 2004, Dietrich et al 2001). Laux et al (2009, 1) väidavad, et

ka soetusmaksumus ei ole ideaalne ning selles leidub puudusi, milliseid võib olla palju kordi rohkem võrreldes õiglase väärtusega. Lisaks näitavad uuringud, et kontrollitavus usaldusväarsuse tegurina, ja järelikult ka usaldusväarsus, muutuvad rohkem problemaatilisemaks, kui hindamine põhineb hüpoteetilistel turu hindadel (nt õiglase väärtuse hierarhias allapoole liikudes taseme 3 õiglase väärtuse arvestushinnangute puhul). See juhtub tavaliselt finantskriisi ajal, kui aktiivne turg võib kiiresti muutuda mitteaktiivseks (Laux et al 2009, Christensen 2012).

1.1.3. Subjektiivsus, kutsealane otsustus ja skeptitsism

Subjektiivsus on olnud keskseks teemaks õiglase väärtuse auditeerimise valdkonnas. Maksymov et al (2012, 2) väidab, et eelduste auditeerimine („*auditing assumptions*“) hõlmab rohkem subjektiivsust kui rakendamise auditeerimine („*auditing implementation*“) ning seega on vähem kontrollitav. Seevastu rakendamise auditeerimine seisneb summade ümberarvutamises ja mehaanilises jälgimises. Järelikult nõuab rakendamise auditeerimine vähem subjektiivsust ja on paremini kontrollitav audiitorite jaoks. Christensen et al (2012) tõestab, et subjektiivsed hindamismudelid ja nende sisendid sisaldavad ebakindlust või ebatäpsust, mis on mitu korda suurem kui olulisus. Autori arvates, on loogiline eeldada, et subjektiivsuse, kutsealase otsustuse ja skeptitsismi vahel on olemas seos: mida rohkem subjektiivsust esineb õiglase väärtuse arvestushinnangute arendamisel, seda suuremas ulatuses peaks audiitor kutsealast skeptitsismi ja seega ka kutsealast otsustust rakendama.

1.1.4. Õiglase väärtusega seotud auditeerimise väljakutsed

Õiglase väärtuse arvestushinnangute kasutamise suurenev esinemissagedus ja keerukus on iseenesest probleem audiitorite jaoks (Cannon et al 2014, 2). Intervjuud kogunud audiitoritega ja PCAOBi (Väärtpaberibörsil Noteeritud Äriühingute Raamatupidamise Järelevalve Nõukogu) uuringud eeldavad, et õiglase väärtusega seotud auditi puuduste peamine põhjus seisneb selles, et audiitorid kipuvad pöörama suhteliselt vähe tähelepanu juhtkonna eelduste auditeerimisele võrreldes rakendamise auditeerimisega (Griffith et al 2012). Samuti näitavad uuringutulemused, et audiitorid märkavad tihti õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel tekkivaid raskusi, kui subjektiivsus ja ebakindlus on kõrgel tasemel (Cannon et al 2014, 2). Sama uuring näitab, et kõrge hinnangu ebakindlus ja

subjektiivsed juhtkonna eeldused on põhjuseks, miks audiitorid ei rakenda auditi korrigeerimist: audiitorid arvavad, et nendel on raske tõestada, et nende eeldused ja hinnangud on täpsemad kui kliendi eeldused, hinnangud (Cannon et al 2014, 2).

Mõned uuringud käsitlevad ka hindamisspetsialisti kasutamise probleemi. Näiteks on uuritud, et audiitorid kasutavad hindamisspetsialisti sagedamini kui klient (Cannon et al 2014). Määravaks teguriks hindamisspetsialisti valimise puhul on küsimus: kas klient kasutas hindamisspetsialisti või ei kasutanud (*Ibid.*)? Smith-Lacroix arvates ei ole audiitorid kahjuks mudelite sisendite, eelduste ja parameetrite suhtes eriliste teadmiste, otsustusvõime või arvamustega inimesed (Smith-Lacroix et al, 2012). Audiitorite teadmiste baas ja vajadus tellida arvamust väljastpoolt („*outsourcing*“) ähvardab audiitori kutseala õigusjärglust ja pädevust (Smith-Lacroix et al 2012). Keerukus ja arvestushinnangute suurenev esinemissagedus on otseses seoses kliendi sooviga kasutada hindamisspetsialisti abi õiglase väärtuse mõõtmisel (Dichev et al 2013).

Power (2010) on väitnud, et usaldusväärsus ei ole enam kontrollitavusega seotud. Selline usaldusväärssuse muutus turuväärtuste õiglase kajastamise suhtes on avaldanud suurt mõju auditeerimise paradigmat. Traditsioonilises, tehingutel põhinevas raamatupidamisarvestuses oli auditeerimist tõlgendatud kui protsessi, mille käigus uuritakse auditi jälgesid, seostatakse raamatupidamislikke sündmusi raamatupidamisaruannetega, arvestades auditi tõendusmaterjali erineva sisuga (Jeppesen 2013). Selle tulemusena hakati audiitoreid tehnilisteks ekspertideks ja audiitorite arvamusi tähtsateks pidama. Kuid õiglase väärtuse arvestuses toimunud muutused panid aluse hindamise muutustele: hindamine on keskendunud turgudele ja majanduslikele hindamismudelitele. Probleemiks kujuneb informatsiooni kättesaadavus: juhul kui turg ei tegutse normaalsetel tingimustel ehk on mittelikviidne, siis adekvaatsed turuhinnad puuduvad (Pannese et al 2010, 44).

Audiitor peab planeerima ja läbi viima auditi, saamaks kindlust, et finantsaruanne ei sisalda olulisi väärkajastamisi. Õiglase väärtuse arvestushinnangu kindlus on audiitori jaoks, võrreldes teiste finantsaruande elementidega, unikaalne, kuna sisaldab lisaks auditi ebakindlusele (ehk avastamisriskile) ka olemuslikku ebakindlust (ehk teadmatut tulemust) (Bell et al 2012). Eespool mainitud arvestades, võib eeldada, õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimise puhul võib tekkida palju probleeme ja heal tasemel auditeerimise protseduurireeglid on probleemide väljaselgitamisel määravat tähtsusega. Teadusallikate analüüs näitab, et õiglase väärtuse auditeerimisega kaasnevate probleemide

kohta on tehtud mitmeid uuringuid ning need põhinevad peamiselt probleemide väljaselgitamisel. Samuti on teadlaste poolt koostatud mõned soovituslikud suunised. Näiteks, Christensen et al (2012, 142) märgib, et soovituslik oleks aru saada auditeerimise probleemidest praktilisest küljest ehk kuidas audiitorid hindavad/kontrollivad õiglase väärtuse arvestushinnanguid, millised meetodid on võetud kasutusele. Bratten et al (2013) mainib, et õiglase väärtusega seotud probleemide käsitus annab võimalusi õiglase väärtuse kitsaskohtadest aru saada.

1.2. Õiglase väärtuse definitsioon ja hierarhia

Alapeatüki 1.2. eesmärk on defineerida õiglase väärtuse sisu ja käsitleda õiglase väärtuse liike, tuginedes õiglase väärtuse arvutamiseks kasutatud sisenditele ehk üldtunnustatud õiglase väärtuse arvestushinnangute hierarhiale.

Õiglase väärtus on hind, mis oleks saadud vara müümisel või oleks makstud kohustuste üleandmisel turuosaliste vahel tehingu mõõtmise kuupäeval (IFRS 13 2011). Seega õiglase väärtuse mõõtmise kindel eesmärk on leida selline hind, mis oleks olemas teatud kuupäeval ning teatud varaobjektile/kohustusele.

Õiglase väärtuse arvestus on suhteliselt hiljuti muutunud levinumaks ja eelistatud mõõtmisaluseks finantsaruandluses. Samas 1960ndate ja 1970ndate aastate jooksul ei olnud õiglase väärtus jooksva väärtuse arutelus nii kriitiliseks ja problemaatiliseks teemaks (Kumarasiri et al 2011, 1). Kaasaegse finantsvaldkonna standardite kehtestajad on keskendunud õiglasele väärtusele, kuna paljude varaobjektide ja kohustuste kontode puhul on lubatud rakendada õiglast väärtust. Sellist tendentsi mainivad paljud uuringud (nt Elad 2007 või Hitz 2007). Lisaks eeltoodule, tuleks märkida, et standardite kehtestajad IASB või FASB on suunatud üleminekule soetusmaksumuse arvestusest õiglase väärtuse arvestusele (Elad 2007). Autori arvates, võib see omakorda tähendada, et üha rohkem raamatupidamiskontosid kajastatakse õiglates väärtuses. Üleminekut saab põhjendada standardite kehtestajate keskendumisega „otsuste vastuvõtmise kasulikkusele“ („*decision usefulness*“) (Gassen 2008, Elad 2007). Autori arvates, tähendab see omakorda, et informatsiooni esitamise kasulikkus finantsaruannetes on suunatud selle peakasutajatele – investoritele ning seda võiks pidada iseenesest probleemiks teiste osalejate jaoks (raamatupidajate, audiitorite jaoks). Kui varaobjekte ja kohustisi on lubatud kajastada õiglates väärtuses, siis on tõenäoline et audiitor

peaks taoliste varaobjektide/kohustiste õiglase väärtust kontrollima. Kui audiitor kontrollib erinevaid varaobjekte/kohustisi, siis on tõenäoline, et tema puutub kokku erinevate raskustega analüüsi meetodite valimisel. Järelikult suureneb ka tõenäosus, et audiitoril tekkivad probleemid erinevate majandusharude varade õiglase väärtuse analüüsimisel. Tänapäevane raamatupidamisandmete mõõtmine ja avalikustamine paneb suuremat rõhku varade ja kohustuste kajastamisele. Seda võib vaadelda kui tendentsi raamatupidamises: peaaegu iga raamatupidamiskirje bilansis on kajastatud õiglasel väärtuses ning avalikustatud informatsioon peab kajastama õiglase väärtuse kasutamise olemust. Lisaks väärtpaberitele saab õiglase väärtuse alusel korrigeerimist kasutada ka tulevikus müüdava materiaalse põhivara, nõuete või varude puhul.

Kui audiitor auditeerib õiglase väärtuse hinnangut, siis ei auditeeri ta tehinguid, mis on toimunud organisatsiooni sees, vaid püüab selle asemel hinnata välisturgude väärtusi, majandusharu andmeid ja tulevase rahavooge (Johnstone et al 2013). Autori arvates, viitab selline argument ühest küljest ka sellele, et audiitorite professionaalsed oskused ja teadmised ei saa piirduda ainult ühe rolli ja suunaga ning tegemist on suure hulga informatsiooni töötlemise ja analüüsiga.

Õiglase väärtuse kontseptsioon eeldab korrapärast turgu ja võib olla mittekohaldatav teatud varaobjektidele kriisis oleva turu tingimustes ehk kui turg sisuliselt ei eksisteeri. Kui turg ei ole aktiivne, siis võidakse varasid hinnata vastavalt nende soetusmaksumusele või turuväärtusele olenevalt sellest, kumb summa on väiksem („*the lower of cost or market*“ meetod). Ettevõtte juhtkonna ja audiitorite juhendamise eesmärgil tuvastas FASB, et informatsiooni usaldusväärsus võib olla hinnangu tegemisel erinev. Samuti tasuks märkida, et ka infoallikad võivad olla erinevad. Lähtudes sellest on FASB välja töötanud õiglase väärtuse hierarhia, mida saab kasutada ka standardi „IFRS 13 Õiglase väärtuse mõõtmine“ kohaselt (Ernst&Young 2012, 129). Õiglase väärtuse hierarhia peegeldab ja rõhutab õiglase väärtuse määramisel kasutatud sisendite märkimisväärsust (Christian et al 2013, 519):

- Tase 1 — noteeritud hinnad identsete objektide puhul, aktiivsel, likviidsel turul nagu börsil: nt viimane NYSE börsi aktsiate või obligatsiooni kauplemine;
- Tase 2 — jälgitav/vaadeldav informatsioon sarnaste objektide puhul, aktiivsel või mitteaktiivsel turul: nt kaks kinnisvaraobjekti kesklinnas, mis asuvad sarnases kohas ja on sarnases olukorras;

- Tase 3 — mittejälgitavad/mittevaadeldavad sisendid, mis peavad olema kasutatud olukorras, kui turgu ei eksisteeri või turud on mittelikviidsed; mudelipõhine hindamine („*mark-to-model*“), mis sõltub juhtkonna tulevaste rahavoogude hinnangutest vara/kohustuse kohta.

Autori arvates, võib õiglase väärtuse hierarhia olla heaks toetavaks instrumendiks audiitorite jaoks. Kuid siinkohal võib tekkida küsimus, kuiõrd on erinevate tasemete informatsioon usaldusväärne ja kontrollitav. Esimese taseme puhul on tegemist turuväärtusega, teise taseme puhul võrreldakse sarnaseid objekte, kuid kolmanda taseme puhul on kasutusel rahavoogude meetod ehk tuginetakse teiste arvamustele, hinnangutele. Järelikult, kolmanda taseme hinnangud on äärmiselt subjektiivsed ja seega on nende usaldusväärsus ja kontrollitavus väike. Teisest küljest pakub hierarhia kasutamine ka teatud väljakutseid. Näiteks, esimese taseme puhul tekitab vajadus leida, millised varad oleksid identsed ja millised turud tuleks lugeda aktiivseks. Teise taseme puhul võib olla keeruline leida sarnaseid varasid ning leida aktiivseid/mitteaktiivseid turge. Kolmanda tasemel puutub audiitor aga kokku keeruliste mudelitega ja seega on kolmas tase kõige rohkem väljakutseid pakkuv. Audiitoril võib tekkida põhjendatud küsimus, kas kasutatud mudel on sobiv? Kas rahavoogude arvutamisel sisendid on sobivad? Kuiõrd tundlik on rahavoogude mudel erinevate sisendite muutuste suhtes? Kas klient kasutab selliseid mudeleid süstemaatiliselt? Eeltoodud loetelu ei ole kindlasti ammendav. Järelduseks võib olla ka see, et õiglase väärtuse hierarhia sisaldab subjektiivsust just igal tasemel.

1.3. Õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimine: standardite olulised põhimõtted

Käesolevas alapeatükis kasutatakse erinevaid auditeerimise standardeid kui raamistikku, mis kirjeldavad õiglase väärtuse määramise auditeerimisprotsessi. Eesmärk on selgitada välja auditeerimise olulised põhimõtted ja nende erisused auditeerimisprotsessi raames.

SAS no. 101 (*Statement on Auditing Standards*) annab audiitoritele suuniseid, et mõista, kuidas auditeeritava ettevõtte juhtkond arvutab õiglast väärtust ning määrata kindlaks, kas õiglase väärtuse mõõtmised on vastavuses üldtunnustatud arvestuse ja aruandluse printsiipidega GAAP (Menelaides et al 2003, 1).

Tuginedes ülalmainitud suunistele SAS no. 101 arvab autor, et juhitakse tähelepanu kõigepealt protseduuride tõhususele: audiitor peab kavandama tõhusad protseduurid õiglase väärtuse kontrollimiseks. Et kavandada tõhusaid protseduure õiglase väärtuste mõõtmiste kontrollimiseks, peab audiitor olema kursis ettevõtte personali asjatundlikkusega: kes on õiglase väärtuse määranud töötajad, milliseid eeldusi nad kasutasid õiglase väärtuse arvutamisel, kuidas nad jälgisid ja analüüsisid eeldusi aja jooksul ning selgitama välja, kas õiglase väärtuse määramisel kasutati hindamisspetsialisti. Kui auditeeritavas ettevõttes ei tööta vastavate oskustega spetsialiste, siis tuleb palgata eraldi hindamisspetsialist. Kuid tuleb arvestada ka sellega, et õiglase väärtuse arvestushinnangute täpsuse eest vastutab juhatus, vaatamata sellele, kas spetsialist on hindamisprotsessi kaasatud või mitte.

Pearõhk on sellel, et audiitorid peaksid hindama olulise väärkajastamise riski õiglase väärtuse määramisel ning audiitoril tuleks oma hinnangu andmisel kaaluda õiglase väärtuse hindamisel kasutatud eelduste arvu, olulisust ja subjektiivsust (Menelaides et al 2003, 2). Autori arvates, oleks see üsna loomulik antud kontekstis, kuna hindamistehnika on oma olemuselt subjektiivne ja ebakindel ning audiitor peaks hindama riski, et väärtus võib teatud tegureid arvestades olla väärkajastatud. Näitena saab tuua rahavoogude meetodi, kus audiitori jaoks on näiteks oluline kontrollida, kas prognoositud periood on adekvaatne. Samuti on oluline keskenduda kasutatud eelduste arvule ja olulisusele. Lisaks peab audiitor määrama kindlaks juhtkonna eelduste subjektiivsuse määra. Tähtsaks võib pidada ka seda, et audiitor peab aru saama, kui võrd võrreldavad juhtkonna eeldused tulevase sündmuse esinemise/tulemuse tõenäosusest ja millises ulatuses sisaldavad eeldused objektiivseid andmeid. Seega lähtuvad audiitorid auditi protsessi planeerimisel riskide hindamise protsessidest, analüüsivad juhtkonna õiglase väärtuse hindamisprotsesse ning lähtuvad lisaks veel standardite nõudmistest.

Audiitori jaoks on kriitilise tähtsusega saada aru, millisel alusel koostab juhtkond õiglase väärtuse arvestushinnanguid (Menelaides et al 2003, 2). Pärast seda, kui tekib arusaam juhtkonna õiglase väärtuse arvutamise sammudest, saab audiitor kavandada vastavalt sellele auditiprotseduure. Juhtkonna õiglase väärtuse arvestushinnangutest arusaamiseks peab audiitor tutvuma hindamisprotsessi kaasatud personali kogemuste ja asjatundlikkusega; oluliste eelduste ja andmetega, mida juhtkond kasutas arvestushinnangu arendamisel; selgitama välja, kuidas juhtkond määras kindlaks turuinfo ja kasutas seda eelduste

arendamisel; kuidas juhtkond jälgis muutusi eeldustes; millises ulatuses kasutas juhtkond hindamisspetsialisti, et õiglase väärtuse arvestushinnangut arendada (*Ibid.*).

SAS no. 101 rõhutab seda, et audiitor peab mõistma GAAPi nõudmisi kindlatele õiglase väärtuse arvestushinnangutele. Sellisel juhul tasub mainida, et keerulisus seisneb audiitorite jaoks õiglase väärtuse arvutamiseks kasutatud meetodite ja protsesside mõistmises. Üldtunnustatud arvestuse ja aruandluse printsiibid viitavad sellele, et õiglase väärtus peab põhinema jälgitavatel turuhindadel – analoogilise vara hindadel, intressimääradel, tulukõveratel ja teistel võimalikel allikatel (AU sec. 328, lg 03). Kuid mis toimub siis, kui selliseid allikaid ei eksisteeri ja näiteks varaobjekti hinnad ei ole kättesaadavad? Sellisel juhul tuleks neid hindu teatud kriteeriumitel välja selgitada. Kui hinnad ei ole kättesaadavad, siis rakendab juhtkond teatud tehnikat õiglase väärtuse mõõtmiste hinnangu andmiseks ning loomulikult ei peaks see tähendama seda, et rakendatakse ükskõik millist arvestustehnikat. Kõik juhtkonna õiglase väärtuse arvestushinnangud peavad olema põhjendatud ja põhinema samasugustel eeldustel, milliseid teised turuosalisel kasutaksid taolises olukorras. Kui selline info ei ole kättesaadav, siis ettevõttel on lubatud kasutada oma eeldusi seni, kuni puuduvad tõestused, et teised turuosalejad kasutaksid teistsuguseid eeldusi (KPMG 2013, 23).

Standard AU sec. 328 paragrahv 18 (2003) määrab, et kui ei eksisteeri jälgitavaid turuhindu ja majandusüksus hindab õiglast väärtust kasutades hindamismudelit, siis audiitoril on kohustus hinnata, kas majandusüksuse hindamismeetod on antud tingimustes asjakohane või mitte. Lisaks peaks audiitor aru saama, millisel põhjusel juhtkond valis just sellise hindamismeetodi, seega audiitor on kohustatud hindamismeetodites kasutatud eeldused juhtkonnaga vahetult suheldes välja selgitama. Samuti rõhutatakse, et selline lähenemisviis nõuab audiitorilt kutsealase otsustuse rakendamist. Näiteks US GAAP standardeid välja andva organisatsiooni FASB'i standardis FAS 157 (2006) on nõutud, et hindamistehnika peaks suurendama jälgitavate sisendite kasutamist ja vähendama mittejälgitavate sisendite kasutamist. Näitena saab tuua olukorra, kus kasutatakse tulumeetodil prognoositud rahavoogusid ja diskontomäärasid, et hinnata soetatud immateriaalset põhivara äriühenduse tehingu kaudu. Sel juhul audiitor ei pruugi leida sõltumatuid andmeid, millega saaks võrrelda auditeeritava majandusüksuse eeldusi.

Kuna audiitori üheks eesmärgiks on hankida piisav ning asjakohane auditi tõendusmaterjal selle kohta, kas finantsaruannetes kajastatud ja avalikustatud arvestushinnangud (sh õiglase väärtuse arvestushinnangud) on põhjendatud (ISA 540, lg 6)

ning varem mainitud Ameerika Ühendriikide auditeerimise standardid (AU sec. 328, 342) nõuavad audiitorilt keskendumist samale „põhjendatusele“, siis audiitori ees seisab arvatavasti küsimus, „kas juhtkonna hinnangud on põhjendatud?“, mitte aga küsimus „kas juhtkonna hinnangud on põhjendamatud?“. Tuginedes arusaamisele juhtkonna hindamisprotsessist, peavad audiitorid kasutama ühte või mitut kolmest lähenemisviisist, et hinnata juhtkonna hinnangute põhjendatust (PCAOB 2003a, lg 10; 2003b, lg 23; PCAOB 2007, ISA 540). Kolm lähenemisviisi põhjendatuse hindamiseks on kirjeldatud üksnes standardis AU sec. 342, mis on mõeldud raamatupidamise arvestushinnangute hindamiseks. Teine standard AU sec. 328, mis on vahetult seotud õiglase väärtuse arvestushinnangutega, ei sisalda täpselt samasugust lähenemisviisi, kuigi alusprintsiiip põhjendatuse hindamiseks on üldiselt samasugune (PCAOB 2007): audiitor võib 1) läbi vaadata ja testida juhtkonna protsessi arvestushinnangute arendamiseks, 2) arendada enda oma sõltumatu eeldust hinnangule või/ja 3) läbi vaadata järgnevaid sündmuseid või tehinguid, mis on seotud arvestushinnangutega. Vaatamata sellele, et kumbki standarditest ei too ära, milline meetod on parim, siis standardis AU sec. 328, mis käsitleb õiglase väärtuse arvestushinnanguid, on sätestatud üsna põhjalikud suuniseparagrahvid, kuidas läbi vaadata ja testida juhtkonna protsessi arvestushinnangu arendamiseks (koosneb 14-st paragrahvist), arendada audiitoripoolset sõltumatut eeldust (sellele on pühendatud 1 paragrahv) ja läbi vaadata järgnevaid sündmuseid (2 paragrahvi).

1.4. ISA 540 standardi põhimõtted

1.4.1. Arvestushinnangute olemus: hindamise usaldusväärsus, ebakindlus, juhtkonna erapoolikus

ISA 540 määrab, et audiitori eesmärk on hankida piisav, asjakohane auditi tõendusmaterjal selle kohta, kas finantsaruannetes kajastatud ja avalikustatud arvestushinnangud, sh õiglase väärtuse arvestushinnangud, on põhjendatud; kas seotud informatsiooni avalikustamine finantsaruannetes on adekvaatne rakendatava finantsaruandluse raamistiku kontekstis (2006, lg 6). Sisuliselt uuritakse, kas õiglase väärtuse arvestushinnangud on põhjendatud ja kas õiglase väärtusega seotud avalikustatud info vastab standardite kriteeriumitele. Samas audiitor peaks arvestama sellega, et see info, mida kasutab ja millele toetub juhtkond arvestushinnangute tegemisel, võib olla erineva usaldusväärusega

ning info olemus võib olla ka erinev. See tähendab, et mida vähem usaldusväärne juhtkonnale kättesaadav info on, seda suurem on hindamise ebakindluse määr (*degree of estimation uncertainty*). Ning järelkult, mida suurem on hindamise ebakindluse määr, seda rohkem see kajastub õiglase väärtuse olulise väärkajastamise riskides: usaldusväärsus väheneb, kuid olulise väärkajastamise risk suureneb. Samas õiglase väärtuse arvestushinnangud on tundlikud juhtkonna tahtmatu või tahtliku erapoolikuse suhtes. Seega õiglase väärtuse arvestushinnangut saab kirjeldada kui hinnangut, mis on seotud kõigepealt selliste omadustega nagu usaldusväärsus, hindamise ebakindlus ja juhtkonna erapoolikus. Carrol väidab, et auditeerimisele õiglase turuväärtuse kontekstis ei pöörata piisavalt tähelepanu (2008). Autor arvab, et praktilises kontekstis on iga turuosaleja nõus sellega, et audit lisab väärtust finantsaruandlusele ning sellele aruandele, mis ei sisalda audiitori järeldusotsust, võib kahtlast väärtust omistada. Mida rohkem subjektiivseid hinnanguid on aruandluses kajastatud, seda rohkem suureneb auditi risk – risk, et audiitor avaldab mitteaajakohase audiitori järeldusotsuse olukorras, kus finantsaruanded on oluliselt väärkajastatud (ISA 500, Carrol 2008). Seega, kui subjektiivsuse osakaal suureneb finantsaruandluses, siis väheneb auditeeritava finantsaruande väärtus. Õiglase väärtuse hindamise kasutamine suurendab auditi riski ja järelkult vähendab auditeeritud finantsaruannete väärtust (Carrol 2008). Autori arvates, võib sellist subjektiivsuse ja usaldusväärtuse vahelist seost üsna kriitiliseks pidada.

Lisaks toob välja ISA 540 (2009, lg A7) näiteid olukordadest, mille puhul võidakse nõuda õiglase väärtuse arvestushinnanguid: keerulised finantsinstrumendid, millega ei kaubelda aktiivsel ja avatud turul; aktsiapõhised maksed; võõrandamiseks hoitav kinnisvara või seadmed; äriühenduse käigus omandatud teatud varaobjektid või kohustised, sh firmaväärtus ja immateriaalsed varad; tehingud, mis hõlmavad varaobjekti või kohustiste vahetamist sõltumatute osapoolte vahel ilma rahalise tasuta, näiteks seadmete mitterahaline vahetus erinevates ärivaldkondades.

1.4.2. Riskihindamise protseduurid

Standard ISA 540 (2009) käsitleb neid protseduure, millele peaks audiitor keskenduma auditeerimisprotsessis. Audiitor peab omama arusaama majandusüksusest ja selle toimimise keskkonnast (sh sisekontrollist). Selline arusaam on vajalik selleks, et tuvastada ja hinnata arvestushinnangute olulise väärkajastamise riski. Aluseks on finantsaruandluse raamistiku nõuetest arusaamine: kuidas juhtkond teeb kindlaks need tehingud, sündmused ja tingimused,

mis võivad tingida vajaduse arvestushinnangute kajastamiseks ja avalikustamiseks finantsaruannetes; kuidas juhtkond langetab arvestushinnanguid ja kuidas aru saab andmetest, millel need põhinevad. Arvestushinnangutest arusaamine eeldab, et audiitor selgitab välja: 1) millist meetodit või mudelit kasutati; 2) asjakohaseid kontrole (kontrollmehhanisme) (nt personali kogemus, pädevus, kes on seotud õiglase väärtuse hindamisega); 3) kas juhtkond on kasutanud eksperdi abi; 4) arvestushinnangute aluseks olevad eeldused; 5) kas arvestushinnangute tegemise meetodid/mudelid peavad olema süstemaatilised või nad peaksid muutuma võrreldes eelneva perioodiga ja miks; 6) kas juhtkond on hinnanud hindamise ebakindluse mõju ja kui on, siis kuidas juhtkond seda tegi (ISA 540 2009).

ISA 540 rõhutab, et eeldused on õiglase väärtuse arvestushinnangute lahutamatud komponendid (2009). Et aru saada eeldustest, võib audiitor arvesse võtta näiteks järgmist: 1) eelduste olemus ja millised eeldused on tõenäoliselt märkimisväärsed eeldused, 2) kuidas juhtkond hindab neid, kas nad on asjakohased ja täielikud ehk kas kõik asjakohaseid muutujad on arvesse võetud, 3) kui on olemas eeldusi toetav dokumentatsioon, siis selle olemus, ulatus. Standardis märgitakse, et eeldusi võib teha või tuvastada ekspert, et aidata juhtkonnal teha arvestushinnanguid. Kui on tegemist teatud keerulise mudeliga, siis eeldusi võib nimetada „eeldusteks“ ehk eeldused ongi need sisendid, mis mudelis sisalduvad ja annavad sellele teatud tähendust. Siinkohal tasuks märkida, et juhtkond võib arendada eeldusi, mis põhinevad kas välistest allikatest saadud infol (nt statistilised andmed, intressimäär) või sisemisest allikast saadud infol (nt kui ettevõttel on juba kogemus eelduste tegemisel teatud olukorras, siis varasema info kasutamine tuleks kasuks). Audiitor peaks arvestama aga sellega, et selle info asjakohasus ja usaldusväärsus võib varieeruda. Järelikult võib olla vähem usaldusväärne info, mis on subjektiivne ja mis võib olla potentsiaalselt problemaatiline audiitori jaoks.

1.4.3. Oluliste väärkajastamiste riskide tuvastamine ja hindamine ning vastused hinnatud oluliste väärkajastamiste riskidele

Oluliste väärkajastamiste riskide tuvastamisel ja hindamisel peab audiitor hindama arvestushinnanguga seotud hindamise ebakindluse määra. Arvestushinnanguga seotud hindamise ebakindluse määra võivad mõjutada tegurid, nagu näiteks: ulatus, milles arvestushinnang sõltub otsustusest; arvestushinnangu tundlikkus eelduste muutuste suhtes; tunnustatud mõõtmistehnikate olemasolu, mis võib vähendada hindamise ebakindlust (kuigi sisenditena kasutatud eelduste subjektiivsus võib sellele vaatamata tingida hindamise

ebakindluse); prognoositava perioodi pikkus ja varasematest sündmustest saadud andmete relevantsus tulevaste sündmuste prognoosimisel; välistest allikatest pärinevate usaldusväärsete andmete kättesaadavus jne. Kui olulise väärkajastamise riskid on hinnatud, siis nende põhjal peab audiitor kindlaks määrama: 1) kas juhtkond on asjakohaselt rakendanud arvestushinnangu suhtes finantsaruandluse raamistiku relevantseid nõudeid ja 2) kas arvestushinnangute tegemise meetodid on asjakohased ja kas neid on rakendatud järjepidevalt ning kas muudatused arvestushinnangutes või nende tegemise meetodites võrreldes eelneva perioodiga, kui neid esineb, on nendes oludes asjakohased (Eilifsen et al 2010, 103).

Vastates hinnatud olulise väärkajastamise riskidele peab audiitor tegema ühe või mitu toimingut, võttes arvesse arvestushinnangu olemust (ISA 540, lg A59–A61). Nendeks toiminguteks võivad olla nt testimine, kuidas juhtkond tegi arvestushinnangu ja andmeid, mis olid selle aluseks: kas kasutatud mõõtmismeetod on antud tingimustes asjakohane ja kas juhtkonna kasutatud eeldused on põhjendatud finantsaruandluse raamistiku kontekstis. Samas võib audiitor määrata kindlaks, kas varem toimunud sündmused ettevõttes annavad auditi tõendusmaterjali arvestushinnangu kohta. Kontrollimehhanismide toimimise tõhususe testimine on ka üheks võimalikuks toiminguks ehk vastus küsimusele, kuidas juhtkond tegi arvestushinnangu koos asjakohaste substantiivsete protseduuridega. ISA 540 lg 13 (2009) käsitleb veel ühte toimingut, mis väärrib tähelepanu. See toiming seisneb punkthinnangu või vahemiku väljatöötamises juhtkonnapoolse punkthinnangu hindamiseks.

Auditeeritava majandusüksuse juhtkond kogub mõõtmiskuupäeval asjakohast infot selleks, et läbi viia õiglase väärtuse mõõtmisi. See info peaks sisaldama põhjendavaid tegureid ehk kuidas on põhjendatud just selle kogutud info arvesse võtmine. Nagu eespool mainitud, varieerub sellise kättesaadava informatsiooni olemus ja usaldusväärsus suurel määral, see mõjutab arvestushinnangutega seotud hindamise ebakindluse määra. Jeppesen'i väitel (2013), on audiitoril lisaroll õiglase väärtuse arvestushinnangu auditeerimisel. See roll võib väljenduda näiteks selles, et ta peab hindama, kas info kogumisel on arvesse võetud kõik vajalikud ning olulised tegurid. Audiitor saab välja töötada punkthinnangu/vahemiku näiteks kasutades mudelit, mis on kasutusel teatud tegevusvaldkonnas või audiitori enda poolt välja töötatud mudelit. Lisaks võib audiitor kaasata eksperdi, kellel on eriteadmised ning kogemused mudeli väljatöötamiseks. Eksperdi kasutamine võib olla heaks lahenduseks, kuid mõeldes kättesaadava informatsiooni usaldusväärsele võib tekkida kahtlus, kas on loogiline

arendada mudelit ebausaldusväärse mudeli alusel? Autori arvates, tekib siinkohal probleem: subjektiivne juhtkonna eeldus on kontrollitud audiitori poolt. Seega annab audiitor subjektiivset hinnangut juhtkonna subjektiivse eelduse kohta. Kui õiglase väärtuse arvestushinnangud põhinevad mittevaadeldavatel sisenditel, võivad audiitori arvessevõetavad asjaolud hõlmata näiteks seda, kas juhtkond on arvesse võtnud parimat informatsiooni, mis on antud tingimustes kättesaadav (ISA 540, lg A82). See viitab ühest küljest samale audiitori lisarollile, mida on maininud Jeppessen (2013) ehk audiitor peab kuidagi hindama seda, mis on hindamisele raskesti alluv. Mittevaadeldavad sisendid on need, mis peegeldavad majandusüksuse enda otsustusi selle kohta, milliseid eeldusi turul osalejad kasutaksid vara või kohustise hinna määramisel, on kujundatud antud tingimustel parima kättesaadava informatsiooni alusel (ISA 540, lg A3). Standardi ISA 540 lõigus 14 (2009) tuuakse välja audiitori kompetentsuse olemasolu: audiitor peab kaaluma, kas piisava ja asjakohase auditi tõendusmaterjali hankimiseks ülalmainitud toimingute elluviimiseks on vajalikud spetsiaalsed oskused või teadmised arvestushinnangu ühe või mitme aspekti kohta.

Juhtkonna erapoolikus on üks olulisemaid teemasid audiitori jaoks. Standardi ISA 540 lõigus A124-125 mainitakse, et audiitor peab üle vaatama eeldusi/otsustusi (*judgments*), mida juhtkond on teinud arvestushinnangute tegemisel tuvastamaks, kas on indikaatoreid juhtkonna võimaliku erapoolikuse kohta. Indikaatorid võivad mõjutada audiitori järeldust selle kohta, kas audiitoripoolne riskihindamine ja sellega seotud vastused jäävad asjakohasteks (ISA 540, lg A124). Need indikaatorid toovad välja õiglase väärtuse subjektiivsuse. Erapoolikuse indikaatoriteks võivad olla näiteks arvestushinnangu või selle tegemise meetodi muudatused, kui juhtkond on teinud subjektiivse hinnangu (toimunud muutus tingimustes); majandusüksuse enda eelduste kasutamine õiglase väärtuse arvestushinnangute puhul, kui need eeldused ei ole järjepidevalt turul vaadeldavad; juhtkonna eesmärkide suhtes soodsat punkthinnangut andvate eelduste valimine või konstrueerimine. Lisaks sellise punkthinnangu valimine, mis võib viidata põhjendamatule optimismile või pessimismile. Järelikult, sellised indikaatorid viitavad sellele, et juhtkond võib olla finantsaruannetes sisalduvate andmetega manipuleerinud. Nii finants- kui ka teistes valdkondades vaadeldakse skeptitsismi kui „kunsti“ ning selle olulisusest räägitakse lõputult (Ghandar 2013). Paljud audiitoritele mõeldud juhendid, kirjeldavad auditeerimise tehnilist poolt ning põhinevad auditeerimise standarditele (*Ibid.*) ning seega raskendavad reaalses praktikas skeptitsismi kasutamist.

Kutsealase skeptitsismi ja otsustuse rakendamine on samuti välja toodud standardis ISA 540. Kutsealane skeptitsism on hoiak, mille hulka kuuluvad küsiv mõtlemisviis, valvsus tingimuste suhtes, mis võivad osutada kas veast või pettusest tingitud võimalikule väärkajastamisele, ja auditi tõendusmaterjali kriitiline hindamine (ISA 200, lg 13). Kui rakendatav finantsaruandluse raamistik ei määra kindlaks mõõtmismeetodit, on kasutatud meetodi, sealhulgas mis tahes rakendatava mudeli, asjakohasuse hindamine kutsealase otsustuse küsimus (lg A71 2009): kas juhtkonna valik meetodi kohta on põhjendatud; kas juhtkond on piisavalt hinnanud ja asjakohaselt rakendanud muid kriteeriume valitud meetodi toetuseks; kas meetodit on mõistlik kasutada antud majandusharus?

Kui audiitor vaatab üle eelnenud perioodi arvestushinnanguid, võib ta leida asjaolusid, mis viitavad juhtkonna erapoolikusele. Tasub märkida, et selliste asjaolude leidmine eeldab audiitorilt kutsealase skeptitsismi rakendamist. Lisaks mainitule, on lõigus A80 räägitud sellest, et kasutatud eelduste põhjendatus võib sõltuda juhtkonna kavatsusest ja võimest ellu viia teatud tegevuskava (ISA 540). See tähendab, et juhtkond dokumenteerib tavaliselt spetsiifiliste varade või kohustiste suhtes asjakohaseid plaane. Audiitori jaoks on kutsealase otsustuse küsimus juhtkonna kavatsuse ja võimekuse kohta hangitavate auditi tõendusmaterjalide ulatus.

Õiglase väärtuse mõõtmine eeldab koostööd audiitori, juhtkonna ja hindamisspetsialistide vahel (Zyla s.a), juhul kui viimane on kaasatud kas juhtkonna või audiitori poolt. Isegi juhul kui hinnanguid on andnud hindamisspetsialist, vastutab juhtkond õiglase väärtuse hindamise korrektsuse eest. Juhtkond peab mõistma, milliseid andmeid ning eeldusi on arvesse võetud ning järelikult, milliseid meetodeid on nende andmete ja eelduste põhjal kasutatud. Seega audiitor peab veenduma selles, et nii hindamisspetsialisti poolt koostatud ning juhtkonna poolt aktsepteeritud töö on kvaliteetne. Sel juhul on audiitori ülesandeks muuhulgas uurida, milline on spetsialisti kvalifikatsioon ning kogemused.

Standard ISA 540 sätestab, kuidas valida sobiv lähenemisviis õiglase väärtuse arvestushinnangute ebakindluse ja muude kasutatud kriteeriumite kontrollimiseks. Praktilisest küljest vaadatuna võib eeldada, audiitor ei pruugi standardite sisu mõista nii, et need oleksid talle töö käigus lihtsalt kasutatavad ja kasulikud. Teisisõnu, õiglase väärtuse arvestushinnangute keerukus võib kaasa tuua probleeme auditeerimisel. Probleemid võivad tuleneda järgmistest asjaoludest: „mõõtmise praktika“, „info puudulikkus turul“, „juhtkonna oskused otsustuse tegemisel“, „hindamismeetodite rakendamine“, „asjakohased mudelid

õiglase väärtuse hindamiseks“ (IAASB 2008, 5). Varjatud probleemiks auditistandardites on eeldus, et majandusüksuse juhtkond on võimeline mõõtma õiglast väärtust (kas spetsialisti/eksperdi abiga või abita) ja et audiitorid on võimelised neid kontrollima (Kumarasiri et al 2011). Martin et al arvab, et standardite nõudmised on oma olemuselt väljakutseid pakkuvad, kuna esiteks, audiitor peab piisavalt aru saama majandusüksuse protsessidest, mida kasutatakse õiglase väärtuse hinnangu arendamisel ning teiseks, audiitor peab hindama, kas kasutatud mõõtmismeetodid ja olulised eeldused on asjakohased ja piisavalt põhjendatud (2006, 292).

Audiitorid ei arenda väga tihti sõltumatu hinnangut/eeldust õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (Griffith et al 2012). Seega toetuvad nad liiga suures ulatuses enamikul juhtudel juhtkonna järelepärimistele ja eeldustele. Kuid samas ei ole nõutud standardites, et arendaksid audiitorid enda sõltumatut eeldust. Sõltumatu eelduste/arvestushinnangute arendamine on soovitusliku iseloomuga (*Ibid.*). Uuringutes pakutakse välja, et sel juhul standardite mitmemõttelisus mõjutab audiitori strateegia valikut ja otsustust ning toetuvad nad kas juhtkonna või hindamisspetsialisti eeldustele, hinnangutele (*Ibid.*). Järelikult eelistavad audiitorid sõltumatut hinnangut mitte arendada. Standardis ISA 540 käsitletakse eelmainitud sõltumatut hinnangut kui audiitori punkthinnangut või audiitori vahemikku, mis on tuletatud juhtkonna punkthinnangu hindamisel kasutatud auditi tõendusmaterjalist (2009, lg 7).

Järgmistes alapeatükkides vaadeldakse lähemalt auditeerimisel tekkivaid probleeme ning probleemide tekkimise põhjuseid.

1.5. Õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud auditeerimise puudused ja arengusuunad

Õiglase väärtuse leidmise ning vara väärtuse languse testimise kontrollimisega seotud puudused olid kõige levinumad kitsaskohad auditiprotsessis, kusjuures õiglase väärtuse mõõtmisega seotud puuduste esinemissagedus hakkas kasvama juba majanduskriisi ajal, aastal 2008 (Harris 2013). Ameerika Ühendriikide Väärtpaberibörsil Noteeritud Äriühingute Raamatupidamise Järelevalve Nõukogu (PCAOB - *The Public Company Accounting Oversight Board*) on eraorganisatsioon, mis on loodud Sarbanes-Oxley Act'i (SOX) alusel ja mille eesmärk on teostada järelevalvet riigiettevõtete audiitorite üle. Organisatsioon kontrollib

igaaastaselt avalike ettevõtete auditeid, eesmärgiga kaitsta investorite ja ka avalikkuse huvi ning tagada informatiivsete, täpsete ja sõltumatute aruannete koostamine (Landy 2012). Aastal 2011 avaldatud aruanded/kokkuvõtted, mis kirjeldavad Big Four ettevõtete auditiprotseduuride inspekteerimisega seotud tulemusi, näitavad tähelepanuväärseid tendentse. Ajavahemikus alates septembrist 2009 kuni veebruarini 2011, viis PCAOB läbi USA's tegutseva Big Four audiitorfirma 242 auditiaruannete ülevaatuset ning tuvastas, et 79% aruannetest sisaldas puuduseid (*audit deficiencies*) – kaks valdkonda, mis sisaldasid kõige rohkem puudusi, olid väärtuse hindamine ja tulu kajastamine (Landy 2012). Ligi 80% puudustest olid seotud raamatupidamiskontodega, mis sõltusid juhtkonna hinnangu andmisest: nendeks on näiteks, kontod, mis sisaldasid õiglase väärtuse või vara väärtuse languse komponenti, sealhulgas pikaajaline vara, väärtpaberid/finantsinstrumendid, immateriaalne vara ja pensionireservid. Samuti on tulemused näidanud varude hindamise ja halbade laenude väärtusvähendi hindamisega seotud puudusi (Kroger et al 2013, PCAOB 2011).

Millised võiksid olla läbiviidud uuringus leitud auditi puuduste põhjused? PCAOB toob välja konkreetsed põhjused ning viitab sellele, et audiitorid ei täitnud piisavalt substantiivseid protseduure hinnangute (s.h. õiglase väärtuse hinnangute) testimiseks (Landy 2012, Zyla 2012a):

- 1) audiitorite suutmatus hinnata raskesti hinnatavate finantsinstrumentide hindamiseks mõeldud finantsmudelite sobivust;
- 2) audiitorite suutmatus täita piisavalt pensionivara testimiseks vajalikke substantiivseid protseduure üleliigse toetumise tõttu sisekontrollile;
- 3) audiitori suutmatus käsitleda asjaolu, et diskonteeritud rahavoogude mudel
  - a) ei sisalda lõppväärtust (*terminal value*)
  - b) sisaldab diskontomäära, mis ei ole arvutatud jälgitavate sisendite põhjal ja
  - c) põhineb eeldatavatel rahavoogudel vale mõõtmiskuupäeva seisuga;
- 4) audiitori suutmatus hankida piisavat, sobivat auditi tõendusmaterjali erinevate väärtpaberite jaoks.

Autor arvab, et auditikomiteel on võimalik vähendada finantsilise väärkajastamisega seotud riski: auditikomitee peaks tagama, et juhtkonnal, kes vastutab finantsosakonna eest, oleks vastav väljaõpe, kogemus ja loogika, et olla võimeline arendama väärtuse hindamist vastavuses üldtunnustatud seadustega. Selliseid väärtuse eeldusi nagu oodatav tootlus ja

diskontomäär, peetakse kriitilisteks: need eeldused peavad olema põhjendatud ning piisavalt kaalutletud (Landy 2012). Isegi kõige väiksemad muutused eeldustes võivad kaasa tuua olulise muutuse majandustulemustes: näiteks, pensionikohustuste arvutamisel kasutatav oodatava tootluse eelduse muutus võib muuta kahjumi kasumiks (*Ibid.*). Kuna eeldustes toimuvad muutused võivad avaldada märkimisväärset mõju ettevõtte finantstulemustele (Christensen et al 2012, 7), vajavad sellised eeldused erilist tähelepanu ja kontrolli. Seega mõnel juhul, on loogiline eeldada, et kasuks tuleb sõltumatu osapoolte arvamus ehk sisuliselt tuleks palgata ekspert, kes hindaks juhtkonna hinnanguid: kas on kasutatud õigeid meetodikat ja kas on väljatoodud õiged eeldused? kas vara on õigesti hinnatud või tuleb neid hinnata mõnel teisel viisil? Auditikomitee peaks tegema kindlaks, kas audiitoritel on nõutud kvalifikatsioon, kogemus ning teadmised, et auditeerida ettevõtte finantsaruandeid. Autori arvates, on auditi planeerimine ning auditikava koostamise protsess sellisel juhul tähtsal kohal: hästi läbitöötatud ja põhjendatud auditi kava annab võimaluse jälgida sobivaid auditiprotseduure ning seega võib vähendada ohtu, et oluline väärkajastamine jääb auditi käigus tuvastamata.

Vaadates õiglase väärtuse mõõtmise kontrollimisega seotud auditiprotsessi puuduste arengut, saab märkida, et õiglase väärtusega seotud puudused on ajaga dramaatiliselt kasvanud ning eriti tuntav on see finantsinstrumentide hinnaarvestuses (vt. lisa 1, 2, 3 ja 4). Õiglase väärtuse ja vara väärtuse languse testimisega seotud puudused on kasvanud alates aastast 2008 ning olid 2010. aastal kõrgpunktis. Kuid samas on näha positiivset tendentsi järgmisel – 2011. aastal: aastal 2010 toodi välja kokku 115 auditi õiglase väärtusega seotud puudust, kuid juba 2011. aastal kahanes see arv 62-ni.

Peamiseks põhjenduseks, miks alates 2008. aastast on puuduste arv kasvanud, võib olla see, et tegemist oli majanduskriisi ajaga: näiteks, võib oletada, et majanduse volatiilsus põhjustas muutusi varade õiglases väärtuses ning need muutused võisid põhjustada ettevõtete kasumi märkimisväärset muutust. Samuti kasutas juhtkond ära majanduskriisist tuleneva võimaluse ning manipuleeris vara õiglase väärtuse mõõtmise rakendamisega, eesmärgiga moonutada finantstulemusi. Kõik ülalmainitud põhjused lisavad ebakindlust ja riski audiitori jaoks, kui auditiprotsess jõuab õiglase väärtuse mõõtmise analüüsini.

Acuitas Inc. uuringud näitavad, et nelja aasta jooksul olid õiglase väärtuse mõõtmisega seotud puudused peamiselt finantsinstrumentidele suunatud ning osakaal suurenes 86,6%-lt kuni 89%-ni 2011. aastal. Pensioniskeemidega seotud auditi puudused moodustasid 8,1%

aastal 2010 ning see number kahanes 1,5%-ni aastal 2011; äriühendustega seotud auditi puudused aga kasvasid – 5,4%-lt kuni 9,2%-ni 2011.aastal (Acuitas, Inc.'s Survey ... 2012, 2013).

Kõige enam mõjutas majanduskriis selliseid raskesti hinnatavaid finantsinstrumente nagu varaga tagatud väärtpaberid, tagatud võlakohustused ning hüpoteegiga tagatud võlakirjad (Acuitas, Inc.'s Survey ... 2013). Seda arvatavasti seetõttu, et finantsturud olid majanduskriisi ajal vähe aktiivsed ja finantsinstrumentide õiges väärtuses hindamiseks vajalikud turuhinnad ei olnud kättesaadavad. Samuti tasub mainida seda, et vara väärtuse languse hindamisprotsess toetub ka prognoositud finantsinformatsioonile ning seega on vara väärtuse languse testimine ebastabiilses majanduskeskkonnas ülikeeruline protsess. Kui vaadelda aga firmaväärtuse (*goodwill*) ja pikaajalise põhivara väärtuse languste tendentse, siis vara väärtuse langust põhjustavate teguritega on kokku puutunud äärmiselt palju ettevõtteid (*Ibid.*). USA statistika kohaselt moodustas firmaväärtuse languste arv väärtus 2008. aastal umbes 188 miljardit dollarit ning järgmisel 2009. aastal oli see arv järsult vähenenud, moodustades juba 26 miljardit dollarit. 2011. aasta statistika kohaselt ei olnud vara väärtuse langusega seotud puudused esinemissageduselt esimesel kohal (Acuitas, Inc.'s Survey ... 2013). Seega võib väita, et firmaväärtuse languse mahakandmiste arv on aastatel 2009 – 2010 vähenenud.

1.5.1. Õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud auditi puudused

Acuitas Inc. märgib, et PCAOB-i poolt läbiviidud uuringus viidatakse konkreetsetele põhjustele, miks audiitorid ei osanud teatud kontekstis õiglast väärtust piisavalt hinnata. Lisas 5 on välja toodud peamised põhjused ning aastate lõikes õiglase väärtusega seotud puuduste esinemise osakaal protsentides.

Statistilised andmed viitavad sellele, et hinnakujunduse (hinnaarvutuse) küsimused olid peamisteks põhjusteks, miks tekkisid puudused õiglase väärtuse mõõtmisel 2010. aastal läbiviidud auditis, kuid 2011. aastal oli eelmise aasta peamine põhjus asendunud suutmatusega viia adekvaatselt läbi teste. Kahe aasta tulemused (2009 ja 2010) näitasid, et auditi puuduste tekkimise peapõhjuseks aga oli hinnaarvutamise valdkond.

Võrreldes eelmiste perioodidega esines avalikustatava informatsiooniga seotud puudusi enam 2010. ja 2011. aastal. Neid muutusi saab seostada avalikustatava informatsiooni osas kehtivate nõuete muutumisega: FASB'i poolt väljatöötatud õiglase väärtuse

arvestushinnangutega seotud standardi jõustumisega finantsinstrumentidele 2008. aastal ning varade jaoks 2009. aastal.

Parema arusaamise eesmärgil seletatakse iga ülalnimetatud põhjus eraldi lahti. Õiglase väärtusega seotud puudused auditeerimisel tekkisid teatud põhjustel, mis on välja toodud eraldi lisas 5 (Acuitas, Inc.'s Survey ... 2012a, 2012b, 2013, Zyla 2012b).

Kokkuvõtlikult saab nentida, et auditeerimisel esinevate puuduste hulk suureneb tavaliselt ebastabiilses majanduskeskkonnas ja enamik puudusi on seotud õiglase väärtuse mõõtmiste auditeerimisega ja seda eriti finantsinstrumentide puhul. Audiitorite ülesanne on kontrollida nii keerulisi mudeleid, kui ka eeldusi ja prognoose, millel need mudelid baseeruvad. Seega õiglase väärtuse mõõtmiste auditeerimine vajab kõrgendatud kutsealast otsustust, sest prognoosid ja eeldused sisaldavad juhtkonna erapoolikust. Puuduste esinemissagedus ja nende kasvav tendents näitavad taaskord audiitorite raskusi selliste valdkondade kontrollimisel. Auditis sisalduvad ja õiglase väärtusega seotud puudused võivad erinevates auditeerimisprotsessi valdkondades tekkida, kuid kõige levinumad on olnud testimise ja riski hindamise/kontrollimise küsimustes.

1.5.2. Audiitori peamised probleemid õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel

Nagu eelnevates peatükkides mainitud, on probleemide uurimisele pühendatud vähe uuringuid/teadusartikleid. Teadusallikate analüüs selgitab antud töös kirjeldatud probleeme ning PCAOB'i uuringute tulemusi.

Vastavalt Alfredi King'i arvamusele seisneb audiitorite põhiprobleem selles, et nad ei saa tõhusalt hinnata ja testida hüpoteetilise tehingu „hinda“, kui puudub „viidatud turg“ (Martin et al 2006, 87). Probleemaatilisteks kohtadeks peetakse esiteks, õiglase väärtuse mõõtmise protsessi keerukust ning lisaks teadmisi, mis peavad audiitoritel olema sõltuvalt auditeeritava ettevõtte tegevusvaldkonnast ja kasutatud meetodist mõõtmise puhul. Risk väljendub selles, et võidakse kasutada mitteasjakohaseid andmeid ja subjektiivsust, kuna tegemist on kellegi teise otsustustega (Akgün et al 2011, 163), (Rowe 2013). Järelikult selles olukorras, võib eeldada, et finantsandmetega manipuleerimise tõenäosus on kõrge. Teiseks üldiseks probleemiks on, et ükskõik kui üksikasjalikult hinnang on tehtud, nt majanduskriisi ajal ei kajasta õiglase väärtus täpset väärtust (*Ibid.*). Esimene probleem võib olla seotud konkreetselt audiitorite oskuste, skeptitsismiga.

Martin et al sõnul on keeruline omandada ja säilitada auditi meeskonna tehnilisi teadmisi hindamismudelitest (2006, 292). Samuti rõhutatakse hindamisspetsialistide olulisust auditeerimise protsessis: spetsialistil on teadmised ja oskused, mis keskenduvad kindlatele rakendustele ning seega võib spetsialist pakkuda audiitoritele nii-öelda „õpetust“ auditeerimise protsessis (*Ibid.*). Juhul, kui audiitor toetub spetsialisti tööle, on eesmärgiks juhtida nende tööd viisil, mis tagab võimalikult kõrge kvaliteediga tõendusmaterjali kogumise ja rakendamise (*Ibid.*). Martin viitab, et kriitilisust pakuvad sisekontrollmehhanismid õiglase väärtuse hinnangute üle, kõrge riski õiglase väärtuse hinnangute leidmine ja hindamine ning juhtkonna erapoolikus (Martin et al 2006, 297). Kuna auditeerimisprotsessi üks olulisemaid etappe on sisekontrollisüsteemi hindamine ja sellele tuginemine, siis õiglase väärtuse puhul võib märkida, et tõhusat sisekontrollisüsteemide auditit on raske teostada. Õiglase väärtuse hindamise sisekontrollmehhanismid pakuvad audiitoritele väljakutseid, sest nõuavad märkimisväärselt rohkem tööd (hindamiseks ja mõistmaks), võrreldes stabiilsete traditsioonilistel tehingutel põhinevate kontrolliga (*Ibid.*) Lisaks eelmainitule, seisneb raskus kontrollmehhanismide eripäras. Näiteks, kui soetusmaksumuses kajastatava informatsiooni kontrollimehhanismid on otseselt seotud dokumentatsiooni ja tehingutega, siis õiglase väärtuse kontrollimehhanismid peavad olema suunatud eeldustele, tuleviku prognoosidele (*Ibid.*).

Kõrge riskiga õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimine nõuab audiitorilt kutsealase otsustuse rakendamist, et testida juhtkonna eeldusi, mudeleid ja algandmeid. Audiitor peaks arvestama sellega, kuidas juhtkonna eeldused prognoositud andmete kohta on allutatud hindamise ebakindlusele, väärkajastamise või juhtkonna erapoolikusele. Brehmer'i uuringud (1980) on näidanud, et isegi spetsialistid hindavad ja kaaluvad infot erinevalt, kui arendavad eeldusi tulevaste sündmuste kohta. See võib tähendada, et eelistavad audiitorid oletamisi endapoolseid sõltumatuid eeldusi arendada ehk sel juhul audiitorid ei hinda juhtkonna eelduste põhjendatust (Martin et al 2006). Järelikult, kui audiitorid kasutavad endapoolset hinnangut ja see ei erine märgatavalt juhtkonna hinnangust, siis saab audiitor rohkem kindlust, et juhtkond kasutas sobivaid sisendeid. Vastasel juhul, kui audiitor leiab, et temapoolne hinnang erineb juhtkonnapoolsest, siis audiitori skeptitsism peaks suurenema. Arvestades eeltoodut, kerkib esile veel üks probleem. Martin et al eeldab, et pikaajalises perspektiivis võivad audiitorid sisse osta hindamise teenust. Kuid lühiajalises perspektiivis, eelistavad audiitorid kasutada enda kogemust, teadmisi ja ettevõtte sisest hindamisspetsialisti.

Seega peamine väljakutse on: kuidas teada saada, et audiitor vajab spetsialisti abi ja kuidas kasutada spetsialisti tööd (Brazel et al 2004).

Samuti on probleemideks audiitori ülim enesekindlus (*overconfidence*) ja motiveeritud põhjendus (*motivated reasoning*) (Martin et al 2006). Motiveeritud põhjendus viitab isiku soovile rakendada rohkem jõupingutust sellele, et kinnitada (versus mitte kinnitada) mingisugust tõekspidamist (Bamber et al 1997). Seda võib vaadelda järgmises kontekstis: kui meenutada auditeerimisstandardit, siis võib märkida, et audiitor peaks leidma sellist tõendusmaterjali, mis toetaks juhtkonna eeldusi arvestushinnangute suhtes. See omakorda tähendab, et audiitor peaks keskenduma üksnes õige tõendusmaterjali otsimisele ning ei keskenduks sellele, mis on nii-öelda vale tõendusmaterjal. Samuti on uuritud, et audiitorid peaksid võtma arvesse nii juhtkonna eeldusi toetavaid tõendusmaterjale, kui ka tõendusmaterjali, mis vihjaks sellele, et on võimalik arendada teist eeldust jne (Koonce 1992). Ehk teisisõnu, eeldatakse, et praktikas kipuvad audiitorid kahtlemata nõustuma juhtkonnapoolsete eeldustega ja ei pööra tähelepanu teistele võimalikele eeldustele – audiitorid valivad enda arvates „soodsa“ tõendusmaterjali ja on vähem kriitilised selle suhtes. Selles aspektis väljendub audiitori motiveeritud põhjendus. Samas arvatakse, et audiitorid muutuvad enesekindlamaks oma otsustustes siis, kui kogutud informatsiooni hulk suureneb (Davies et al 1994). Seda saab seletada nii, et audiitorite ülim enesekindlus väljendub selles, et mida rohkem infot on kogutud, seda rohkem kaldutakse järeldusele, et uuritud materjal on õige jne. Kuigi praktikas ei tähenda see, et täpsus paraneb kui kogutud info hulk suureneb. Eespool mainitud Brazel'i teooriat täiendatakse ülima enesekindluse teooriaga: eeldatakse, et audiitorid võivad mõnikord tugineda üksnes enda kogemustele selle asemel, et kaasata hindamisspetsialist (Hunton et al 2004). Teisiti öeldes, audiitor arvab, et temapoolne hinnang annab rohkem kindlust võrreldes hindamisspetsialisti arvamusega. Hindamisspetsialisti puhul võib olla problemaatiline see, et erinevatel spetsialistidel võivad ühe teema kohta olla erinevad järeldused ning audiitorid ei ole võimelised neid erinevusi mingil viisil kontrollima (King 2006, 42).

Audiitorid arvavad, et finantsinstrumentide turuväärtused on headel majanduslikel aegadel liiga optimistlikud ning majanduskriisi ajal äärmiselt pessimistlikud, mis annab võimaluse kasumiga manipuleerida (O'Kelly 2008). Veel üheks probleemiks võiks pidada audiitorite keskendumise juhtkonna hinnangute detailide auditeerimisele: audiitorid kipuvad

kontrollima juhtkonna väidete üksik elemente ning seega hakkavad toetuma juhtkonna protsessile ning unustavad eelduste üldise kriitilise analüüsi (Griffith et al 2013).

Kõige tähtsamad põhjused, miks audiitorid õiglase väärtuse auditeerimisel probleemidega kokku puutuvad võivad olla näiteks audiitorite teadmiste puudumine hindamisvaldkonnas ja audiitorite suutmatust vastata riskidele, mis on seotud hindamise ebakindlusega (Mohrman et al 2013, 7), (Christensen et al 2012). Lisaks mainitule järeldeb Griffith, et põhjus, miks audiitorid hakkavad üksikasjalikult juhtkonna väiteid kontrollima, seisneb standardite rõhuasetuses juhtkonna mudeli kontrollile ning audiitorfirmade spetsialistide ja audiitorite vahelise teadmiste jaotamises hindamisvaldkonnas (2013). Audiitorite intervjuerimise käigus selgus, et audiitorid ei saa mõnikord aru sellest, millised on õiglase väärtuse mudeli põhirisikide tegurid. Põhjuseks on hindamismudelitest, meetoditest teadmiste puudus ja audiitorid tõlgendavad mudelite eeldusi valesti, ei tuvasta, millised on kõige kriitilisemad kohad (Griffith et al 2012, 20). Isegi siis kui saavad audiitorid aru juhtkonna mudeli valikust, mudeli eelduste sobilikkus, põhjendatus on problemaatiline. Kõige levinum on olukord, kui turutingimused muutuvad dünaamiliselt või sõltumatu turuinfo ei ole kättesaadav (Humphrey et al 2009).

Arvestades sellega, et õiglase väärtuse arvestushinnangud on finantsaruandluses ja avalikustatud informatsioonis jätkuvalt olulised, on tõenäoline, et õiglase väärtuse teema muutub üha kriitilisemaks tähelepanuväärsemaks nii audiitoritele, kui ka standardite koostajatele. Võib kindlalt väita, et õiglase väärtuse arvestushinnangute areng on toonud audiitorite jaoks kaasa palju väljakutseid. Tõenäosus, et õiglase väärtuse arvestushinnangud ei pruugi kajastada reaalselt turuolukorda, toob kaasa riski, et audiitorid ei oska hinnata riske ning avastada väärkajastamist. Seega mõjub selline aspekt negatiivselt investorite otsustamisprotsessile, kuna peavad investorid auditeeritud finantsaruannetest lähtuma ja selles sisalduvat informatsiooni usaldama.

Järgmises peatükis käsitletakse audiitorite arvamust õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimise, väljakutsete ja väljakutsete lahendamise kohta.

2. AUDIITORITE ARVAMUS ÕIGLASE VÄÄRTUSE ARVESTUSHINNANGUTE AUDITEERIMISPROTSESSI KOHTA

Magistritöö peatükk 2 on praktilise sisuga. Alapeatükis 2.1 kirjeldatakse töö uurimismetoodikat ja valimi. Seletatakse detailset, mis valimi ja uurimismeetodit on valitud, kuidas toimus andemete kogumine, kuidas koostati küsimustik ja mis osadest see koosneb. Samuti kirjeldatakse, kuidas toimusid küsitluse tulemuste kogumine ja andmeanalüüs.

Alapeatükis 2.2 on esitatud küsitluse tulemuste analüüs väidete/küsimuste kaupa ja lisaks ametikoha lõikes. Peatüki 2 järgnevas osas ehk kokkuvõttes esitatakse peamised järeldused küsitluse tulemuste kohta.

2.1. Valim ja uurimismeetod

Magistritöö uurimismeetodiks oli valitud kvantitatiivne meetod küsitlus. Andmete kogumiseks koostati küsimustik. Küsimustik oli saadetud Audiitorkokku ja vastamine toimus 21.aprillist 30.aprillini Audiitorkogu online-võrgustiku küsitlusena. Kontaktisikuks oli Audiitorkogu tegevjuht ja vandeaudiitor Sergei Tšistjakov. Lisaks oli küsimustik edastatud kahele autori sugulasele, kes töötavad audiitorfirmades KPMG ja PwC. Küsimustik on esitatud lisa 31.

Uurimisobjektiks olid valitud Audiitorkogu liikmed ehk kõik audiitorite nimekirja kantud füüsilisest isikust audiitorid (Audiitorkogu ...). Käesoleval hetkel on Audiitorkogul 474 liiget (*Ibid.*), kes moodustavad üldkogumi. Audiitorid vastasid küsimustikule anonüümselt. 5. mail saatis Audiitorkogu küsitluse täiendatud andmeid. Analüüsi läbiviimise ajaks oli küsitlusele vastanud kokku 22 audiitorit ning see arv moodustas valimi: 20 inimest

Audiitorkogust ja 2 audiitorina töötavat sugulast. Küsitluse tulemused olid saadud kokkuvõttena e-posti teel *Word*- ja *Excel*-failina.

Küsitluse eesmärk oli välja selgitada audiitorite arvamust õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisprotsessi kohta:

- 1) õiglase väärtuse arvestushinnangute ja auditeerimisstandardi tundmise kohta;
- 2) ülesande keerukuse kohta õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel;
- 3) teadmiste ja oskuste kohta õiglase väärtuse auditeerimisel;
- 4) hindamisspetsialisti kaasamise kohta;
- 5) kutsealase skeptitsismi kohta õiglase väärtuse auditeerimisel;
- 6) väljakutsete kohta õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel;
- 7) millised etapid pakuvad audiitoritele õiglase väärtuse arvestushinnangutel auditeerimisel kõige rohkem probleeme;
- 8) millised väljakutsete võimalikud lahendused on kõige sobilikumad.

Küsimustik kujutab endast teadusallikate ja auditeerimisstandardite sünteesi: koostamisel toetuti enamasti õiglase väärtuse valdkonna uuringute järeldustele, väidetele (Kumarasiri ja Fisher'i uuring, Christensen'i, Griffith'i, Cannon'i uuringud, PCAOB-i uuringud), auditeerimisstandarditele (ISA 540, AU sec. 328). Eelmainitud uuringud, standardid on käsitletud töö esimeses teoreetilises osas. Küsimustik ei põhine teiste teadlaste kasutataval küsimustikul.

Andmete kogumiseks koostatud küsimustik koosnes kaheksast osast. Iga osa sisaldas tinglikult 4 kuni 12 temaatilist küsimust-väidet. Küsitletud väljendasid väidetega oma nõusolekut (positiivne vastus) või mittenõustumist (negatiivne vastus) viieastmelisel Likert-skaalal (1 – Ei nõustu üldse, 2 – Pigem ei nõustu, 3 – Ei nõustu ega nõustu, 4 – Nõustun, 5 – Nõustun täielikult). Samuti oli võimalik vastata neutraalselt ehk „Ei oska öelda“ või „Ei nõustu ega nõustu“ (edaspidi „neutraalne“ vastus). Lisaks sisaldas küsimustik kolm kinnist küsimust, kus oli võimalik mitu valikvarianti („rist lahtrisse“ tüüpi küsimused ja valikvastusega küsimused). Likerti-skaala valikut põhjendatakse sellega, et seda peetakse üheks kõige usaldusväärsemaks hoiakute mõõtmise meetodiks. Skaalat on kerge kasutada ning tulemusi on lihtne interpreteerida (Edwards et al 2008).

Kokku oli esitatud 44 küsimust. Küsimustiku esimene osa on üldine demograafiline ja selgitab välja audiitorite töökogemust aastates, praegust ametipositsiooni audiitorfirmas. Samuti selgitatakse välja esimeses osas audiitorite õiglase väärtuse arvestushinnangute

valdkonna ja auditeerimisstandardi ISA 540 tundmist. Esimene osa sisaldab nii kinniseid (2 küsimust) kui ka Likert-tüüpi skaala küsimusi (2 küsimust).

Ülejäänud küsimuste blokid on kindla pealkirjaga ja käsitlevad erinevaid teemasid:

1. Ülesande keerukus õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (7 väidet);
2. Teadmised ja oskused õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (7 väidet);
3. Audiitori poolne hindamisspetsialisti kaasamine (7 väidet);
4. Kutsealane skeptitsism õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (6 väidet);
5. Väljakutsed õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (10 väidet);
6. Millised etapid pakuvad kõige rohkem probleeme (1 kinnine küsimus).
7. Väljakutsete võimalikud lahendused (6 väidet).

Loetletud väidete blokkide hulgas sisaldavad väidete blokid number 1 kuni number 5 ja 7 Likert-skaala tüüpi küsimusi. Loetelu küsimus number 6 on kinnine valikvastusega küsimus.

Andmeanalüüsil kasutati statistilise andmetöötluse tarkvara viimase versiooni IBM SPSS.22 Statistics. Kogutud andmete analüüsil kasutati kirjeldavat statistikat: sagedusjaotust, protsentuaalset osakaalu (%), moodi (Mo), kvartiilidevahelist haaret (kvartiilide vahe – IQR) ja mediaani (Md). Kvartiilidevahelise haarde väljaarvutamise eesmärk on näidata tunnuste hajuvust/varieeruvust: mida suurem on kvartiilide vahe, seda suurem on tunnuse hajuvus. IQR-i väiksem arvnumber on parem, kuna näitab sel juhul üldist nõusolekut (*konsensust, üksmeelsust*). Eespool loetletud näitajaid võib Likert-skaala tüüpi küsimustiku puhul kõige sobilikumateks pidada, kuna tegemist on järjestusandmetega (Monette et al 2013, 349). Samuti koostati küsimustiku osade analüüsiks rist-sagedustabelid (*crosstabs*). Kinniste küsimuste tulemuste analüüsiks arvutati välja samu näitajaid. Lisaks analüüsiti mõningaid andmeid audiitori ametikoha lõikes: *manager*'i, *senior manager*'i, *partner*'i ametikoha lõikes.

Tulemuste paremaks visuaalseks esitamiseks kasutati *pie chart*- ja *stacked bar chart* tüüpi graafikuid (Robbins et al 201, 1060). Samuti kasutati analüüsi käigus graafikute täiendamiseks ja näitajate arvutamiseks tarkvara Microsoft Excel 2010.

2.2. Küsitluse tulemuste analüüs

2.2.1. Üldine ja demograafiline informatsioon

Küsitluse tulemusena on vastanud Audiitorkogust 22 liiget 474 liigest, mis moodustab 4,64% üldkogumist.

Küsitluse analüüsi esimese osa tulemused on esitatud lisades tabelitena, risttabelitena ja graafikutena (vt lisad 6 - 11).

Vastanud audiitorite hulgast on töötanud 9,1% (n=2) 1 kuni 5 aastat audiitorina. 5 kuni 10 aastat on töötanud 13,6% audiitoritest (n=3). Audiitorina töötamise kogemus on kõige kauem 77,3%-l audiitoritest (n=17). Seega võrreldes teistega on kõige rohkem vastanud küsimustikele kogenud spetsialistid, kelle jaoks ei ole audiitortegevus uus valdkond.

Küsimusele „Mis on Teie praegune ametikoht audiitorfirmas?“ vastas 9% (n=2) audiitoritest „Muu ametikoht“. See võib tähendada, et hetkel ei tööta kaks inimest audiitorfirmas või töötavad nad teisel ametikohal. *Manager*’id moodustasid teist kategooriat: 18,2% küsitletud audiitoritest olid *manager*’id (n=4). Kolmandas ametikoha kategoorias on *senior manager*’id, kes moodustasid 27,3% (n=6) valimist. Kõige suurem osa (45,5%; n=10) küsitletutest töötab praegu audiitorfirmas *partner*’ina.

Risttabeli arvatud andmete põhjal (vt lisa 8) saab väita, et *manager*’id on kas töökogemusega 5 kuni 10 aastat (25%; n=1) või rohkem kui 10 aastat (75%; n=3). *Senior manager*’id on ainus kategooria töökogemusega 1 kuni 5 aastat (9,09% valimist ja 33,33% *manager*’itest; n=2), kuid suurem osa *manager*’itest (50%; n=3) on töötanud rohkem kui 10 aastat. *Partner*’id on ainus audiitorite grupp, kelle töökogemus on rohkem kui 10 aastat (45,5% valimist ja 100% *partner*’itest; n=10). Muul ametikohal olevate audiitorite osa on võrreldes *partner*’itega väike: 4,55% valimist (n=1) on töötanud 5 kuni 10 aastat ja samasugune osa protsentides on töötanud rohkem kui 10 aastat.

Küsimusele „Kuivõrd hästi Te tunnete õiglase väärtuse arvestushinnangute valdkonda?“ oli kõige sagedamini esinenud vastus „Tunnen hästi“ (Mo=4; Md=4; IQR=2). Sellist vastust on andnud 45,5% audiitoritest (n=10). Ülejäänud audiitorite arvamus jagunes võrdselt: 27,3% (n=6) ei osanud vastata, kuivõrd hästi nad tunnevad õiglase väärtuse arvestushinnangute valdkonda; sama protsent küsitletutest (27,3%; n=6) arvas, et nad tunnevad seda valdkonda väga hästi. 50% (n=2) *manager*’itest arvab, et nad tunnevad õiglase väärtuse arvestushinnangute valdkonda hästi. Nendest 25% (n=1) vastas küsimusele „Tunnen

väga hästi“. Samal ajal üks *manager* ei osanud selle kohta midagi arvata (25%) ja tema vastus oli „Ei oska öelda“. *Senior manager*’ite hulgas on 2 inimest (33,3%), kelle vastus oli samasugune „Ei oska öelda“. Nii enamiku *manager*’ite kui ka enamiku *senior manager*’ite arvamus ühtib: nad arvavad, et tunnevad õiglase väärtuse arvestushinnangute valdkonda hästi (50%; n=3; Mo=4; Md=4). Üks *senior manager* (16,7%;) arvab, et ta teab valdkonda väga hästi. 40% (n=4) *partner*’itest arvab, et nad tunnevad õiglase väärtuse valdkonda väga hästi ning 40% vastas küsimusele „Tunnen hästi“. Lisaks võib väita, et 20,0% *partner*’itest (n=2) vastas küsimusele neutraalselt – „Ei oska öelda“. Muu ametikoha esindajaid on kokku 2 ning nendest 50% (n=1) tunneb õiglase väärtuse valdkonda hästi. Ühel muul ametikohal töötaval audiitoril (50%; n=1) on neutraalne positsioon ehk ei osanud ta täpselt öelda, kuivõrd hästi tunneb ta õiglase väärtuse valdkonda. Muu ametikohal töötavate audiitorite rühma mood on 3 ja mediaan 3,5.

Enamik audiitoritest arvab, et nad tunnevad auditeerimisstandardit ISA 540 „Arvestushinnangute, sh õiglase väärtuse arvestushinnangute ja nendega seoses avalikustatud auditeerimine“ hästi (n=14; Mo=4; Md=4; IQR=0). Sellele küsimusele ei osanud vastata 18,2% (n=4) ja sama osakaal audiitoritest (18,2%; n=4) arvab, et nad tunnevad standardi ISA 540 väga hästi. *Manager*’id (50%; Mo=4; Me=4), *senior manager*’id (66,7%; Mo=4; Me=4) ja *partner*’id (70%; Mo=4; Me=4) vastasid kõige sagedamini „Tunnen hästi“ auditeerimisstandardit ISA 540.

Kokkuvõttena saab välja tuua, et küsimustikule on vastanud enamik kogenud spetsialiste, kes on töötanud audiitorina kauem kui 10 aastat (77,3%). Nende kogenud spetsialistide seas on kõige rohkem *partner*’i ametikohal töötavaid audiitoreid (45,5%). Tulemused näitasid, et kõik küsitluses osalenud *partner*’id on töötanud pika aega audiitorina (100% *partner*’eid). Enamik audiitoreid on arvamusel, et nad tunnevad õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud valdkonda hästi (45,5%) ja nende hulgas on kõige rohkem *partner*’eid (18,2% valimist). Samale järeldusele võib jõuda vaadates neljanda küsimuse tulemusi: rohkem kui pool audiitoritest (63,3%) arvab, et nad tunnevad standardit ISA 540 hästi. *Partner*’id moodustavad suurema osa kõikidest audiitoritest, kes tunnevad seda standardit hästi (31,8%). *Partner*’i rühmast, (võrreldes *manager*’ite, *senior manager*’ite rühmadega), oli kõige rohkem spetsialiste, kes tunnevad standardit just „väga hästi“ (9,1% kogu valimist).

2.2.2. Ülesande keerukus õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel

Küsitluse tulemused on esitatud lisades 12 – 14, 32.

Audiitoritelt oli küsitud, kas hindamise ebakindlus ja ebastabiilne majanduslik olukord suurendavad ülesande keerukust õiglase väärtuse auditeerimisel. Kõige sagedamini esinenud vastus (50%; n=11; Mo=5; Md=4,5; IQR=1) oli „Nõustun täielikult“. 10 spetsialisti arvasid, et nad pigem nõustuvad selle väitega (45,5%; n=10) ja ainult üks (4,5%) ei osanud sellele küsimusele vastata ning vastus oli neutraalne („Ei nõustu ega nõustu“). Kõikide *manager*’ite hulgast vastas 75%, et nad pigem nõustuvad sellega, et hindamise ebakindlus, ebastabiilne majanduslik olukord suurendavad ülesande keerukust (n=3; Mo=4; Md=4). Nendest 25% on sellega täielikult nõus (n=1). *Partner*’ite seas nõustus täielikult 50% (n=5; Mo=5; Md=4,5) ja 40% vasta „Pigem Nõustun“. Ka *senior manager*’id on täielikult nõus, et ülesande keerukus sõltub hindamise ebakindlusest ja ebastabiilsest majanduslikust olukorrast (83,3%; n=5; Mo=5; Md=5).

Kõige rohkem audiitoreid (40,9%; n=9; Mo=2; Md=3; IQR=2) arvas, et nad pigem ei nõustu sellega, et audiitoril on väga keeruline aru saada, millised on õiglase väärtuse mudeli põhirisikide tegurid. Selle väitega ei nõustunud ega nõustus 31,8% ning ülejäänud, kas pigem nõustusid (13,6%; n=3) või nõustusid täielikult (13,6%; n=3). *Manager*’id ei arva, et on väga keeruline mudeli põhirisikidest aru saada (50%; n=2 on vastanud „Pigem ei nõustu“; Mo=2; Md=2,5). Sama järeldusele tulid *partner*’id (40%; n=4; Mo=2; Md=3). Kui vaadata tulemusi *senior manager*’ite lõikes, siis saab väita, et nende arvamus selles küsimuses lahknes võrdeliselt. *Senior manager*’itest 33,3% arvab, et nendel pigem ei ole väga keeruline aru saada, millised on mudeli põhirisikide tegurid; 33,3% ei oska midagi selle kohta kommenteerida, kuna ei nõustu ega nõustu väitega. Lisaks 33,3% mõtleb, et ei ole kerge mudeli riskidest aru saada.

Küsitletud nõustusid täielikult (45,5%; n=10; Mo=5; Md=4; IQR=1) sellega, et nende võime tõhusalt kontrollida mudeleid ja eeldusi nõuab sageli pigem rahanduse ja majanduse teadmisi/oskusi kui raamatupidamisvaldkonna teadmisi. „Pigem nõustun“ seas oli 9 spetsialisti (40,9%). Samuti oli üks audiitor, kes pigem ei nõustunud mainitud väitega (4,5%) ning kaks audiitorit ei nõustunud ega nõustusid (9,1%). *Manager*’id (75%; n=3; Mo=4; Md=4) on nõus sellega, et nad kasutavad sageli pigem rahanduse ja majanduse teadmisi/oskusi. Need oskused on vajalikud selleks, et kontrollida tõhusalt mudeleid ja juhtkonna eeldusi. Enamik *partner*’itest mõtleb, kas samamoodi nagu *manager*’id (40%; n=4;

Mo=4^a; Md=4) või nõustuvad nad täielikult (40%; n=4). *Senior manager*’ite seas on 83,3%, kes vastas „Nõustun täielikult“ (n=5).

Vaadates saadud tulemusi saab järeldada, et 36,4% (n=8) pigem ei nõustu sellega, et nendel puuduvad vajalikud teadmised ning seega ei ole raske aru saada mudelist/meetodist, mida on kasutatud õiglase väärtuse arvutamisel. Vastanud spetsialistide seas oli ka neid, kes ei nõustunud ega nõustusid selle väitega (27,3%; n=6). Üheks vastuse variandiks oli ka „Ei nõustu üldse“ – nii on vastanud 22,7% küsitletutest ehk 5 audiitorit. *Manager*’id olid kindlad oma vastuses, kuna arvasid et, ei tunne nad vajalike teadmiste puudust, et aru saada mudelist/meetodist (100%; n=4; Mo=2; Md=2). *Partner*’i ametikohal töötavad audiitorid kas ei nõustu üldse (40%; n=4; Mo=1^a; Md=2,5) või ei oska öelda (40%; n=4). *Senior manager*’id olid ainsad võrreldes teiste ametikoha rühmadega, kes nõustusid täielikult (33,3%; n=2; Mo=2a; Md=2,5). Kuid vaatamata sellele, sama osakaal *senior manager*’eid pigem ei nõustuks, et mudelist arusaamise keerukus seisneb vajalike teadmiste puuduses (33,3%; n=2).

36,4% audiitoritest (n=8; Mo=2^a; Md=3) pigem ei nõustunud sellega, et auditi jälje puudumise tõttu on eriti raske kontrollida õiglase väärtuse mudelit, juhul kui juhtkond kasutas hindamisspetsialisti õiglase väärtuse mudeli väljatöötamisel. Lisaks sama arvuline osakaal audiitoreid ei nõustunud ega nõustus selle väitega. Täielikult nõustus üksnes 13,6% spetsialistidest (n=3) ja 9,1% (n=2) pigem nõustus, et auditi jälje puudumise tõttu tekivad nendel raskused mudeli kontrollimisel. Poole *manager*’ite arvates (50%; n=2; „Pigem ei nõustu“), ei ole eriti raske kontrollida õiglase väärtuse mudelit isegi siis, kui juhtkond kasutas hindamisspetsialisti ning kui puudub auditi jälg. Teine pool *manager*’eid (50%; n=2; Mo=2; Md=2) ei osanud vastata, kas nad tunnevad või ei tunne selles olukorras raskusi (vastuseks oli „Ei nõustu ega nõustu“). Analüüsides *partner*’ite vastuseid, saab väita, et 40% (n=4) pigem ei nõustu ja 40% (n=4) ei nõustu ega nõustu. *Senior manager*’ite rühmas oli kõige rohkem inimesi kogu valimist (9,1% valimist ja 33,3% ametikoha rühmast), kes on täielikult nõus. Tasub märkida, et teisest küljest sama osakaal (33,3% ametikoha rühmast) *senior manager*’eid ei nõustu, et auditi jälje puudumise tõttu on raske kontrollida õiglase väärtuse mudelit.

Kuuenda küsimuse tulemused näitavad, et turu ebaaktiivsus või sõltumatu turuinfo mittekättesaadavus on eriline väljakutse küsitletute jaoks. Põhjuseks on see, et sel juhul juhtkonna eelduste analüüs muutub keerulisemaks. Pool valimi (50%; n=11; Mo=5; Md=4,50) arvab, et juhul kui turg ei ole aktiivne või sõltumatu turuinfo on mittekättesaadav,

siis pakub neile erilist väljakutset juhtkonna eelduste analüüs. Samuti 36,4% (n=8) on vastanud „Pigem nõustun“ ja 13,6% (n=3) ei nõustunud ega nõustus väitega. *Manager*’itele (13,6% valimist), *partner*’itele (27,3% valimist) ja *senior manager*’itele (50%) pakub erilist väljakutset juhtkonna eelduste analüüs, kui turg ei ole aktiivne.

Seitsmenda küsimuse vastused näitasid, et audiitorid on pigem nõus sellega, et juhtkonna kõrgendatud subjektiivsus muudab auditi üha keerulisemaks (63,6%; n=14; Mo=4; Md=4; IQR=0). Lisaks näitasid tulemused, et 18,2% (n=4) spetsialistidest on selle väitega väga nõus. Kogu valimi hulgas on 9,1% (n=2), kes pigem ei ole nõus, et juhtkonna subjektiivsus pakub neile auditeerimisprotsessi käigus keerulisust. Sama osakaal jäi oma vastuses neutraalseks - „Ei nõustu ega nõustu“. Enamik *manager*’eid (50% ametikoha rühmast), *partner*’eid (60% ametikoha rühmast) ja *senior manager*’eid (83,3% ametikoha rühmast) pigem nõustuvad, et õiglase väärtuse arvestushinnangute juhtkonna kõrgendatud subjektiivsus muudab auditi keerulisemaks.

2.2.3. Teadmised ja oskused õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel

Küsitluse tulemused on esitatud lisades 15 – 17, 33.

Kaheksandale küsimusele oli kõige sagedasem vastus “Pigem ei nõustu” (n=11; Mo=2; Md=2; IQR=1) ehk 50% audiitoritest ei arva, et nendel on ebapiisavad teadmised hindamisvaldkonnas. Vaatamata sellele 22,7% spetsialiste ei nõustunud ega nõustus selle väitega (n=5). Audiitorite seas on 4 inimest, kellest 2 (9,1%) pigem nõustusid ja 2 inimest (9,1%) vastasid “Täielikult nõus”. *Partner*’ite (18,2%; n=4; Mo=2^a) ja *manager*’ite (18,2%; n=4; Mo=2) arvamus oli samasugune: nad mõtleavad, et nende hindamisvaldkonna teadmised on piisavad („Pigem ei nõustu“). Tuleb märkida, et *partner*’ite seas oli 40% ehk 18,2% audiitoritest (n=4), kes ei osanud hinnata, kas nende hindamisvaldkonna teadmised on piisavad või mitte (“Ei nõustu ega nõustu”). Kaks *senior manager*’it (33,3% *manager*’ite rühmast) olid täielikult nõus, et nendel ei ole piisavaid teadmisi hindamisvaldkonnas. Samuti oli kaks *senior manager*’it (33,3% *manager*’itest), kes pigem ei nõustu eespool mainitud väitega.

Enamiku vastanute arvates (54,5%; n=12) on nende hindamismudelite teadmised piisavad (Mo=2; Md=2; IQR=1; „Pigem ei nõustu“). Samas ei osanud hinnata oma teadmisi hindamismudelite kohta 22,7% audiitoritest (n=5; „Ei nõustu ega nõustu“). Kõikide vastanute hulgas oli ka neid, kes pigem nõustusid sellega, et nendel puuduvad piisavad teadmised

hindamismudelite kohta (18,2%). Analüüsidest ametikoha rühmade kaupa saab väita, et nii *manager*'id (100% *manager*'ite rühmast; n=4; Mo=2; Md=2; IQR=0) kui *partner*'id (60% *partner*'ite rühmast) pigem ei nõustu väitega, et neil on ebapiisavad teadmised hindamismudelite kohta. *Senior manager*'ite hulgas oli kõige sagedamini esinenud vastus „Pigem nõustun“ (50%; Mo=4; Md=3). See omakorda tähendab, et see pool *senior manager*'itest on ebapiisavate teadmistega hindamismudelite kohta. Kuid 33,3% *senior manager*'itest pigem ei nõustuks ja 16,7% ei nõustuks üldse sellega, et nende teadmised on ebapiisavad.

Audiitorid ei nõustunud ega nõustusid sellega, et nende teadmiste või oskuste puudus on tõenäoliselt tingitud standardites vajalike suuniste puudumisest (n=9; 40,9%; Mo=3; Md=3; IQR=1,25). 31,8% vastanutest pigem ei nõustu, et õiglase väärtuse arvestushinnangute valdkonna teadmiste puudus on tingitud standardites vajalike suuniste puudumisest. Võrreldes pigem ei nõustunutega on täielikult nõustunuid spetsialiste vähem (n=3; 13,6%). Täielikult nõustus üksnes 10% *partner*'eid (4,5% valimist) ja 33,3% *senior manager*'eid (9,1% valimist). Lisaks 40% *partner*'itest (n=4) ei nõustunud pigem sellega, et audiitorite oskuste puudus on tõenäoliselt tingitud standardites vajalike suuniste puudumisest ja 40% *partner*'itest ei osanud täpselt öelda (n=4; „Ei nõustu ega nõustu“). *Manager*'itest 75% (13,6% valimist) ei nõustunud pigem selle väitega.

Üheteistkümnendale küsimusele vastas enamik audiitoreid „Pigem ei nõustu“ ning seega ei tunne, et nende õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud oskused oleksid puudulikud ja et oskuste puudus on tingitud kutsealase koolituse puudumisest (36,4%; n=8; Mo=2; Md=3; IQR=1,25). Vastanute seas oli 31,8%, kes ei osanud selle väitega oma kindlat nõustumist või mittedõustumist väljendada (n=7; „Ei nõustu ei nõustun“). *Partner*'id (n=2; 9,1% valimist) ja *manager*'id (4,5% valimist; n=1) olid ainsad ametikoha kategooriad, kes nõustusid selle väitega täielikult. *Partner*'ite hulgast oli ka 20% (*partner*'ite kategooriast) pigem nõustunuid (n=2). Kokkuvõtlikult saab järeldada, et enamik *partner*'eid kas pigem ei nõustu või ei nõustu ega nõustu sellega, et audiitorite teadmiste puudus õiglase väärtuse valdkonnas on tingitud kutsealase koolituse puudumisest (30% ametikoha rühmast). *Senior manager*'id jäid omavastuses neutraalseks (50% ametikoha rühmast; „Ei nõustu ega nõustu“) ning *manager*'id ei nõustu selle väitega (75% ametikoha rühmast).

Küsitletud audiitorid andsid oma hinnangu ka sellele, kas arvavad nad, et nende oskuste puudus õiglase väärtuse arvestushinnangute valdkonnas on tingitud

hindamisvaldkonna koolituse puudumisest. Kõige sagedamini esinenud vastus oli „Pigem nõustun“ ja „Ei nõustu ega nõustu“ ($Mo=3^a$; $Md=3$; $IQR=2$): 27,3% arvas, et õiglase väärtusega seotud oskuste puudus on tingitud just hindamisvaldkonna koolituse puudumisest ja 27,3% ei nõustunud ega nõustus. Viimaste seas oli kõige rohkem *partner*’eid (18,2% valimist; $n=4$; $Mo=3$; $Md=3$; $IQR=1,25$). *Senior manager*’id oli ainus ametikoha kategooria, kes kas pigem nõustus või nõustus täielikult ning seega arvab, et nende oskuste teadmiste puudus on tingitud hindamisvaldkonnas koolituse puudumisest (9,1% valimist; $n=2$; $Mo=4a$; $Md=4$; $IQR=3,75$).

Tulemuste analüüs näitas ka seda, et on õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimise kogemuse omandamine võrreldes teiste auditi valdkondadega keeruline. Põhjuseks on see, et hindamisanalüüs on keeruline. Kõige rohkem oli vastanute seas pigem nõustunud (45,5%; $n=10$; $Mo=4$; $Md=4$; $IQR=1,25$) ja täielikult nõustunud audiitoreid (31,8%; $n=7$). Pigem nõustunute seas oli kõige rohkem spetsialiste *partner*’ite kategooriast ($n=6$; 27,3%; $Mo=4$; $Md=4$; $IQR=0,75$). Täielikult nõustunud audiitoreid oli kõige rohkem *senior manager*’ite kategooriast (18,2%; $n=4$; $Mo=5$; $Md=5$; $IQR=1,50$).

Audiitorite arvamusel ei pruugi auditi kogemus ühes hindamisvaldkonnas (aktsia optiooni hindamine) teises hindamisvaldkonnas (nt firmaväärtuse langus) rakenduda. Seega tõestab see ühest küljest seda, et audiitorite teadmised, oskused õiglase väärtuse arvestushinnangute valdkonnas ei piirdu üksnes selle valdkonna auditeerimisstandardite teadmistega ja õiglase väärtuse kontroll nõuab audiitoritelt väga head ettevalmistust (teoorias ja praktikas). Vastanud olid eespoolmainituga täielikult nõus (45,5%; $n=10$; $Mo=5$; $Md=4$; $IQR=2$). Nendest oli kõige rohkem *partner*’eid (22,7% valimist; $n=5$; $Mo=5$; $Md=4,5$; $IQR=2$) ja *senior manager*’eid (13,6% valimist; $n=3$; $Mo=5$; $Md=4,50$; $IQR=1,25$).

2.2.4. Audiitori poolne hindamisspetsialisti kaasamine

Küsitluse tulemused on esitatud lisades 18 – 20, 34.

Viieteistkümnes küsimus-väide oli seotud sellega, kas audiitorid kasutavad *pigem* hindamisspetsialisti *väljastpoolt* õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel. Enamik audiitoreid ei nõustunud ega nõustus selle väitega (40,9 $n=9$; $Mo=3$; $Md=3$; $IQR=1$). Kuid 7 inimest on avaldanud arvamust, et nad pigem ei nõustu sellega, et kasutatakse pigem hindamisspetsialisti väljastpoolt (31,8%). Samuti tasuks märkida, et vastanute seas oli ka selle väite pooldajaid: 18,2% on pigem nõus sellega, et audiitorid kasutavad pigem auditifirma

hindamisspetsialisti õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (n=4). *Manager*'ite rühmast (75%) oli kõige sagedasem vastus „Ei nõustu ega nõustu“ (n=3; 13,6% valimist; Mo=3; Md=3). *Partner*'ite arvamus lahknes: 18,2% valimist (40% ametikoha rühmast; n=4; Mo=2^a; Md=2,50) ei nõustunud, et kasutatakse tihti auditifirma hindamisspetsialisti ja 18,2% valimist (40% ametikoha rühmast). *Senior manager*'id oli ainus ametikoha rühm, kes arvas, et audiitorid kasutavad tihti hindamisspetsialisti väljastpoolt (n=3; 50% ametikoha rühmast; Mo=4; Md=3,50).

Järgmise küsimuse vastus näitab, et 54,5% audiitoreid ei nõustu ega nõustu väitega, et kasutavad audiitorid pigem auditifirma hindamisspetsialisti õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (n=12; Mo=3; Md=3). Seitse audiitorit on selle väitega pigem nõus, mis moodustab 31,8% audiitoritest. *Partner*'id on vastanud, et nad ei nõustu ega nõustu selle väitega (36,4% valimist ja 80% ametikoha rühmast; Mo=3; Md=3). *Manager*'ite arvamus jagunes pooleks: 50% arvab, et audiitorid kasutavad tihti audiitorfirma hindamisspetsialisti ja 50% ei nõustunud ega nõustus (Mo=3^a; Md=3,50). *Senior manager*'ite vastused olid teistsugused, kuna nendest 33,3% nõustus ja 33,3% nõustus täielikult (Mo=4^a; Md=4).

Küsitletud audiitorid ei nõustunud ega nõustusid sellega, et audiitoripoolne hindamisspetsialisti kasutamine on vältimatu võttes arvesse õiglase väärtuse arvestushinnangute keerukust (40,9%; n=9; Mo=3; Md=1; IQR=1). Samas ei nõustunud sellega 36,4% audiitoritest (n=8). *Partner*'id ei nõustu ega nõustu sellega, et hindamisspetsialisti on vältimatu õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (40% *partner*'ite rühmast; n=4; Mo=3; Md=2,5). Enamik *senior manager*'itest ei nõustu sellega, et hindamisspetsialisti kasutamine on kohustuslik ja vältimatu (66,7% ametikoha rühmast; n=4; Mo=2; Md=2). Kuid võib väita, et *senior manager*'ite kategooria oli ainus, kelle seast 33,3% nõustus täielikult sellega, et audiitoripoolne hindamisspetsialisti kasutamine on vältimatu, võttes arvesse õiglase väärtuse arvestushinnangute keerukust. *Manager*'id, nii nagu *partner*'id, jäid neutraalseks ja ei nõustunud ega nõustusid selle väitega (n=3; 75% ametikoha rühmast; Mo=3; Md=3; IQR=0,75).

Enamik audiitoreid on vastanud, et hindamisspetsialisti kasutamine ei raskenda sageli spetsialisti poolt saadud eelduste mõistmist (27,3% „Pigem ei nõustu“ ja 4,5% „Ei nõustu üldse“; Mo=2; Md=3). Teised vastused jagunesid võrdselt ehk 22,7% ei nõustunud ega nõustus, 22,7% pigem nõustub ja 22,7% nõustus täielikult. *Partner*'ite arvates, ei raskenda

audiitoripoolne hindamisspetsialisti kasutamine spetsialisti poolt saadud eelduste mõistmist (40% *partner*’itest; Mo=2; Md=2,5). *Manager*’id (75% *manager*’itest; Mo=4; Md=4) ja *senior manager*’id (50% *senior manager*’itest; Mo=5; Md=4) arvavad *partner*’itest vastupidi. Nii *manager*’ite kui *senior manager*’ite arvates raskendab hindamisspetsialisti kasutamine spetsialisti poolt saadud eelduste mõistmist.

Küsitlused on avaldanud arvamust, et audiitorite jaoks ei ole raske aru saada, mis hetkest oleks hindamisspetsialisti töösse kaasamine vajalik (31,8%; n=7; Mo=1; Md=2,5; IQR=1). Nende seas oli 13,6% (valimist) *manager*’eid (Mo=1; Md=1), 9,1% *partner*’eid ja 9,1% *senior manager*’eid. *Manager*’ite hulgas oli kõige rohkem neid, kes ei nõustunud üldse. *Partner*’id ei nõustunud ega nõustusid (30%; Mo=3; Md=3), et nendel on raske aru saada, millal oleks hindamisspetsialisti kaasamine vajalik. *Senior manager*’id arvamused lahknesid, kuna 33,3% ei nõustunud üldse ja 33,3% nõustus täielikult (Mo=1a; Md=2,5).

Järgmise väitega on nõustunud 27,3% küsitletutest (n=6; Mo=4 ; Md=3,5) ja seega või teha järelduse, et hindamisspetsialisti kasutamine lisab keerukust auditile. Nii arvavad *manager*’id (50% ametikoha rühmast), *partner*’id (40% „Pigem nõustun; 30% „Nõustun täielikult“) ja 33,3% *senior manager*’itest, kelle arvamus lahknes. *Senior manager*’id nii nõustusid täielikult (33,3%) kui ka 33,3% ei osanud oma kindlat hinnangut anda („Ei nõustu ega nõustu“).

Audiitorite vastused on näidanud (40,9% „Pigem ei nõustu“ ja 27,3% „Ei nõustu üldse“), et kui soovitakse kaasata hindamisspetsialisti, siis ei ole spetsialisti kaasamise põhikriteeriumiks see, kas auditeeritava ettevõtte juhtkond kasutas hindamisspetsialisti teenust või mitte. See ei tähenda, et kui juhtkond on kasutanud spetsialisti, siis audiitor kaasab spetsialisti enda poolt (Mo=2; Md=2; IQR=2). Pigem ei nõustunud spetsialistid olid *manager*’id (50% ametikoha rühmast), *partner*’id (60% ametikoha rühmast). *Senior manager*’id kas nõustusid (33,3% ametikoha rühmast) või isegi ei nõustunud selle väitega (33,3%) ja seega olid nende seisukohad vastandlikud.

2.2.5. Kutsealane skeptitsism õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel

Küsitluse tulemused on esitatud lisades 21 – 23, 35.

Küsitluse tulemuste analüüs on näidanud, et audiitori jaoks on kutsealase skeptitsismi rakendamine õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel vältimatu. Selle nõustus täielikult 54,5% audiitoritest ja pigem nõustus 27,5% (Mo=5; Md=5; IQR=1). *Manager*’id

olid selle väitega nii täielikult kui ka pigem nõus ja nende vastused jagunesid kaheks pooleks (50% "Pigem nõustun" ja 50% "Nõustun täielikult"; $Mo=4^a$; $Md=4,5$). Kõige rohkem *partner*'eid on selle väitega täielikult nõus (60%) ($Mo=5$, $Md=5$). Samuti on selle väitega 20% *partner*'itest pigem nõus. *Senior manager*'ite seas võib jälgida samu seisukohti, kuna 50% on täielikult nõus, et õiglase väärtuse auditeerimine eeldab kutsealast skeptitsismi ja selle rakendamine on vältimatu ($Mo=5$; $Md=4,5$; $IQR=2$).

Väitega, kas audiitorid tunnevad kutsealase skeptitsismi rakendamise puudumist õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel, ei nõustunud ega nõustus 36,4% küsitletutest ($Mo=3$; $Md=3$; $IQR=1,25$). Väiksema 22,7%-se osakaaluga olid spetsialistid, kes vastasid, et nad ei tunne kutsealase skeptitsismi puudumist ehk pigem ei nõustu väitega. Veel väiksema osakaaluga vastanutest olid need, kes ei nõustunud üldse (18,2%). *Manager*'id kas jäid neutraalseks (50%) või pigem ei nõustunud (50%). *Partner*'itel oli sarnane vastus: nendest 30% ei nõustunud ega nõustus ja 30% ei nõustunud üldse ($Mo=1^a$; $Md=3$). *Senior manager*'ite 33,3%-di arvamusel, tunnevad nad kutsealase skeptitsismi rakendamise puudumist õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel. Sama protsendiline osakaal *senior manager*'itest (33,3%) ei tunne kutsealase skeptitsismi puudumist ($Mo=2^a$; $Md=2,5$).

Kõige rohkem audiitoreid ei nõustunud ega nõustus väitega (45,5%), et nad ei rakenda kõrgendatud kutsealast skeptitsismi, sest toetuvad sageli hindamisspetsialisti eeldustele ($Mo=3$; $Md=3$; $IQR=1$). Ei nõustunud ega nõustunute seas on *manager*'id (75% ametikoha rühmast; $Mo=3$; $Md=3$; $IQR=0,8$), *partner*'id (50% ametikoha rühmast; $Mo=3$; $Md=3$; $IQR=1$). *Senior manager*'ite seisukohad on erinevad: 33,3% pigem ei nõustuks ja 33,3% nõustus täielikult ($Mo=2^a$; $M=2,5$).

Küsitluse tulemused näitavad, et audiitorid ei nõustunud ega nõustusid sellega, et tunnevad nad kutsealase piisava skeptitsismi puudumist, et kasutada sõltumatut hinnangut ja seega kasutavad pigem juhtkonna mudelit lähtepunktina (40,8%; $Mo=3$; $Md=3$; $IQR=2$). Kuus audiitorit arvab (27,3%; "Pigem Nõustun"), et nad kasutavad pigem juhtkonna mudelit lähtepunktina kõrgendatud kutsealase skeptitsismi puudumise tõttu. *Partner*'ite kategooriast on vastanud 40% "Ei nõustu ega nõustu" ja 40% "Pigem ei nõustu" ($Mo=2^a$; $Md=2,5$). *Senior manager*'itest 66,7% ($n=4$) nõustus, et nad kasutavad pigem juhtkonna mudelit lähtepunktina kõrgendatud skeptitsismi puudumise tõttu ($Mo=4$; $Md=4$). Kõik *manager*'id ei nõustunud ega nõustusid selle väitega (100% *manager*'ite kategooriast).

Küsitluse tulemuste analüüs on näidanud, et otsivad audiitorid pigem sellist tõendusmaterjali/informatsiooni, mis kinnitab juhtkonna hinnanguid, mitte aga sellist tõendusmaterjali, mis ei kinnita juhtkonna hinnanguid (36,4%; n=8; Mo=4; Md=3). Samas ei nõustunud sellega 31,8% audiitoreid (n=7). *Manager*’ite seisukoht jagunes pooleks: 50% pigem ei nõustu ja 50% pigem nõustuvad. *Partner*’itest 40% pigem ei nõustu ja *senior manager*’id on andnud positiivset hinnangut (50%; “Nõustun”; Mo=4; M=3,5; IQR=2,3).

Kutsealase skeptitsismi viimasele väitele oli antud kõige sagedasem vastus „Pigem ei nõustu“ (40,9%). See tähendab, et audiitorid usaldavad tihti omapoolset sõltumatut eeldust ja ei toetu liiga suures ulatuses juhtkonna eeldustele (Mo=2; Md=2; IQR=1). *Manager*’itel oli arvamus, et nad usaldavad omapoolset sõltumatut eeldust ja seepärast ei toetu suures ulatuses juhtkonna eeldustele (100% *manager*’itest; Mo=2; Md=2; IQR=0). *Partner*’ite seas 40% pigem ei nõustuks selle väitega ja 40% ei oska konkreetset hinnangut anda („Ei nõustu ega nõustu“). *Senior manager*’ite kategooriast on nõustunud väitega 50% ametikoha rühmast (Mo=4; Md=3; IQR=3).

2.2.6. Väljakutsed õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel

Küsitluse tulemused on esitatud lisades 24 – 26, 36.

Küsitletud audiitorid arvavad, et kõige suurem probleem audiitori jaoks on õiglase väärtuse kontrollitavus (40,9%; Mo=4; Md=3; IQR=1,25). Kõige rohkem nõustunud oli *partner*’ite (40%; Mo=4; Md=3,5) ja *senior manager*’ite seas (Mo=4; Md=4; IQR=1,25).

Õiglase väärtuse kontrollitavuse problemaatilisus ei ole seotud teadmiste puudustega õiglase väärtuse kohta. See tähendab, et audiitoritel on piisavad tehnilised teadmised ja seega ei ole see põhjuseks, miks audiitoril on raske õiglase väärtuse arvestushinnanguid kontrollida (59,1%; “Pigem ei nõustu”; Mo=2; Md=2; IQR=1). Kõik ametikoha rühmad ei olnud nõus sellega, et õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavus on problemaatiline, kuna audiitorid tunnevad tehniliste teadmiste puudust õiglase väärtuse kohta (100% *manager*’itest, 50% *partner*’itest, 66,7% *senior manager*’itest).

Audiitorite arvates on õiglase väärtuse arvestushinnangute analüüs võrreldes soetusmaksimumusega keerulisem ning arvestushinnangute kontrollitavus on problemaatiline (59,1%; Mo=4; Md=4; IQR=0,25). *Manager*’id (75%; Mo=4; Md=4; IQR=0,75), *partner*’id (40%; Mo=4; Md=4; IQR=2,25) ja *senior manager*’id (83,3%; Mo=4; Md=4; IQR=0,25) nõustusid eespool ülalmainitu väitega.

Veel üheks väljakutseks oli nimetatud ajakulu. Audiitorid on vastanud (36,4%), et õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavus on problemaatiline, kuna analüüs nõuab palju aega ($n=8$; $Mo=4$; $Md=4$; $IQR=1,25$). Kõige rohkem nõustunuid oli *partner*’ite hulgas (60% *partner*’itest ja 27,3% valimist; $Mo=4$; $Md=4$; $IQR=0,50$). *Manager*’ite vastused on näidanud, et ajakulu ei ole nende jaoks õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel väljakutseks (50%; $Mo=2a$; $Md=2,5$; $IQR=1$). Enamik *senior manager*’itest andis vastust “Nõustun täielikult” (50%; $Mo=5$; $Md=4$; $IQR=2$).

Küsimustikule vastanud on arvamisel, et õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavus on problemaatiline, sest õiglase väärtuse arvestushinnangute analüüsitehnika/meetodid on igas tegevusvaldkonnas erinevad (36,4%; $Mo=4$; $Md=4$; $IQR=2$). *Manager*’ite seas oli kõige rohkem spetsialiste, kes ei nõustunud ega nõustusid ülalmainituga (75%; $Mo=3$; $Md=3$; $IQR=0,75$). *Partner*’itest 60% pigem nõustus ($Mo=4$; $md=4$; $IQR=0,5$) ja *senior manager*’id olid täielikult nõus (66,7%; $Mo=5$; $Md=5$; $IQR=1,25$).

Õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavus on problemaatiline, sest paljud varad ja kohustised ei ole kaubeldavad aktiivsel turul (40,9%; “Täielikult nõus”). Enamik *manager*’eid nõustusid selle väitega (50%) ja 50% *partner*’itest oli selle väitega täielikult nõus ($Mo=5$; $Md=4,5$; $IQR=1$). *Senior manager*’id ei nõustunud ega nõustusid väitega (66,7%; $Mo=3$; $Md=3$; $IQR=2$).

Enamiku vastanute jaoks on õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavus problemaatiline, kuna varaobjektid/kohustised on hinnatud tuginedes juhtkonna poolsetele eeldustele ja mudelitele (45,5%; “Pigem nõustun” ja 31,8% “Nõustun täielikult”). Selle väitega nõustus 50% *manager*’itest ($n=2$) ja 50% *partner*’itest ($n=5$). *Senior manager*’id olid selle väitega täielikult nõus (50%; $Mo=5$; $Md=4,5$).

Audiitoritest 31,8% nõustus pigem sellega, et hindamisvaldkonna teadmiste saamise allikate piirang muudab kontrollitavust üha problemaatiliseks ($n=7$; $Mo=4$; $Md=4$; $IQR=2,25$). *Manager*’ite arvates, ei ole kontrollitavus hindamisvaldkonna teadmiste saamise allikate piirangu tõttu problemaatiline (75%; „Pigem ei nõustu“). *Partner*’id on ülalmainitud väitega nõus (50%; $Mo=4$; $Md=4$; $IQR=1,25$) ning *senior manager*’id on avaldanud täielikku nõustumist (50%; $Mo=5$; $Md=4,5$; $IQR=2,5$).

Järgmine väljakutse seisneb selles, et õiglase väärtuse arvestushinnangud põhinevad tuleviku prognoosidel. Seega arvatakse, et õiglase väärtuse kontrollitavus on sel juhul problemaatiline. Sellist arvamust on avaldanud 59,1% küsitletud spetsialistidest ($n=13$;

Mo=4; Md=4; IQR=0,25). *Manager*'ite arvamus lahkes, sest pool nendest (50%; n=2) jäi neutraalseks ja teine pool (50%; n=2) pigem nõustus. *Partner*'id aga olid oma arvamusel kindlad ja 60% (n=6) tunnistas, et prognoos tulevikku on üks väljakutseid õiglase väärtuse auditeerimisel. *Senior manager*'id mõtlevad *partner*'itega ühes suunas (66,7%; n=4; Mo=4; Md=4; IQR=0,5).

Audiitoritest 54,5% ei nõustunud ega nõustus väitega, et õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud auditeerimise standardid pakuvad mitmemõttelisust, sest ei nõua audiitorilt sõltumatu hinnangu kasutamist ning audiitorid kipuvad juhtkonna eeldustele toetuma. *Manager*'itest 50% ei nõustu ega nõustu selle väitega ja teine pool (50%; n=2) pigem ei nõustu. *Partner*'ite hulgast 70% ei nõustunud ega nõustus ning *senior manager*'id pigem nõustusid (50%; n=3).

Tulemuste analüüsist lähtudes, võib eeldada, et audiitorite jaoks on õiglase väärtuse auditeerimisprotsess võrreldes soetusmaksumuse kontrolliga keerulisem ja peetakse seda iseenesest üheks oluliseks väljakutseks. Põhjuseks on esiteks see, et selle väitega oli nõus kõige rohkem audiitoreid (59,1%) ja teiseks, vastuse hajuvus oli selle väite puhul kõige väiksem (IQR=0,25). Samasugused näitajad on ka teisel väljakutsel: nt prognoosid tulevikku toovad audiitorite jaoks kaasa probleemi õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (59,1% ja IQR=0,25).

2.2.7. Väljakutseid pakkuvad auditeerimisetapid

Küsitluse tulemused on esitatud lisas 27.

Audiitoritele oli pakutud valida, millised etapid pakuvad õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel kõige rohkem probleeme. Tulemuste analüüsi käigus selgus, et 90,9%-le audiitoritest pakub mudelis aluseks olevate eelduste põhjendatuse hindamine kõige rohkem probleeme (n=20; 90,9%). See probleem on audiitorite jaoks esikohal. Teise koha jagasid sellised etapid nagu kõikide relevantsete eelduste/tegurite arvesse võtmine ja kliendi mudeli põhjendatuse hindamine (n=11; 50%). Kolmandal kohal on problemaatilised etapid mudeli aluseks oleva info testimine ja hinnangu põhjendatuse hindamine, võttes arvesse auditi tõendusmaterjali (40,9%; n=9). Neljandale kohale valisid audiitorid 3 probleemi: kontrollmehhanismide testimine kliendi kasutatud mudeli ja info üle (n=4; 18,2%) ja sõltumatu hinnangu kasutamine (n=4; 18,2%) ja sõltumatu hinnangu kasutamine. Kõige vähem probleeme pakuvad sellised etapid nagu auditi lähenemisviisi

valimine (n=3; 13,6%) ja koostöö spetsialistiga (n=3; 13,6%). Järeldusena võiks välja tuua ka seda, et oluliste hinnangutega seotud raamatupidamiskontode väljaselgitamine (0,0%; n=0) ja bilansijärgsete sündmuste vaatamine (0,0%; n=0) ei paku küsitletutele probleeme.

Kui võrrelda neid tulemusi Griffith'i uuringute saadud tulemustega (et al 2013) ja PCAOB'i tulemustega (vt lisa 27), siis saab järeldada, et nii käesoleva töö küsimustiku tulemuste kui ka Griffith'i ja PCAOB'i uuringute tulemuste põhjal on esimeseks problemaatiliseks etapiks mudeli aluseks olevate eelduste põhjendatuse hindamine. Samuti kattuvad käesoleva küsimustiku tulemused Griffith'i uuringu tulemustega selles, et peetakse kolmandaks oluliseks probleemiks audiitorite seas mudelis aluseks oleva info testimist. Teised küsimustiku tulemused ei kattu ühtegi Griffith'i ja PCAOB'i tulemustega. Seda saab põhjendada näiteks sellega, et käesoleva küsitluses osalenute audiitorite arv on üsna väike.

2.2.8. Väljakutsete võimalikud lahendused

Küsitluse tulemused on esitatud lisades 28 – 30, 37.

Õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud väljakutsete lahendamiseks oli pakutud audiitoritele kuut varianti. Esimeseks lahenduseks oli pakutud kutsealast koolitust, mis annaks hindamisvaldkonna põhjalikumaid teadmisi ja praktilisi näiteid selle kohta, kuidas õiglast väärtust erinevates olukordades kontrollida. See koolitus võiks kõikidele audiitoritele kohustuslik olla ja koolituse vorm võiks olla nt audiitorfirma *online*-süsteemis esitatud ja lisaks veel hindamisspetsialisti eestvedamisel audiitorfirmades läbi viidud. Pärast koolituse läbimist oleks kohustuslik eksami sooritamine. Teiseks lahenduseks oli pakutud hindamisspetsialisti kasutamist igal õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel. Sel juhul võiks eeldada, et audiitor oleks hindamisprotsessi kaasatud, mis võimaldaks tal osaleda õiglase väärtuse arvestushinnangute arendamisel ja nendest paremini aru saada. Mõnes mõttes annaks see võimalust oma sõltumatut hinnangut arendada ning ei usaldaks sel juhul audiitor üksnes juhtkonna poolt tehtud hinnanguid. Kolmandaks lahenduseks võib pidada õiglase väärtuse rakendamist üksnes siis, kui eksisteerib aktiivne likviidne turg. Sel juhul ei oleks vaja arvestushinnangute keerulisi mudeleid koostada. Samuti peaksid auditeerimisstandardid rohkem olema praktilisele rakendamisele suunatud ja praktiliste näidetega täiendatud. Lisaks peaks õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud auditeerimisstandarditest nendes sisalduva mitmemõttelisuse eemaldama. Mitmemõttelisus seisneb kõigepealt selles, et auditeerimisstandardid ei nõua audiitorilt sõltumatu hinnangu kasutamist. Seega audiitorid

kipuvad juhtkonna eeldustele toetuma ja mingis mõttes ei kuluta aega sõltumatu hinnangu arendamisele. Kuna audiitori sõltumatu hinnangu kasutamine on praktikas harva esinev (vt peatükk 1), siis oleksid sõltumatu hinnangu kasutamise struktureeritud suunised audiitori jaoks väga kasulikud. Näiteks võiksid need suunised eraldi standardina eksisteerida. Sel juhul võib eeldada, et audiitor ei toetuks liiga suures ulatuses üksnes juhtkonna eeldustele/järelepärimistele, kuna oleks praktikas kasutatav heade näidetega materjal.

Ülalmainitud lahendused olid pakutud küsimustikus audiitoritele. Eesmärk oli välja selgitada, milliseid variante pooldatakse ja millised valitud variandid on eriti teretulnud. Vastused lahendustele on analüüsitud ja kokkuvõtte on tehtud.

Küsimustiku analüüsi tulemusena selgus, et 40,9% audiitoritest nõustus kutsealase lisakoolitusega kui üks väljakutse lahendusi (n=9; Mo=4; Md=4; IQR=2). *Manager*'id on selle lahendusega pigem nõus (50%; Mo=4; Md=4; IQR=1,50) ja enamik *partner*'eid pigem nõustus (50%; n=5; Mo=4; Md=4; IQR=1). *Senior manager*'id ei nõustunud ega nõustusid selle kutsealase lisakoolituse lahendusega (50%; Mo=3; Md=3,5; IQR=2).

Enamik audiitoritest ei arva, et hindamisspetsialisti kasutamine oleks vajalik igal juhul (36,4% „Pigem ei nõustu“ ja 27,3% „Ei nõustu üldse“). *Manager*'itel oli selle kohta kindel arvamus ja nendest 100% oli sellega pigem nõus (Mo=2; Md=2; IQR=0). *Partner*'ite arvamused lahknesid: 40% („Ei nõustu üldse“; Mo=1^a; Md=2; IQR=3) arvab, et hindamisspetsialisti kasutamine ei ole vajalik igal juhul ja 40% arvab, et hindamisspetsialisti kasutamine on vältimatu igal juhul („Pigem nõustun“; n=4). *Senior manager*'ite arvamused on *partner*'itega sarnased, sest ka nende arvamused lahknesid. *Senior manager*'id kas ei nõustunud (33,3%; Mo=2^a; Md=2,5; IQR=3,25) või nõustusid täielikult (33,3%).

Audiitorid ei näe head lahendust väljakutsele selles, et näiteks õiglase väärtuse rakendamine oleks lubatud üksnes siis, kui eksisteerib aktiivne likviidne turg. Sellele lahendusele andis 36,4% audiitoritest vastust „Pigem ei nõustu“ (Mo=2; Md=3; IQR=2,25). *Manager*'id ei poolda sellist lahendust (50%; n=2; Mo=2; Md=2; IQR=1,5). Ei poolda sellist lahendust ka *senior manager*'id (50%; „Pigem ei nõustu“). *Partner*'ite seisukohad on vastandlikud, sest nendest 40% pigem nõustus pakutud lahendusega (Mo=4; Md=4; IQR=2,25) ja lisaks veel täielikult nõustus 30%.

Audiitoritest 36,4% (n=8; „Nõustun täielikult“) on arvamusel, et auditeerimise standardid peaksid rohkem olema praktilisele rakendamisele suunatud ja praktiliste näidetega täiendatud. 31,8%-di seisukoht on neutraalne ehk „Ei nõustu ega nõustu“ (n=7). Samuti

tasuks märkida, et 27,3% on selle lahenduse variandiga pigem nõus (n=6). *Manager*'id olid vastanute seas, kes ei osanud selle lahenduse kohta kindlat arvamust anda (100% „Ei nõustu ega nõustu“). *Partner*'ite kategooriast oli 30%, kes pigem nõustus ja 50%, kes nõustus täielikult (Mo=5; Md=4,5; IQR=1,25). *Senior manager*'ite hulgas olid pigem nõustunud (50%; n=3; Mo=4; Md=4; IQR=1,5) ja täielikult nõustunud spetsialistid (n=2; 33,3%).

Küsitluses osalevate spetsialistide arvates vajavad õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud auditeerimisstandardid nendes sisalduva mitmemõttelisuse eemaldamist. Nagu oli juba eespool mainitud, seisneb mitmemõttelisus kõigepealt selles, et *ei nõua* auditeerimisstandard audiitorilt sõltumatu hinnangu kasutamist. Kõige sagedamini esinenud vastus oli „Pigem nõustun“ (40,9%; n=9; Mo=4; md=4; IQR=1). *Manager*'ite rühma arvamus lahknes: 50% arvab, et auditeerimisstandardid vajavad mitmemõttelisuse eemaldamist, kuid teine pool (50%) ei nõustunud ega nõustus (Mo=3a; Md=3,5; IQR=1). *Partner*'itest 40% nõustus mitmemõttelisuse lahendusega täielikult (n=4; Mo=5; Md=4; IQR=3). *Senior manager*'itest 66,7% ehk 4 spetsialisti, on selle lahendusega pigem nõus (Mo=4; md=4; IQR=1,25).

Küsimustiku viimase lahenduse hinnang oli positiivne ehk 36,4% audiitoritest on pigem nõus sellega, et sõltumatu hinnangu kasutamise struktureeritud suunised oleksid audiitori jaoks (eraldi standardina) väga kasulikud, sest sel juhul ei toetuks audiitor üksnes juhtkonna eeldustele/järelepärimistele (Mo=4; Md=3,50; IQR=2). *Manager*'id (n=3; 75%; Mo=4; Md=4; IQR=0,75) ja *partner*'id (30% „Pigem nõustun“, 30% „Nõustun täielikult“) arvavad, et sõltumatu hinnangu struktureeritud suunised oleksid väga kasulikud. Samas *senior manager*'id ei arva, et see lahendus oleks kõige sobivam (66,7% „Pigem ei nõustu“; Mo=2; Md=2; IQR=0,75).

2.2.9. Küsitluse tulemuste kokkuvõte ja järeldused

Kuivõrd hästi audiitorid tunnevad õiglase väärtuse arvestushinnangute valdkonda ja kas nad tunnevad ülesande keerukust õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel; kas nad tunnevad teadmiste puudust õiglase väärtuse arvestushinnangute valdkonnas? kas audiitoril on kõik vajalikud hindamisvaldkonna teadmised olemas?; kas audiitor on võimeline õiglase väärtuse arvestushinnangu subjektiivsuse põhjendatust kontrollida?; kas kõrvalabi kasutamine hõlbustaks audiitori tööd õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel või

lisaks pigem keerukust?; kas auditeerimisstandardid annavad selleks vajalikke suuniseid? Järgnevalt on käsitletud tulemustest tulenevad järeldused.

Küsitluse tulemusena selgus, et audiitorid tunnevad õiglase väärtuse arvestushinnangute valdkonda hästi. Lähtudes ametikohast, *manager'id*, *senior manager'id* ja *partner'id* tunnevad õiglase väärtuse valdkonda ka hästi. Õiglase väärtuse valdkonna hea tundmine eeldab, et tuntakse hästi ka õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud auditeerimisstandardit. Õiglase väärtuse arvestushinnangute hindamise ebakindlus ja ebastabiilne majanduslik olukord suurendavad audiitori ülesande keerukust õiglase väärtuse auditeerimisel. Selline audiitorite arvamus ühtib teoreetilises osas pakutud eeldusega. Kuid samal ajal ei ole audiitori jaoks keeruline aru saada, millised on õiglase väärtuse arvestushinnangu mudeli põhiriskide tegurid. Põhjuseks võib olla see fakt, et audiitorid ei tunne teadmiste puudust hindamismudelitest, meetoditest ja audiitorid tõlgendavad mudelite eeldusi õigesti, tuvastades, millised on kõige kriitilisemad kohad. Sellist järeldust rõhutavad ka järgmised küsitluse tulemusena selgunud järeldused. Audiitorid ei tunne vajalike teadmiste puudust ning seega nende jaoks on kerge aru saada mudelist/meetodist, mida on kasutatud õiglase väärtuse arvutamisel. Samuti audiitoritel on piisavad teadmised hindamisvaldkonnas ja hindamismudelite kohta.

Audiitori võime tõhusalt kontrollida mudeleid ja eeldusi nõuab sageli pigem rahanduse ja majanduse teadmisi, oskusi kui raamatupidamisvaldkonna teadmisi. Samuti võib väita, et enamik audiitoreid ei tunne vajalike teadmiste puudust ja seega ei tunne raskusi ka õiglase väärtuse mudelist või meetodist arusaamisel. Audiitorite arvamusel ei ole raske kontrollida mudelit auditi jälje puudumise tõttu, kui juhtkond kasutas hindamisspetsialisti. Vastanute seas oli kõige rohkem audiitoreid, kelle jaoks finantsturu ebaaktiivsus ja sõltumatu info mittekättesaadavus pakuvad erilist keerukust. Ja seega võttes neid tegureid arvesse, pakub sel juhul erilist väljakutset ka juhtkonna eelduste analüüs. Samuti rohkem kui pool küsitluid on vastanud, et juhtkonna kõrgendatud subjektiivsus muudab auditi üha keerulisemaks. Lähtudes teoreetilises osas käsitletud teadlaste arvamustest ja uuringutest võib eeldada, et võttes arvesse mainitud põhjusi, ei rakenda audiitorid tihti korrigeerimist: audiitorid arvavad, et nendel on raske tõestada, et nende eeldused ja hinnangud on täpsemad kui kliendi eeldused, hinnangud. Ka *manager'ite*, *partner'ite* ja *senior manager'ite* arvamusel olid ühised.

Audiitorid ei arva, et nende teadmised oleksid hindamisvaldkonnas ebapiisavad ja samuti ei arva nad, et teadmised hindamismudelite kohta on puudulikud. Kas audiitorite

võimalik teadmiste/oskuste puudus on tõenäoliselt tingitud standardites vajalike suuniste puudumisest või mitte, ei osanud vastata enamik audiitoritest (40,9%). Selline vastus on põhjendatav ühest küljest järgmiselt: kuna ei tunne audiitorid oskuste või teadmiste puudust, siis ei oska nad hinnata, millest oleks selline võimalik oskuste/teadmiste puudus tingitud. Väiksema protsendilise osakaaluga vastanutest olid need, kes arvasid, et juhul kui audiitor ei oska auditeerida õiglase väärtuse arvestushinnangut, siis ei tähenda see seda, et tema ei saanud vajalikke suuniseid standarditest. Vastused selle väitele varieerusid üsna suure määral (IQR=1,25). Samuti ei arva audiitorid, et oleks nende teadmiste ja oskuste puudus kutsealase koolituse puudumisest tingitud (36,4%; n=8). Umbes samapalju audiitoreid (31,8%; n=7) ei osanud selle väitega nõustumist või mittenõustumist väljendada ja seega jäid oma vastuses neutraalseks. Vaatamata sellele olid audiitorite seas need, kes tundsid, et nende oskused ja teadmised sõltuvad pigem hindamisvaldkonna koolituse puudumisest. Kuid sama osa audiitoritest ei teadnud, kas nõustuvad nad selle väitega või mitte nõustuvad. Vaatamata sellele, et audiitoritel on piisavad teadmised hindamisvaldkonnas, pakub audiitoritele õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimise kogemuse omandamine rohkem väljakutseid võrreldes teiste auditi valdkondadega. Selline õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud kogemus ei pruugi konstantne olla: audiitor võib erineva auditi käigus erinevate ülesannetega kokku puutuda. Näiteks auditi kogemus ühes hindamisvaldkonnas ei pruugi rakenduda teises hindamisvaldkonnas. Järeldusena võib välja tuua, et audiitor peab paljude teadmiste ja oskuste spetsialist olema. Sel juhul lisandub audiitori rollile audiitori kui hindamisspetsialisti roll.

Enamik audiitoritest ei osanud vastata, kas kasutavad nad õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel pigem hindamisspetsialisti väljastpoolt või mitte (40,9%). Kuid vastanute väiksema kategooria arvates (31,8%) ei kasutata hindamisspetsialiste väljastpoolt. Samuti võiks märkida, et ei osanud audiitorid anda kindlat hinnangut ka sellele, kas kasutatakse pigem auditifirma spetsialisti või ei kasutata (54,4%). Samas arvavad mõned audiitorid, et kasutavad nad pigem auditifirma hindamisspetsialisti õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (31,8%). Hindamisspetsialisti kasutamise küsimus-väidete osas on esinenud vastustes kõige rohkem varieeruvust (arvestades kvartiilidevahelise haardega) ja neutraalsust („Ei nõustu ega nõustu“). Pöörates tähelepanu ülejäänud vastanute arvamustele (ehk negatiivsete või positiivsetele vastustele ainult), saab väita, et kasutatakse õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel pigem auditifirma hindamisspetsialisti kui spetsialisti väljastpoolt. Põhjuseks võib olla see, et audiitorfirmades töötavad ikka vajalike

oskustega spetsialistid ning ei teki vajadust eraldi hindamisspetsialisti väljastpoolt palgata. Samuti võiks eeldada, et audiitoritel on auditifirma spetsialistidega head koostöösuhted loodud ja töötõhususe küljest vaadatuna, eelistavad nad pigem audiitorfirmas töötavaid spetsialiste kasutada. Siinkohal võib tekkida järgmine küsimus – kas audiitorid on võimelised iseseisvalt ilma spetsialistita õiglase väärtuse arvestushinnanguid kontrollida? Paljud audiitorid ei tea täpselt (40,9% ehk 9 audiitorit), kas audiitoripoolne hindamisspetsialisti kasutamine on vältimatu võttes arvesse õiglase väärtuse arvestushinnangute keerukust. Kuid mõned audiitorid on arvamusel, et saab hindamisspetsialisti kasutamist vältida. See võib tähendada, et audiitorid on võimelised ise õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisega hakkama saama, nad ei tunne vajalike teadmise puudust. Seega nende jaoks on kerge aru saada mudelist/meetodist, mida on kasutatud õiglase väärtuse arvutamisel. Samuti audiitoritel on piisavad teadmised hindamisvaldkonnas ja hindamismudelite kohta.

Tulemused on näidanud, et enamiku audiitorite jaoks ei raskenda sageli audiitoripoolne hindamisspetsialisti kasutamine spetsialisti poolt saadud eelduste mõistmist. See arvamus on esinenud kõige sagedamini. Kuid tulemustes on esinenud väga erinevaid arvamusi ning vastused varieerusid suurel määral (IQR=2,25). Seega ei tulnud audiitorid oma vastuses konsensusele: mõned arvavad, et on raske spetsialisti poolt saadud eeldusi mõista, mõned ei nõustu ega nõustu ja mõned nõustuvad. Kui üldistada üksnes positiivseid vastuseid (pigem nõustunud ja täielikult nõustunud audiitorid – 45,5%), siis selgub, et hindamisspetsialisti kasutamine raskendab ikkagi eelduste mõistmist. Hindamisspetsialisti saab vältida isegi võttes arvesse õiglase väärtuse arvestushinnangute keerukust. Siinkohal võiks järeldada, et positiivset vastust andnud audiitoritel on välja kujunenud selline arvamus, kuna spetsialisti poolt saadud eelduste mõistmine või olla audiitori jaoks raskendatud: see võib olla üks põhjusi, miks audiitorid ei soovi teise spetsialisti abi kasutada (ehk arvavad et saab seda vältida). Kui soovitakse töösse hindamisspetsialisti kaasata, siis ei ole audiitorite jaoks keeruline aru saada, mis hetkest oleks tema abi vajalik. Lähtudes teoorias käsitletud eeldustest, peaks audiitorite jaoks olema raske aru saada, mis hetkest oleks hindamisspetsialisti töösse kaasamine vajalik. Kuid küsitluse tulemusena ei olnud selline eeldus kinnitatud. Suurel määral varieerusid audiitorite vastused selles, kas lisab või ei lisa hindamisspetsialisti kasutamine keerukust auditile, kuid kõige sagedamini oli antud positiivne vastus. Samuti ei ole põhikriteeriumiks, kas kaasata hindamisspetsialisti või mitte, see kas auditeeritava ettevõtte juhtkond kasutas hindamisspetsialisti teenust või mitte. Kui juhtkond

on kasutanud spetsialisti, siis ei tähenda üldjuhul see seda, et audiitor kaasab spetsialisti ka enda poolt. Üldjoontes oli hindamisspetsialistiga seotud väidete seas kõige sagedamini esinenud vastus „Ei nõustu ega nõustu“ ja varieerusid vastused suurel määral (IQR=1-3). Järelikult ei saa selle väidete blokile kindlat konsensust anda. Kuna vastused varieerusid suurel määral, siis võiks hindamisspetsialisti teemat edaspidi lähemalt uurida: mis hetkest tunnevad audiitorid hindamisspetsialisti kasutamise vajadust ja millistel juhtudel on hindamisspetsialistide kaasamine kõige levinum? Lisaks mainitule võib välja selgitada, kuidas mõjutab audiitori otsustust auditifirma hindamisspetsialisti versus spetsialisti kasutamine väljastpoolt. See teema on otseselt seotud ka kutsealase skeptitsismi rakendamisega. Uuring võiks olla näiteks nii laiendatud küsitluse kujul kui ka intervjuerimise kaudu korraldatud.

Üheks oluliseks teemaks audiitorite jaoks on olnud kutsealane skeptitsism. Kutsealase skeptitsismiga on seotud subjektiivsus ning mida rohkem subjektiivsust esineb õiglase väärtuse arvestushinnangute arendamisel, seda suuremas ulatuses peaks audiitor kutsealast skeptitsismi rakendama. Küsitluse tulemusena selgus, et audiitori jaoks on kutsealase skeptitsismi rakendamine õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel vältimatu. Enamik audiitoritest ei tunne ega tunneb kutsealase skeptitsismi rakendamise puudumist õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel ning üldtulemused varieerusid ja ei näidanud selles küsimuses audiitorite üksmeelsust. Samuti ei osanud audiitorid hinnata, kas rakendavad nad kõrgendatud kutsealast skeptitsismi või pigem toetuvad hindamisspetsialisti eeldustele; kas tunnevad nad kutsealase piisava skeptitsismi puudumist, et kasutada sõltumatut hinnangut ja kas nad kasutavad pigem juhtkonna mudelit lähtepunktina. Kuna negatiivsete vastuste osakaal oli ikkagi suurem kui positiivsete vastuste puhul, siis võib üldistades järeldada, et ei tunne audiitorid kutsealaste skeptitsismi puudumist (kasutavad sõltumatut hinnangut) ja ei kasuta juhtkonna mudelit lähtepunktina. Põhjus, miks audiitorid ei andnud kindlat vastust, võib seisneda selles, et audiitorid saavad aru kutsealasest skeptitsismist erinevalt. Lisaks mainitule selgus, et audiitorid otsivad pigem sellist tõendusmaterjali, mis kinnitab juhtkonna hinnanguid, mitte aga sellist tõendusmaterjali, mis ei kinnita juhtkonna hinnanguid. Järelduseks võiks mainida, et selline tõendusmaterjali otsimine võib kutsealase skeptitsismi vähendada ja motiveeritud põhjendusele viidata. Peaaegu samapalju audiitoreid ei nõustunud siiski, et nad otsivad pigem sellist tõendusmaterjali, mis kinnitab juhtkonna arvestushinnanguid. Audiitorid pigem ei kahtle omapoolses sõltumatus hinnangus (eelduses) ja ei toetu suures ulatuses juhtkonna eeldustele. Järelikult võib eeldada,

et kasutatakse praktikas sõltumatut eeldust juhtkonna eelduste kontrollimisel ikkagi tihti ja audiitoritel on kõik selleks vajalikud oskused/teadmised olemas. Teoorias väljatoodud eelduse järgi ei arenda audiitorid väga tihti sõltumatut hinnangut/eeldust õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel. Seega toetuvad nad liiga suures ulatuses enamikul juhtudel juhtkonna järelepärimistele/eeldustele. Järelikult audiitorite vastus ei ühti teoorias väljapakutud eeldusega. Järelduseks võib olla ka see, et sel juhul standardite mitmemõttelisus ei mõjuta audiitori strateegia valikut ja otsustust (kuna pigem ei toetu nad kas juhtkonna või hindamisspetsialisti eeldustele, hinnangutele). Samuti saadud tulemused viitavad sellisele probleemile nagu audiitori motiveeritud põhjendus. Lähtudes teadusallikatest, tekib audiitoritel soov otsida pigem sellist tõendusmaterjali, mis kinnitab juhtkonna hinnanguid, mitte aga sellist, mis ei kinnita juhtkonna hinnanguid. Küsitluse tulemus kinnitab seda eeldust. Lähtudes teadusallikate eeldustest, võib järeldada, et audiitorid valivad enda arvates „soodsa“ tõendusmaterjali ja on vähem kriitilised selle suhtes. Siinkohal tasub märkida, et ka kutsealase skeptitsismi osas oli vastuste varieeruvus suur ja enamikule väidetest oli antud neutraalne hinnang. Küsitluse tulemus näitab, et võiks kutsealase skeptitsismi teemat edaspidi detailsemalt uurida. Põhisuunaks oleks sel juhul audiitorite tajuvuse kutsealasest skeptitsismist uurimine: kuidas audiitorid kutsealasest skeptitsismist aru saavad? kas kõik audiitorid mõistavad üheselt kutsealast skeptitsismi?; millised oleksid nende arvates võimalikud ettepanekud kutsealase skeptitsismi arendamiseks? Edasist uuringut võiks intervjuuerimise kujul korraldada, kuna sel juhul oleks võimalik detailsemalt eksperte küsitleda.

Audiitorid puutuvad kokku õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel paljude väljakutsetega. Läbiviidud küsitluse tulemusena selgus, et kõige suurem probleem seisneb õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavuses. Siinkohal ei leia audiitorid, et kõige suurem kontrollitavuse probleem seisneb tehniliste teadmiste õiglasest väärtusest puudumises. Sellist järeldust rõhutavad ka teadmiste ja oskuste väidete tulemused, mis näitavad, et audiitorite teadmised on piisavad. Audiitorid nõustusid üksmeelselt sellega, et õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavus on problemaatiline, sest selle analüüs on keerulisem võrreldes soetusmaksumuse analüüsiga. Sellise vastuse põhjuseks võib olla see, et soetusmaksumuse printsiibi puhul on võimalik audiitoril reaalselt varaobjekti/kohustise maksumust kontrollida (nt tšeki või arve alusel). Kuid õiglase väärtuse puhul rakendab audiitor enda kutsealast otsustust: kas ja kuidas juhtkonna eeldused on põhjendatud? Õiglase

väärtuse usaldusväärsust tõstab kindlasti põhjalik ja arusaadav tõendusmaterjal. Kuid tuleb meeles pidada, et tegemist on eelkõige arvestushinnanguga ning ei saa välistada riski, et hinnangu aluseks olevad asjaolud muutuvad ning sellest tulenevalt muutub ka vara õiglase väärtus. Lisaks mainitule, on õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavus problemaatiline, kuna õiglase väärtuse arvestushinnangute analüüs nõuab palju aega. Problemaatiline on ka see, et õiglase väärtuse arvestushinnangute analüüsitehnika ja meetodid on erinevad igas tegevusvaldkonnas. Kuigi varieerusid vastused sellele väitele suurel määral (IQR=1,25), võib siiski väita, et enamik audiitoritest näeb selles väljakutset.

Audiitorite arvates on hindamisvaldkonna teadmiste saamise allikad pigem piiratud ja teeb see õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavust eriti problemaatiliseks. Lisaks mainitud probleemidele on väljakutseks ka selline olukord, kui paljud varad ja kohustised ei ole kaubeldavad aktiivsel turul ning kui varad/kohustised on hinnatud tuginedes juhtkonna poolsetele eeldustele ja mudelitele. Samuti märkisid audiitorid üksmeelselt seda, et problemaatilisus seisneb prognoosides tulevikku. Kuna audiitori ülesandeks on kontrollida nii keerulisi mudeleid, kui ka eeldusi ja prognoose, millel need mudelid baseeruvad, siis õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimine vajab kõrgendatud kutsealast otsustust. Kutsealane otsustus, skeptitsism on sellisel juhul taaskord kriitiline ja vajalik, sest prognoosid ja eeldused võivad juhtkonna erapoolikust sisaldada. Suurem osa küsitletutest ei osanud anda täpset hinnangut standardite mitmemõttelisuse kohta: kas auditeerimise standard pakub mitmemõttelisust, sest ei nõua audiitorilt sõltumatu hinnangu/eeldust kasutamist ja audiitorid kipuvad juhtkonna eeldustele toetuma? Isegi siis, kui vaadelda ülejäänud audiitorite vastuseid, ei saa kindlalt öelda, kas pakub või ei paku audiitorite jaoks selline mitmemõttelisus väljakutset. Põhjuseks on see, et umbes võrdne osakaal audiitoreid (22,7%) arvab, et standardites sisalduv mitmemõttelisus lisab probleemi ning sama osakaal audiitoritest (summeerituna negatiivsed vastused 22,7%) ei arva, et standardi mitmemõttelisus lisab väljakutset. Kuna kutsealase skeptitsismiga seotud väidete analüüs on näidanud, et praktikas kasutatakse sõltumatu eeldust juhtkonna eelduste kontrollimisel ikkagi tihti ja audiitoritel on kõik selleks vajalikud oskused/teadmised olemas, siis on loogiline eeldada, et standardite mitmemõttelisus ei seisa audiitorite jaoks väljakutse esikohal.

Audiitorite jaoks pakuvad väljakutseid 12-st etapist kümme auditeerimisetappi, mis olid küsitluses väljatoodud. Vastavalt käsitletud uuringutele sellisteks etappideks võivad olla: mudeli aluseks olevate eelduste põhjendatuse hindamine, mudeli aluseks oleva info testimine,

kliendi mudeli või meetodi mõistmine, kontrollmehhanismide testimine kliendi kasutatud meetodi ja info üle. Samuti peetakse kriitiliseks selliseid etappe nagu otsustusprotsess, kas kõike asjakohaseid tegureid või eeldusi on mudelis arvesse võetud; oluliste hinnangutega seotud raamatupidamiskontode väljaselgitamine; sõltumatu hinnangu kasutamine; bilansijärgsete sündmuste üle vaatamine; auditi lähenemisviisi valimine; arvestushinnangu põhjendatuse hindamine, võttes arvesse auditi tõendusmaterjali; kliendi mudeli põhjendatuse hindamine ja koostöö spetsialistiga. Kõige rohkem probleeme pakub mudeli aluseks olevate eelduste põhjendatuse hindamine. Sellised tulemused kattuvad ka Griffith'i ja PCAOB'i uuringute tulemustega. Järelikult võib eeldada, et audiitoritel võivad tekkida raskused õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel sellistel alletappidel nagu nt kaalutlemine, kas arvestushinnangute tegemise meetodid, eeldused on asjakohased ja kas neid on rakendatud järjepidevalt ning kas muudatused arvestushinnangutes või nende tegemise meetodites võrreldes eelneva perioodiga, on nendes oludes asjakohased; kas kõik eeldused on omavahel kooskõlastatud ja kas arvestushinnang on tundlik selle aluseks olevate eelduste muutuste suhtes. Samuti alletappideks võivad olla nt juhtkonna prognooside ajaloolise täpsuse hindamine; kaalutlemine, kas kõik prognoosid on omavahel kooskõlastatud (ka ajalooliselt); kasvumäärade, diskontomäärade kontrollimine kasutatavas mudelis. Lisaks mainitule võib tekkida probleeme nt alletapil, kus palutakse hindamisspetsialisti eelduste põhjendatust hinnata ja dokumenteerida. Teiseks oluliseks probleemiks oli kaalutlemine, kas kõiki relevantseid tegureid või eeldusi on mudelis arvesse võetud või mõned nendest puuduvad. Samal teisel kohal on ka kliendi mudeli põhjendatuse hindamine: kas mudel on põhjendatud auditeeritava ettevõtte tingimustes. Kolmandale kohale oli pandud mudeli aluseks oleva info testimise probleem ja arvestushinnangu põhjendatuse hindamine, võttes arvesse auditi tõendusmaterjali. Mudeli aluseks oleva info testimise alletapiks võiks olla nt kindlaksmääramine, kas kõik mudelis kasutatud sisendid ja info on kooskõlastatud lähteallikaga (lähteandmetega) ja kuivõrd matemaatiliselt õiged on mudelis kasutatud sisendid ning nt mudelis kasutatud eelduste, andmete kohta tõendusmaterjali kogumine. Arvestushinnangu põhjendatuse hindamise puhul võivad audiitoril tekkida probleemid, mis on seotud nt kindlaksmääramisega, kas arvestushinnang on mõttekas arvestades tõendusmaterjali sisuga ning hinnata, mida juhtkond võiks kajastada ebakorrektselt (nt arvutuskäigus jne). Probleeme pakuvad ka kliendi mudeli või meetodi mõistmine, kontrollmehhanismide testimine kliendi kasutatud meetodi ja info üle ning sõltumatu hinnangu kasutamine. Kõige

vähem probleeme pakuvad audiitoritele auditi lähenemisviisi valimine ja koostöö spetsialistiga. Tasub märkida, et oluliste hinnangutega seotud raamatupidamiskirjete väljaselgitamine ja bilansijärgsete sündmuste üle vaatamine ei paku audiitoritele mingit väljakutset. Õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud väljakutsete lahendamiseks oli pakutud audiitoritele erinevaid variante ja kõige sobilikumaks (arvestades vastuste varieeruvusega) peeti auditeerimisstandardis sisalduva mitmemõttelisuse eemaldamist. Kõige rohkem pooldati ka kutsealase lisakoolituse ideed, mis pakuks hindamisvaldkonna põhjalikumaid teadmisi ja praktilisi näiteid. Samuti oleksid sõltumatu hinnangu kasutamise struktureeritud suunised audiitori jaoks (eraldi standardina) väga kasulikud, sest sel juhul ei toetuks audiitor üksnes juhtkonna eeldustele/järelepärimistele. Audiitorite arvamusel peaksid auditeerimise standardid rohkem olema praktilisele rakendamisele suunatud ja praktiliste näidetega täiendatud (nt hindamismeetodite praktilised näited, selgitav materjal, miks ja kuidas teatud mudelit kasutada jne). Audiitorid ei pooldanud õiglase väärtuse rakendamise ideed, kus võiks õiglase väärtuse rakendamine olla lubatud üksnes aktiivse turu tingimustel ning teiseks. Ei pooldanud nad ka hindamisspetsialisti kasutamise vajadust igal juhul. See võib olla seotud sellega, et enamikul audiitoritest on piisavad teadmised hindamisvaldkonnas ning piisavad teadmised hindamismudelite kohta. Järelikult ei ole hindamisspetsialisti kaasamine niivõrd vajalik. Samuti põhjus võib seisneda selles, et hindamisspetsialist lisab keerukust auditile. Teisest küljest vaadatuna, võiks spetsialist audiitoriteid hindamisprotsessis õpetada ning koostöö annaks võimalust tõhusamale tõendusmaterjali kogumisele ja rakendamisele, teadmiste jagamisele. See võib olla üks põhjusi, miks audiitorid ei tunne puudust hindamisvaldkonna teadmistest

Peapõhjus, miks audiitorid tunnevad õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavusega kaasnevaid väljakutseid, ei seisne teadmiste või oskuste puuduses. Selline järeldus ei ühti teoorias käsitletud eeldustega. Audiitoritele pakuvad kõige rohkem problemaatilisust prognoosid tulevikku ning kui varaobjektid/kohustised on hinnatud tuginedes juhtkonna poolsetele eeldustele, mudelitele. Samuti võrreldes soetusmaksumusega on õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavus väga problemaatiline ja nõuab selle analüüs palju aega. Tasub märkida, et vaatamata sellele, et audiitorid tunnevad teadmiste ja oskuste piisavust, analüüsitehnika/meetod on erinev igas tegevusvaldkonnas ja on loogiline järeldada, et sel juhul vajavad audiitorid väga head ettevalmistust hindamisvaldkonnas. Audiitorid vajavad kindlust, et nad saavad oma teadmisi/oskusi igas valdkonnas kasutada, et

pakutud koolitus sisaldab võimalikult rohkem erinevate valdkondade infot, mida saaks hiljem praktikas kasutada. Arvesse tuleks võtta ka seda, et audiitorite arvates on hindamisvaldkonna teadmiste saamise allikad ikkagi piiratud ja teeb see õiglase väärtuse arvestushinnangute kontrollitavust eriti problemaatiliseks. Kõige problemaatiliseimateks peeti ka mudeli aluseks olevate eelduste põhjendatuste hindamist, kaalutlemist, kas kõiki relevantseid tegureid või eeldusi on mudelis arvesse võetud ning kliendi mudeli põhjendatuse hindamist.

Tulevikku vaadates ei tasu unustada sellest, et nii raamatupidamisstandardites kui ka auditeerimisstandardites võivad toimuda erinevad muutused, täiendused. Õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimine sõltub suurel määral standardite interpreteerituse õigsusest ja nendes sisalduvatest suunistest. Loomulikult ei tasuks standardite koostajatele standardite paranemise protsessis üksnes teoreetilisele taustale keskenduda. Käsitleda tasuks just praktilisust ja seega oleks see õiglase väärtuse arvestuse kontekstis prioriteediks. Teadmiste piisavus ei taga aga praktiliste oskuste omandamist. Kui eksisteerivad kasulikud suunised õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimiseks, siis võib eeldada, et hõlbustatakse sellisel viisil ka auditeerimisprotsessi praktikas. Näiteks võiksid standardite koostajad rohkem sõltumatu hinnangu/eelduse rakendamisele keskenduda: kuidas saab sõltumatu hinnangu arendamist hõlbustada ning millistel juhtudel oleks see kohustuslik?; kas ei peaks sellist sõltumatu eeldust kohustuslikuks tegema?; kuidas oleks võimalik audiitori kutsealast skeptitsismi ja otsustust parendada nii, et tema ei kasutaks juhtkonna/spetsialisti mudelit lähtepunktina? Arvatavasti oleks see hea lahendus audiitori õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimise oskuste arendamisele, sest sel juhul annaks see rohkem ruumi õiglase väärtusega kaasnevate riskide mõistmisele, kogemuse saamisele. Ka audiitorfirmad saaksid käesoleva töös käsitletud teemasid arvesse võtta ning sellest lähtudes näiteks koolituste kava planeerida ja ellu viia. Üheks kõige tulemuslikuks õiglase väärtusega seotud probleemide ennetamise lahenduseks võib pidada pidevat kutsealast, hindamisvaldkonna koolitust. Koolitus võiks anda ka hindamisvaldkonna põhjalikumaid praktilisi näiteid õiglase väärtuse kasutamise kohta. Koolitus võiks kõikidele audiitoritele kohustuslik olla ja koolituse vorm võiks olla nt audiitorfirma *online*-süsteemis esitatud ja lisaks veel hindamisspetsialisti eestvedamisel audiitorfirmades läbi viidud. Koolitusel saadud teadmiste kinnitamiseks peab olema organiseeritud eksam, mis kontrolliks audiitorite teadmisi hindamisvaldkonnas. Eksami tulemusena võivad audiitorid nt õiglase väärtuse hindamisvaldkonna sertifikaati kätte saada. Koolitus võib lahendada audiitorite motiveeritud

põhjenduse probleemi: kui hindamisvaldkonna teadmiste tase on tänu koolitusele paranenud, siis võib eeldada, et audiitoril ei teki soovi üksnes juhtkonna eeldusi/hinnanguid kinnitavat tõendusmaterjali otsima ning eelistavad nad pigem sõltumatut hinnangut arendada. Samuti tuleb meele pidada kõrgendatud kutsealase skeptitsismi kasutamist. Koolitused peaksid keskenduma kutsealase skeptitsismi arendamisele. Kõrgendatud skeptitsismi kasutamist nõutakse audiitoritelt nt õiglase väärtusega seotud riskide mõistmisel, ebakindluse määra hindamisel ja sellega kaasnevate riskide hindamisel. Arvestades õiglase väärtuse arvestushinnangutega auditeerimise keerukusega ei ole need etapid audiitori jaoks lihtsad. Järelduseks võiks välja tuua ka sellist õiglase väärtuse omadust nagu subjektiivsus. Subjektiivsus võib pidada õiglase väärtuse üheks kriitiliseks kitsaskohaks. Õiglase väärtuse arvestushinnangud on arendatud nii objektiivsete kui ka subjektiivsete tegurite põhjal ning juhtkonna eeldused baseeruvad tavaliselt nende kogemusel, teadmistel tuleviku/mineviku sündmuste kohta. Kuid, kuidas saab audiitor põhjendatust kontrollida? Võib oletada, et sellisel juhul ei seisne audiitori ülesanne milleski muus kui kutsealase otsustusvõime rakendamises juhtkonna eelduste üle. Järelikult audiitori otsustused/hinnangud põhinevad juhtkonna otsustustel/hinnangutel – subjektiivsus põhineb subjektiivsusel. Küsitluse tulemused tõestasid, et üks olulisemaid auditeerimise ülesande keerukusi seisneb audiitori jaoks juhtkonna kõrgendatud subjektiivsuses. Reaalses elus ei ole võimalik tagada, et kõik audiitorid rakendaksid alati kutsealast otsustust ja leiaksid juhtkonna erapoolikuse kõiki tunnuseid. Nagu eespool mainitud, võidakse otsustusest ja skeptitsismist erinevalt aru saada. Vaatamata sellele peab audiitoritel olema ligipääs praktilistele suunistele/koolitusele, kus oleksid väljatoodud otsustuse/hinnangu kasutamise erilist tähelepanu vääriavad etapid: millistele otsustuse/hinnangu andmise etappidele tuleks erilist tähelepanu pöörata ja miks.

Järgmises osas kokkuvõttes tuuakse välja järeldustena üksnes väikese varieeruvusega tulemusi ($IQR \leq 1$), kuna eeldatakse, et sel juhul näitavad vastused küsitletud üksmeelsust. Väljakutsete lahenduste väljaselgitamisel toetuti nii küsitluse tulemustele kui ka audiitori ameti perspektiivist lähtuvatele ettepanekutele.

KOKKUVÕTE

Viimaste aastate jooksul on õiglase väärtuse arvestuse üle palju sisulisi arutelusid toimunud. Need keskendusid nii arvestuse asjakohasusele kui ka õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimise praktilistele raskustele. Arvestades sellega, et majanduses toimuvad muutused on äraarvamatud, peavad audiitorid veenduma juhtkonna hindamismeetodite ja eelduste põhjendatuses. Kuid tuleb meeles pidada, et õiglase väärtuse arvestushinnanguid ei ole lihtne auditeerida. Peale käesoleva magistritöö küsitluse tulemuste analüüsi ja uuringute käsitlemist saab kindlalt väita, et õiglase väärtuse rakendamine avaldab audiitorite tööprotsessile mõju.

Käesoleva töö eesmärk oli küsitluse kaudu välja selgitada audiitori arvamust õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisprotsessi kohta. Küsitlus keskendus õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisprotsessi probleemide ja parimate lahenduste väljaselgitamisele. Töö tulemusena selgus, et ülesande kõrgendatud keerukus sõltub hindamise ebakindlusest, majanduslikust olukorrast, sõltumatu info kättesaadavusest ja eriti subjektiivsusest. Ülesande keerukust mõjutab pigem audiitorite teadmiste tase rahandusest, majandusest. Samas audiitoritel on piisavad teadmised hindamisvaldkonnas, hindamismudelitest. Peamine järeldus seisneb selles, et ülesande keerukus on tingitud pigem õiglase väärtuse omadustest ja teguritest, mitte aga teadmiste puudusest. Nimetatud järeldus seostub ka sellega, et õiglase väärtuse arvestushinnanguid on võimalik ilma spetsialisti abita auditeerida. Ühest küljest viitab see audiitori oskusele iseseisvalt õiglase väärtuse arvestushinnanguid auditeerida. Kuid juhul, kui kasutatakse spetsialisti, siis eelistatakse auditifirma sees töötavat spetsialisti. Põhjus-järeldus võib seisneda selles, et audiitoritel on loodud selliste spetsialistidega tõhusad töösuhted ja audiitorid õpivad hindamisprotsessis, toimub teadmiste/oskuste jagamine. Suure varieeruvuse ja vastuste neutraalsuse tõttu vajab hindamisspetsialisti teema edasist uurimist intervjuerimise kaudu: mis hetkest tunnevad audiitorid hindamisspetsialisti kasutamise vajadust ja mille alusel toimub hindamisspetsialistide kaasamine? Kuidas mõjutab audiitori otsustust auditifirma

hindamisspetsialisti versus spetsialisti kasutamine väljastpoolt ning miks valitakse auditifirma hindamisspetsialist. See teema on otseselt seotud ka kutsealase skeptitsismi rakendamisega.

Kutsealase skeptitsismi rakendamine on vältimatu õiglase väärtuse arvestushinnangute kontekstis. Kuid reaalses elus ei ole võimalik tagada, et kõik audiitorid rakendaksid alati kutsealast otsustust ja leiaksid juhtkonna erapoolikuse kõiki tunnuseid. Üheks oluliseks probleemiks ja järelduseks kujunes audiitorite motiveeritud põhjendus: soov otsida pigem sellist tõendusmaterjali, mis kinnitab juhtkonna hinnanguid, mitte aga sellist, mis ei kinnita juhtkonna hinnanguid. Teadusallikate eeldus sõltumatu punkthinnangu kohta ei saanud kinnitust, kuna audiitorid eelistavad ikkagi oma punkthinnangut arendada. Järelduseks võib olla see, et sel juhul standardite mitmemõttelisus ei mõjuta audiitori strateegia valikut ning nad pigem ei toetu kas juhtkonna või hindamisspetsialisti eeldustele, hinnangutele. Arvestades vastuste varieeruvusega ja neutraalsuse ülekaaluga, tasub kutsealase skeptitsismi teemat edaspidi intervjuerimise kaudu detailsemalt uurida: kuidas audiitorid kutsealasest skeptitsismist aru saavad ja kas kõik audiitorid mõistavad üheselt kutsealast skeptitsismi ning millised oleksid nende arvates võimalikud ettepanekud kutsealase skeptitsismi arendamiseks?

Õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisega kaasnevateks väljakutseteks võib pidada kontrollitavuse problemaatilisust võrreldes soetusmaksumusega, suurt ajalist kulu ja prognoose tulevikku, mitte aga tehniliste teadmiste puudust õiglase väärtuse auditeerimise kohta. Seda saab pidada oluliseks järelduseks küsitletud audiitorite puhul. Väljakutsed seisnevad ka mudeli aluseks olevate eelduste põhjendatuste hindamises, kaalutlemises, kas kõiki relevantseid tegureid või eeldusi on mudelis arvesse võetud ning kliendi mudeli põhjendatuse hindamises. Sellised vastused viitavad kõrgendatud subjektiivsusele: audiitoril tekib roll hinnata subjektiivselt seda, mis põhineb omakorda juhtkonna subjektiivsusel.

Lahenduste variantide väljaselgitamisel võib eeldada, et audiitorid vastasid arvestades mitte niivõrd oma praktilist kogemust, vaid lähtusid pigem sellest, milline variant oleks kõige mõistlikum kõikide audiitorite jaoks. Kõige parem variant oleks standardite mitmemõttelisuse eemaldamine ja nende parendamine. Standardid peavad sisaldama rohkem praktilisi näiteid. Sõltumatu punkthinnangu kasutamise struktureeritud suunised audiitori jaoks oleksid väga kasulikud. Suunised võiksid eraldi standardina eksisteerida. Sel juhul võib eeldada, et audiitor ei toetuks suures ulatuses üksnes juhtkonna eeldustele/järelepärimistele, kuna oleks praktikas kasutatav heade näidetega materjal. Need lahendused paneksid audiitorit mõtlema, sest sel juhul annaks see rohkem võimalust õiglase väärtusega kaasnevate riskide mõistmisele,

kogemuse saamisele. Hoolimata sellest, et audiitorite teadmised on hindamisvaldkonnas piisavad, on pideva koolituse saamine eelduseks probleemide ennetamisele. Laiendatud hindamiskoolitus võiks kõikidele audiitoritele kohustuslik olla, mis tagaks ka vastava kvalifikatsiooni sertifikaadi. Käesoleva töö tulemused võivad olla kasulikud nii standardite koostajatele, audiitoritele, kui ka audiitorfirmadele ja koolituste korraldajatele. Viimased saaksid käesolevas töös käsitletud teemasid arvesse võtta ning sellest lähtudes koolituste kava planeerida ja ellu viia. Audiitoritele annavad käsitletud teemad võimaluse keskenduda auditeerimisel õiglase väärtuse arvestushinnangute kitsaskohtadele ja seda arvestades, valida selleks sobivat auditi lähenemisviisi.

VIIDATUD ALLIKAD

- Acuitas, Inc.'s Survey of fair value audit deficiencies. (2012a). *April 2012*.
http://www.acuitasinc.com/documents/Survey_of_Big_Four_Fair_Value_Audit_Deficiencies_as_Reported_in_the_Wall_Street_Journal_-_final.pdf (21.03.2014)
- Acuitas, Inc.'s Survey of fair value audit deficiencies. (2012b). *May 2012*.
http://www.acuitasinc.com/documents/Updated_Survey_of_Audit_Deficiencies_including_Big_Four_and_McGladrey_Pullen_-_final.pdf (05.02.2014)
- Acuitas, Inc.'s Survey of fair value audit deficiencies. (2013). *July 31, 2013*.
http://www.acuitasinc.com/documents/Acuitas_PCAOB_Survey-July_2013.pdf
(05.02.2014)
- Akgün, M., Pehlivanli, D., Gürünlü, M (2011). A Process Design for Auditing Fair Value. *International Journal of Economics and Finance* Vol. 3, No.3; August 2011.
- AU Section 328: Auditing Fair Value Measurements and Disclosures. Source: SAS No. 101; SAS No. 113.
- Audiitorkogu avalaht. – *Audiitorkogu ametlik lehekülg*.
<http://www.audiitorkogu.ee/?p=1&sd=87f8148a0ddcdb39e4cbd86a3d2f4841>
(21.04.2014)
- Bamber, M. E., Ramsey, R. J., Tubbs, R. (1997). An examination of the descriptive ability of the belief adjustment model and alternative attitudes to evidence in auditing. *Accounting, Organizations and Society* 22 (3-4): 249-268.
- Bell, T. B., Griffin, J., B. (2012). Commentary on Auditing High-Uncertainty Fair Value Estimates. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 31 (1): 147–155.
- Brazel, J. F., Agoglia, C.P. (2004). The effects of computer assurance specialist competence and auditor AIS expertise on auditor planning judgments. Working paper, North Carolina State University.
- Bratten, B., Gaynor, L. M., McDaniel, L., Montague, N.R., Sierra, G.E. (2013). The Audit of Fair Values and Other Estimates: The Effects of Underlying Environmental, Task, and Auditor-Specific Factors

- Cannon, N., Bedard, J., C. (2014). Auditing Challenging Fair Value Measurements: Evidence from the Field.
- Christensen, B., S. Glover, and D. A. Wood. (2012). Extreme estimation uncertainty in fair value estimates: Implications for audit assurance. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 31 (1): 127-146.
- Christian, D., Lüdenbach, N. (2013). *IFRS Essentials*. 1st ed. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Dichev, I. D., J. R. Graham, C. R. Harvey, and S. Rajgopal. (2013). Earnings quality: Evidence from the field. *Journal of Accounting and Economics*.
- Edwards, A. L., Kenney, K. C. (2008). A Comparison of Thurstone and Likert Techniques of Attitude Scale Construction. In C. Roberts, & R. Jowell (Eds.), *Attitude Measurement. Volume 1, Basic Concepts and Historical Foundations* (pp. 237-250). New York: SAGE.
- Eilifsen, A., Messier Jr, W. F., Glover, S. M., Prawitt, D. F. (2010). *Auditing & Assurance Services*. 2ed. London: McGraw-Hill.
- Elad, C. (2007), 'Fair value accounting and fair trade: an analysis of the role of International Accounting Standard No. 41 in social conflict', *Socio-Economic Review*, Vol. 5, pp. 755–77.
- Ernst&Young. (2012). *Applying IFRS: IFRS 13 Fair Value Measurement*.
[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Applying_FVM_November_2012/\\$File/Applying_FVM_November%202012.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Applying_FVM_November_2012/$File/Applying_FVM_November%202012.pdf) (05.02.2014)
- FAS 157. (2006). *Statement of Financial Accounting Standards No. 157 Fair Value Measurements*. Financial Accounting Standards Board.
- Gassen, J., Schwedler, K. (2008). *Attitudes towards Fair Value and Other Measurement Concepts: An Evaluation of their Decision-usefulness*.
- Ghandar, A. (2013). *CPA Australia Congress 2013: Professional scepticism is an essential mindset for auditors*.
- Griffith, E.E, Hammersley, J.S, Kadous, K. (2013). *Audits of Complex Estimates as Verification of Management Numbers: How Institutional Pressures Shape Practice*. Emory University.
- Griffith, E.E, Hammersley, J.S, Kadous, K. (2012). *Auditing Estimates: A Task Analysis and Propositions for Improving Auditor Performance*.

- Hanson, J. (2012). Auditing The Future. – PCAOB: *Fair Value Measurements and Reporting Conference*.
http://pcaobus.org/News/Speech/Pages/06072012_HansonAICPA.aspx
 (05.02.2014)
- Harris, M. E.(2013). Avoid audit deficiencies. – *Journal of Accountancy*. Vol. 215, No. 3, March.
- Hitz, J. M. 2007. The Decision Usefulness of Fair Value Accounting - A Theoretical Perspective. *European Accounting Review* 16 (2):323-362.
- Humphrey, C. A. Loft, Woods, M. (2009). The global audit profession and the international financial architecture: Understanding regulatory relationships at a time of financial crisis. *Accounting, Organizations and Society* 34 (6-7): 810-825.
- Jeppesen, K.J. (2013). Fair Value and the Missing Correspondence between Accounting and Auditing.
- Johnstone, K., Gramling, A., Rittenberg, L. (2013). Auditing: A Risk-Based Approach to Conducting a Quality Audit.
- IAASB. (2008). Staff Audit Practice Alert, PCOAB. Challenges in Auditing Fair Value Estimates in the Current Market Environment, 1-25.
- IFRS 13 (2009). Fair Value Measurement. – *International Accounting Standards Board*.
- ISA 200. (2009). International standard on auditing 200. Overall objectives of the independent Auditor And The Conduct Of An Audit In Accordance With International Standards On Auditing.
- ISA 500. (2009). International standard on auditing 500. Audit evidence.
- ISA 540. (2009). International standard on auditing 540. Auditing Accounting Estimates, Including Fair Value Accounting Estimates, and Related Disclosures
- King, A. (2006). Fair Value for Financial Reporting. New Jersey: John Wiley and Sons Publications.
- Koonce, L. (1992). Explanation and counter-explanation during audit analytical review.*The Accounting Review* 67 (1): 59–76.
- KPMG (2013). U.S. GAAP and IFRS. Fair Value Measurement Questions and Answers.
<http://www.kpmg.com/FR/fr/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Convergence-US-GAAP-IFRS-Fair-Value-Measurement-QuestionsandAnswers-112013.pdf> (15.01.2014)

- Kroger, D. E., Moravyl, J. (2013). Update: A Brief Overview Of Trends In PCAOB Inspection Reports.
<http://www.fsgexperts.com/wp-content/uploads/2013/05/A-Brief-Overview-of-Trends-in-PCAOB-Inspection-FINAL.pdf> (15.01.2014)
- Kumarasiri, J., Fisher, R. (2011). Auditors' Perceptions of Fair-Value Accounting: Developing Country Evidence. *International Journal of Auditing* , 15: p. 66–87.
- Landy, M. (2012). Fair Value Accounting and Revenue Recognition: Insights for Audit Committees.
https://www.boardmember.com/Article_Details.aspx?id=8731 (15.01.2014)
- Martin, R., D., Rich, J., S., Wilks, T., J. (2006). Auditing Fair Value Measurements: A Synthesis of Relevant Research. *Accounting Horizons*: September 2006, Vol. 20, No. 3, pp. 287-303.
- Maksymov, E., Nelson, M., Kinney, W. Jr. (2012). Effects of Procedure Frame, Procedure Verifiability, and Audit Efficiency Pressure on Planning Audits of Fair Values.
- Menelaides, Susan L.; Graham, Lynford E.; Fischbach, G. (2003). *Journal of Accountancy*. Jun2003, Vol. 195 Issue 6, p73-76. 4p., Database: Business Source Complete.
- Mirza, A.A, Holt, G., Knorr, L. (2011). *Wiley IFRS: Practical Implementation Guide and Workbook*. 3rd ed. John Wiley & Sons.
- Mohrmann, U., Riepe, J., Stefani, U. (2013). Are Extensive Audits “Good News”? Market Perceptions of Abnormal Audit Fees and Fair Value Disclosures.
- Monette, D., Sullivan, T., DeJong, C. (2013). *Applied Social Research: A Tool for the Human Services*. 9th ed. Belmont: Cengage Learning.
- PCAOB. (2003a). Public Company Accounting Oversight Board. Auditing Accounting Estimates. PCAOB Interim Auditing Standards AU Section 342. Washington, D.C.: PCAOB.
- PCAOB.(2003b). Auditing Fair Value Measurements and Disclosures. PCAOB Interim Auditing Standards AU Section 328. Washington, D.C.: PCAOB.
- PCAOB (2007). Standing advisory group meeting. Auditing Accounting Estimates And Fair Value Measurements.
- PCAOB (2011). Report on 2011 Inspection of KPMG LLP
<http://www.kpmg.com/US/en/about/Documents/2012-KPMG-LLP-US-PCAOB-Inspection-Report.pdf> (16.01.2014)

- Power, M. (2010). Fair value accounting, financial economics and the transformation of reliability. *Accounting and Business Research*. Vol.40.No.3, International Accounting Policy Forum, pp.197-210.
- Robbins, N., Heiberger, R.M. (2011). Plotting Likert and Other Rating Scales. – *American Statistical Organisation*.
- Rowe, S., P. (2013). Auditor Judgment Under Uncertainty. Dissertation.
- Zyla (s.a). Fair Value Measures: What One Needs to Know When Working with a Valuation Specialist.
http://www.acuitasinc.com/articles/mlz_auditing_fair_value.html (15.01.2014)
- Zyla, M. (2012a). Noteworthy Development: PCAOB Inspection Reports Reveal Fair Value Measurement Audit Deficiencies
<http://www.acuitasinc.com/blog/index.php/noteworthy-development-pcaob-inspection-reports-reveal-fair-value-measurement-audit-deficiencies/> (17.01.2014)
- Zyla, M. (2012b). Fair Value Measurement: Practical Guidance and Implementation. 2nd ed. Canada:John Wiley & Sons.

SUMMARY

AUDITING FAIR VALUE ESTIMATES AND RELATED PROBLEMS

Olga Mahhova

Measurement and disclosure of fair values are of great importance in many financial reporting frameworks. Auditors are expected to be aware of the need to understand the accounting principles and rules related to accounting on the basis of fair value. They are also expected to give an appropriate considerations to the application of fair value estimates.

The recent financial crisis has placed increased scrutiny on estimates derived under FVA. Consequently, a spotlight has been placed on the auditing profession, as the effectiveness of an auditor's ability to test estimates derived under FVA has been questioned. Starting from that time, the challenges auditors face when auditing fair value estimates have been discussed. Some recent PCAOB researches of Big Four companies showed a predominant amount of audit issues namely associated with fair value estimates, but still only few researches contributed to some extent to overview of challenges auditors face.

The aim of this work was to ascertain a perception of fair value estimates' audit of auditors in Estonia. As a research method the survey based on the 5-point Likert-scale questionnaire was used and different themes were taken into consideration: assignment complexity of the fair value estimates' audit, knowledge and skills, the use of valuation expert, the exercise of professional scepticism, particular challenges and challenging audit phases and also actions/solutions to be taken.

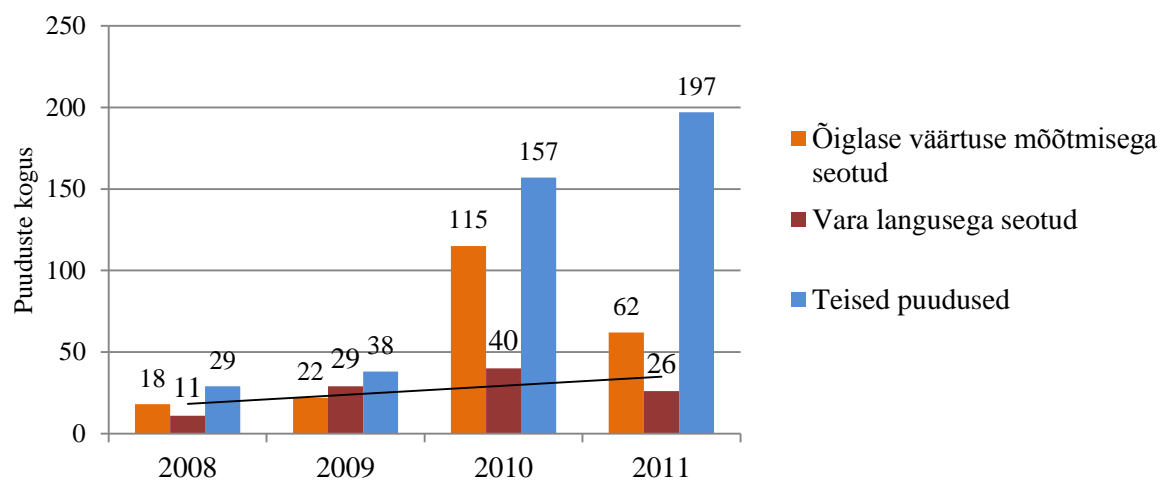
As a result it was ascertained that auditors in Estonia do not feel any lack of knowledge both in the field of professional and valuation expertise. Auditors do not fail to understand what the model's key risk drivers and this is because the level of their knowledge is appropriate. They also do not fail to develop their own independent expectations and thus do not over-rely on inquiries of management. But still in any way auditors admit economic

and estimation uncertainties associated with auditing fair value estimates' increase overall task difficulty. Auditing fair value estimates essentially lacks objective verifiability, so auditing is more unstructured relative to many tasks that auditors face and also to auditing of historical cost. Statements related to the use of valuation specialist received some sort of neutrality and variability in answers from auditors. The use of valuation expert is not necessary during audit of fair value estimates referring to auditors' point of view. It means auditors are capable of auditing fair value considering the level of their knowledge. Taking into account the variability of answers some further research needed on the next questions: at what point of auditing fair value the involvement of expert is needed and at which stages? Professional scepticism statements also contained neutrality in answers received, but still some conclusion can be made. One of the conclusions is that auditors feel professional scepticism is inevitable during auditing fair value estimates and they also trust their own independent expectation. However, auditors do find that they look for the audit evidence that will justify (versus not justify) the management's estimations. This fact will literally mean auditors apply motivated reasoning during auditing fair value estimates. Still questions for further research should be reviewed: what is the perception of professional scepticism and whether there are some differences between how auditors perceive it?; what should be undertaken in order to develop professional scepticism skills?

The biggest challenge faced by auditors with fair value measurements is the verifiability of such measurements. The verifiability of fair value measurements is challenging to auditors, because ascertaining fair value measurements is more complex than ascertaining historical cost and fair value measurements frequently incorporate estimates of future events and conditions. In addition to that some great challenge is posed by such phase as evaluation of appropriateness of fair value model; consideration of, whether relevant factors are missing from model and understanding of client model. In order to cope with challenging audit some steps should be undertaken and amongst them more appropriate were chosen: removing the ambiguity in standards on auditing and professional training in the field of valuation to sustain and develop skills.

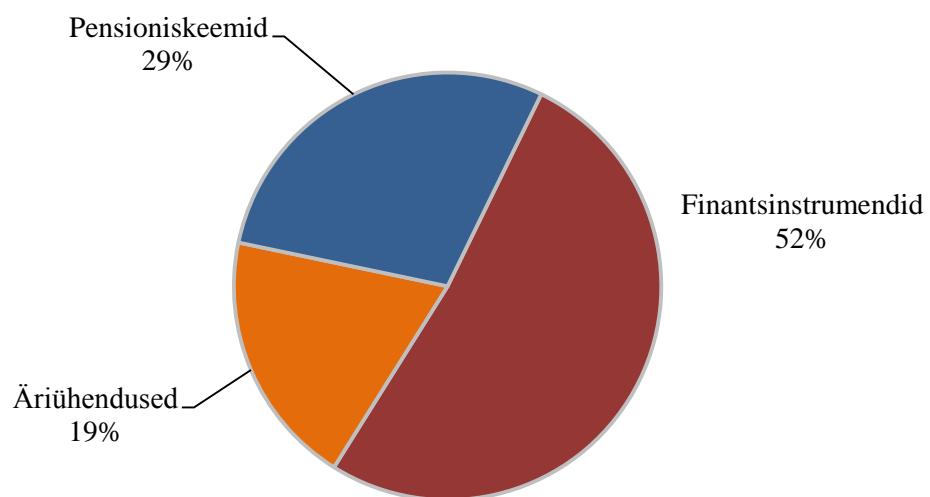
LISAD

Lisa 1. Auditi puuduste trendid aastatel 2008 - 2011

Allikas: Acuitas, Inc.'s Survey ... (2012a, 2012b, 2013).

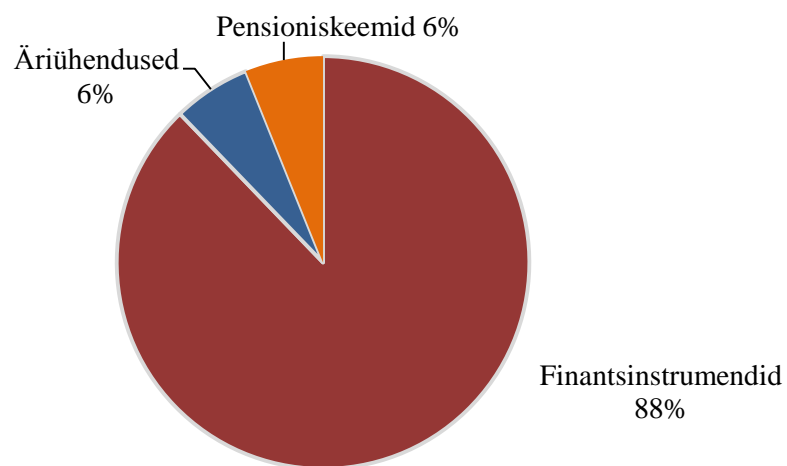
Lisa 2. Õiglase väärtuse mõõtmisega seotud puudused aastal 2008

Allikas: Acuitas, Inc.'s Survey ... (2012a, 2012b).

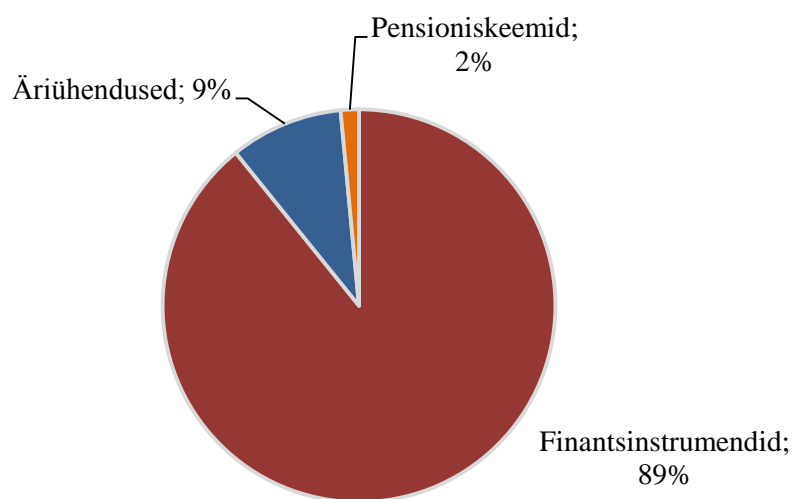

Lisa 3. Õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud puudused aastal 2010

Allikas: Acuitas, Inc.'s Survey ... (2012).

Lisa 4. Õiglase väärtuse arvestushinnangutega seotud puudused aastal 2011

Allikas: Acuitas, Inc.'s Survey ... (2013).

Lisa 5. Õiglase väärtuse mõõtmistega seotud puuduste põhjused ja nende osakaal (protsentides)

1) **Hinnaarvutamise valdkonnas (*pricing*)** ei osanud audiitor mõista meetodeid, mudeleid ja eeldusi, mida rakendasid hinnakujundusteenuste organisatsioon või hindamisspetsialist; kasutas sama hindamisteenuste organisatsiooni (et kinnitada hindu), mida kasutas klient õiglase väärtuse mõõtmisel; jättis uurimata olulised erinevused hindade vahel erinevatest allikatest; ei osanud uurida hindade erinevust, mis on tuvastatud siseauditi käigus; audiitor jättis uurimata kolmanda osapoole hindade korrigeerimised, mida tegi klient; kasutas sobimatut tulusumäära või diskontomäära ühest kogumist, et testida väärtapaberite hindu või väärtusi testimisvalimis ilma hindamata võrreldavust kahes grupis.

2) **Testide tegemisel** tugines audiitor vahepealsele testimisele ja jättis testimata väite, et väärtuses ei toimunud olulist muutust; tugines vahepealsele testimisele ja jättis teostamata protseduurid aasta lõpus; jättis teostamata piisavad substantiivsed protseduurid, kui auditi käigus oli tuvastatud märkimisväärne risk; jättis teostamata substantiivsed testid, kui tugines liiga suurel määral sisekontrollidele või siseauditile; jättis teostamata hindamise, kas kõik varaobjektid, kohustised olid äriühenduse puhul tuvastatud; ei osanud testida andmeid, mis olid esitatud välisele hindamisspetsialistile; ei osanud testida andmete piisavust ja täielikkust, mida hindamisspetsialistid kasutasid enda töös; jättis testimata õiglase väärtuse, kui nõutud hindade info ei olnud saadud; jättis testimata kõigi valimi koostisosasid; ja jättis testimata teatud varasid ja kohustisi.

3) **Info avalikustamise valdkonnas** ei osanud audiitor tuvastada ja testida kontrolli õiglase väärtuse hierarhia avalikustamise üle; jättis testimata õiglase väärtuse hierarhia klassifikatsiooni ehk kas väärtus kuulub tasemele 2 või 3 ning hinnata, kas sisend on jälgitav või mittejälgitav, kui toimus õiglase väärtuse hierarhia klassifikatsiooni testimine.

4) **Riski hindamise/kontrolli valdkonnas** ei osanud audiitor tuvastada ja testida kontrolli õiglase väärtuse sisendite üle; kehtestas kõrge riskipiiri nii, et olulised vead ei olnud tuvastatud; jättis uurimata kontrolli hindade vastuvõtmise üle; jättis tuvastamata puudusi raskesti hinnatavate finantsinstrumentide testimisel, kuna oli puudust kvalifitseeritud personali järelevalvest; jättis testimata kontrolle eelarveprotsessi üle ja kontrolle müügiototel väärtapaberite (*available-for-sale securities*) klassifikatsiooni üle;

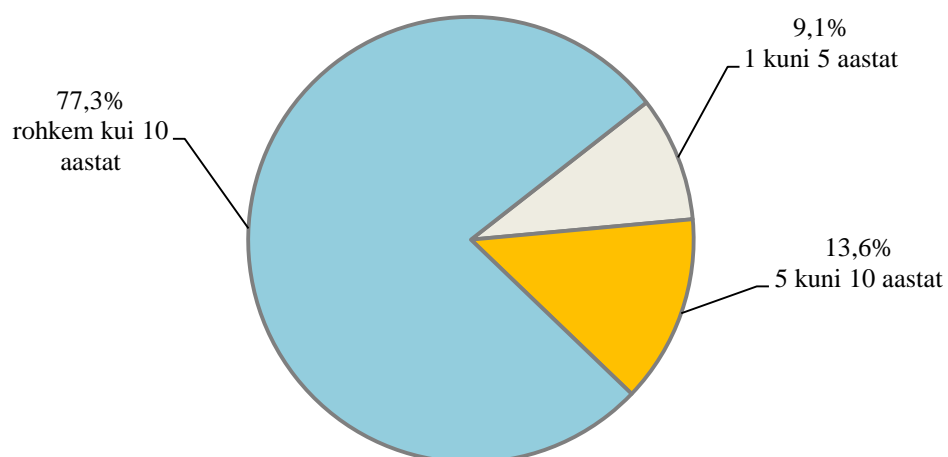
5) **Prognoositud finantsinfo eelduste valdkonnas** jättis audiitor hindamata tulukasvu määra, kapitalikulude, jääkväärtuse kasvumäära ja diskontomäära eelduste põhjendatust, mõistlikkust; jättis hindamata paranenud marginaalide põhjendatust ja jättis arvestamata majandusharu kasvumäärasid; kasutas ekslikult prognoositud finantsinfo reorganisatsioonile eelnevast perioodist; ei osanud hinnata kliendikaotuse määra; ei osanud hinnata riskipremia kliendi kaalutud keskmise kapitali hinnas; ei osanud hinnata olulist erinevust väärtuse näitajate vahel, mis tulevad turumeetodi või tulumeetodi kasutamisest ja omistada kaalude muutust erinevatele väärtuse näitajatele.

Aasta	Hinnaarvutamine (hinnakujundus)	Suutmatust adekvaatselt läbi viia teste	Riskide hindamine/kontroll	Avalikustatav informatsioon	Prognoositud finantsinfo eeldused (PFI)	Teised põhjused
2009	37,80%	27,00%	16,20%	1,40%	12,20%	5,40%
2010	52,00%	16,30%	13,30%	11,20%	2,00%	5,20%
2011	26,20%	33,80%	21,50%	13,80%	4,60%	0,10%

Allikas: Acuitas Inc., Zyla (2012).

Lisa 6. Küsimuste 1 ja 2 tulemused: audiitorina töötamise kogemus

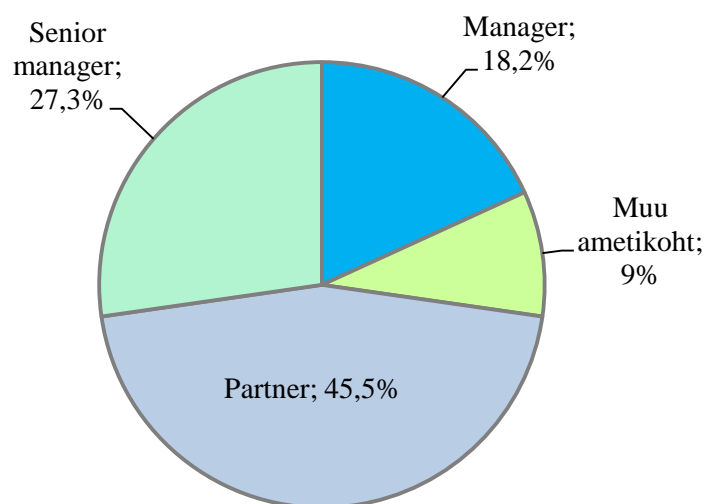
Töökogemus	Audiitorite arv (n)	%
1 kuni 5 aastat	2	9,1
5 kuni 10 aastat	3	13,6
rohkem kui 10 aastat	17	77,3
Kokku	22	100,0

Allikas: Autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 7. Küsimuste 1 ja 2 tulemused: praegune ametikoht audiitorfirmas

Ametikoht	Audiitorite arv (n)	%
<i>Manager</i>	4	18,2
<i>Partner</i>	10	45,5
<i>Senior Manager</i>	6	27,3
Muu ametikoht	2	9
Kokku	22	100,0

Allikas: Autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 8. Üldiste küsimuste tulemused: audiitorina töötamise kogemuse ja ametikoha risttabel

		Manager		Senior Manager		Partner		Muu		Kokku
		% <i>ametikoha</i> <i>rühmast</i>	% <i>valimist</i> <i>(n=22)</i>	% <i>ametikoha</i> <i>rühmast</i>	% <i>valimist</i> <i>(n=22)</i>	% <i>ametikoha</i> <i>rühmast</i>	% <i>valimist</i> <i>(n=22)</i>	% <i>ametikoha</i> <i>rühmast</i>	% <i>valimist</i> <i>(n=22)</i>	% <i>kogu</i> <i>valimist</i> <i>(n=22)</i>
Audiitorina töötamise kogemus:	<i>1 -5</i> <i>aastat</i>	0,00%	0,00%	33,33% (n=2)	9,09% (n=2)	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	9,00%
	<i>5 - 10</i> <i>aastat</i>	25,00%	4,55%	16,67% (n=1)	4,55% (n=1)	0,00%	0,00%	50,00%	4,55%	13,64%
		(n=1)	(n=1)	(n=1)	(n=1)			(n=1)	(n=1)	
<i>> 10</i> <i>aastat</i>	75,00% (n=3)	13,64% (n=3)	50,00% (n=3)	13,64% (n=3)	100,00% (n=10)	45,45% (n=10)	50,00% (n=1)	4,55% (n=1)	77,27%	
Kokku		100,00%	18,18%	100,00%	27,27%	100,00%	45,45%	100,00%	9,09%	100,00%

Allikas: autori koostatud.

Lisa 9. Üldiste küsimuste tulemused

		Ei tunne üldse	Pigem ei tunne	Ei oska öelda	Tunnen hästi	Tunnen väga hästi	Md	Mo	IQR
Küsimus 3	Audiitorite arv (n)	n=0	n=0	n=6	n=10	n=6	4	4	2
	% valimist	0,0%	0,0%	27,3%	45,5%	27,3%			
Küsimus 4	Audiitorite arv (n)	n=0	n=0	n=4	n=14	n=4	4	4	0
	% valimist	0,0%	0,0%	18,2%	63,6%	18,2%			

Allikas: autori koostatud.

Lisa 10. Üldiste küsimuste tulemused ametikoha lõikes

Demograafiline ja üldine info	Praegune ametikoht audiitorfirmas:																			
	Manager					Senior manager					Partner					Muu				
	Ei tunne üldse	Pigem ei tunne	Ei nõustu ega nõustu	Tunnen hästi	Tunnen väga hästi	Ei tunne üldse	Pigem ei tunne	Ei nõustu ega nõustu	Tunnen hästi	Tunnen väga hästi	Ei tunne üldse	Pigem ei tunne	Ei nõustu ega nõustu	Tunnen hästi	Tunnen väga hästi	Ei tunne üldse	Pigem ei tunne	Ei nõustu ega nõustu	Tunnen hästi	Tunnen väga hästi
Küsimus 3	n=0	n=0	n=1	n=2	n=1	n=0	n=0	n=2	n=3	n=1	n=0	n=0	n=2	n=4	n=4	n=0	n=0	n=1	n=1	n=0
% ametikoha rühmast	0,0%	0,0%	25,0%	50,0%	25,0%	0,0%	0,0%	33,3%	50,0%	16,7%	0,0%	0,0%	20,0%	40,0%	40,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%
% valimist	0,0%	0,0%	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	0,0%	9,1%	13,6%	4,5%	0,0%	0,0%	9,1%	18,2%	18,2%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%
Küsimus 4	n=0	n=0	n=1	n=2	n=1	n=0	n=0	n=1	n=4	n=1	n=0	n=0	n=1	n=7	n=2	n=0	n=0	n=1	n=1	n=0
% ametikoha rühmast	0,0%	0,0%	25,0%	50,0%	25,0%	0,0%	0,0%	16,7%	66,7%	16,7%	0,0%	0,0%	10,0%	70,0%	20,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%
% valimist	0,0%	0,0%	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	18,2%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	31,8%	9,1%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%

Allikas: autori koostatud.

Lisa 11. Üldiste küsimuste tulemused ametikoha lõikes: mood ja mediaan

Üldised küsimused	Manager			Senior manager			Partner			Muu	
	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo
3. Kuivõrd hästi Te tunnete ÕVAH valdkonda?	4	4	1,5	4	4	1	4	4 ^a	1	3,5	3 ^a
4. Kuivõrd hästi Te tunnete standardit ISA 540 „Arvestushinnangute, sh õiglase väärtuse arvestushinnangute ja nendega seoses avalikustatu auditeerimine“?	4	4	1,5	4	4	1	4	4	0	3,5	3 ^a

Märkus: a. Mitu moodi on võimalik. Kõige väiksem on näidatud.

Allikas: autori koostatud.

Lisa 12. Küsimuste 1-7 tulemused

		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Md	Mo	IQR
Küsimus 1	Audiitorite arv (n)	0	0	1	10	11	4,50	5	1,00
	% valimist	0,0%	0,0%	4,5%	45,5%	50,0%			
Küsimus 2	Audiitorite arv (n)	0	9	7	3	3	3,00	2	2,00
	% valimist	0,0%	40,9%	31,8%	13,6%	13,6%			
Küsimus 3	Audiitorite arv (n)	0	1	2	9	10	4,00	5	1,00
	% valimist	0,0%	4,5%	9,1%	40,9%	45,5%			
Küsimus 4	Audiitorite arv (n)	5	8	6	1	2	2,00	2	1,25
	% valimist	22,7%	36,4%	27,3%	4,5%	9,1%			
Küsimus 5	Audiitorite arv (n)	1	8	8	2	3	3,00	2 ^a	1,25
	% valimist	4,5%	36,4%	36,4%	9,1%	13,6%			
Küsimus 6	Audiitorite arv (n)	0	0	3	8	11	4,50	5	1,00
	% valimist	0,0%	0,0%	13,6%	36,4%	50,0%			
Küsimus 7	Audiitorite arv (n)	0	2	2	14	4	4,00	4	0,00
	% valimist	0,0%	9,1%	9,1%	63,6%	18,2%			

Märkus: a. Mitu moodi on võimalik. Kõige väiksem on näidatud.

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 13. Küsimuste 1-7 tulemused ametikoha lõikes: mediaan ja mood

	Manager			Senior manager			Partner			Muu		
	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR
Küsimus 1	4	4	0,75	5	5	0,25	4,5	5	1	4	4	0
Küsimus 2	2,5	2	1,75	3	2 ^a	3	3	2	2	2,5	2 ^a	
Küsimus 3	4	4	0,75	5	5	0,5	4	4 ^a	1,25	4	4	0
Küsimus 4	2	2	0	2,5	2 ^a	3,25	2,5	1 ^a	2	2,5	2 ^a	
Küsimus 5	2,5	2 ^a	1	3	2 ^a	3,25	3	2 ^a	1,25	3	3	0
Küsimus 6	5	5	0,75	4	4	1,25	5	5	1	4	3 ^a	
Küsimus 7	3,5	4	1,75	4	4	0,25	4	4	1	3,5	3 ^a	

Märkus: a. Mitu moodi on võimalik. Kõige väiksem on näidatud.

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 14. Küsimuste 1-7 tulemused ametikoha lõikes

		Praegune ametikoht audiitorfirmas:																				
		Manager					Muu					Partner					Senior manager					
		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	
Küsimus 1	Auditiitorite arv (n)	0	0	0	3	1	0	0	0	2	0	0	0	0	1	4	5	0	0	0	1	5
	% AR-st	0,0%	0,0%	0,0%	75,0%	25,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	10,0%	40,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	16,7%	83,3%	
	% valimist	0,0%	0,0%	0,0%	13,6%	4,5%	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	18,2%	22,7%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	22,7%	
Küsimus 2	Auditiitorite arv (n)	0	2	1	1	0	0	1	1	0	0	0	4	3	2	1	0	2	2	0	2	
	% AR-st	0,0%	50,0%	25,0%	25,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	40,0%	30,0%	20,0%	10,0%	0,0%	33,3%	33,3%	0,0%	33,3%	
	% valimist	0,0%	9,1%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	0,0%	18,2%	13,6%	9,1%	4,5%	0,0%	9,1%	9,1%	0,0%	9,1%	
Küsimus 3	Auditiitorite arv (n)	0	0	0	3	1	0	0	0	2	0	0	1	1	4	4	0	0	1	0	5	
	% AR-st	0,0%	0,0%	0,0%	75,0%	25,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	10,0%	10,0%	40,0%	40,0%	0,0%	0,0%	16,7%	0,0%	83,3%	
	% valimist	0,0%	0,0%	0,0%	13,6%	4,5%	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	18,2%	18,2%	0,0%	0,0%	4,5%	0,0%	22,7%	
Küsimus 4	Auditiitorite arv (n)	0	4	0	0	0	0	1	1	0	0	4	1	4	1	0	1	2	1	0	2	
	% AR-st	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	40,0%	10,0%	40,0%	10,0%	0,0%	16,7%	33,3%	16,7%	0,0%	33,3%	
	% valimist	0,0%	18,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	18,2%	4,5%	18,2%	4,5%	0,0%	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	9,1%	
Küsimus 5	Auditiitorite arv (n)	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	0	4	4	1	1	1	2	0	1	2	
	% AR-st	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	40,0%	40,0%	10,0%	10,0%	16,7%	33,3%	0,0%	16,7%	33,3%	
	% valimist	0,0%	9,1%	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	18,2%	18,2%	4,5%	4,5%	4,5%	9,1%	0,0%	4,5%	9,1%	
Küsimus 6	Auditiitorite arv (n)	0	0	0	1	3	0	0	1	0	1	0	0	0	4	6	0	0	2	3	1	
	% AR-st	0,0%	0,0%	0,0%	25,0%	75,0%	0,0%	0,0%	50,0%	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	40,0%	60,0%	0,0%	0,0%	33,3%	50,0%	16,7%	
	% valimist	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	13,6%	0,0%	0,0%	4,5%	0,0%	4,5%	0,0%	0,0%	0,0%	18,2%	27,3%	0,0%	0,0%	9,1%	13,6%	4,5%	
Küsimus 7	Auditiitorite arv (n)	0	1	1	2	0	0	0	1	1	0	0	1	0	6	3	0	0	0	5	1	
	% AR-st	0,0%	25,0%	25,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	10,0%	0,0%	60,0%	30,0%	0,0%	0,0%	0,0%	83,3%	16,7%	
	% valimist	0,0%	4,5%	4,5%	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	0,0%	27,3%	13,6%	0,0%	0,0%	0,0%	22,7%	4,5%	

Märkus: % AR-st – % ametikoha rühmast.

Allikas: autori koostatud (SPSS.22)

Lisa 15. Küsimuste 8-14 tulemused kogu valimi lõikes

		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Md	Mo	IQR
Küsimus 8	<i>Audiitorite arv</i>	2	11	5	2	2	2	2	1
	<i>% valimist</i>	9,10%	50,00%	22,70%	9,10%	9,10%			
Küsimus 9	<i>Audiitorite arv</i>	1	12	5	4	0	2	2	1
	<i>% valimist</i>	4,50%	54,50%	22,70%	18,20%	0,00%			
Küsimus 10	<i>Audiitorite arv</i>	1	7	9	2	3	3	3	1,25
	<i>% AR-st</i>	4,50%	31,80%	40,90%	9,10%	13,60%			
Küsimus 11	<i>Audiitorite arv</i>	2	8	7	3	2	3	2	1,25
	<i>% valimist</i>	9,10%	36,40%	31,80%	13,60%	9,10%			
Küsimus 12	<i>Audiitorite arv</i>	2	5	6	6	3	3	3 ^a	2
	<i>% valimist</i>	9,10%	22,70%	27,30%	27,30%	13,60%			
Küsimus 13	<i>Audiitorite arv</i>	1	2	2	10	7	4	4	1,25
	<i>% valimist</i>	4,50%	9,10%	9,10%	45,50%	31,80%			
Küsimus 14	<i>Audiitorite arv</i>	0	1	5	6	10	4	5	2
	<i>% valimist</i>	0,00%	4,50%	22,70%	27,30%	45,50%			

Märkus: a. mitu moodi on võimalik. Kõige väiksem on näidatud.

Allikas: autori koostatud.

Lisa 16. Küsimuste 8-14 tulemused: ametikoha lõikes

		Praegune ametikoht audiitorfirmas:																			
		Manager					Muu					Partner					Senior manager				
		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult
Küsimus 8	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	4	0	0	0	0	1	1	0	0	1	4	4	1	0	1	2	0	1	2
	<i>% AR-st</i>	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	10,0%	40,0%	40,0%	10,0%	0,0%	16,7%	33,3%	0,0%	16,7%	33,3%
	<i>% valimist</i>	0,0%	18,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	18,2%	18,2%	4,5%	0,0%	4,5%	9,1%	0,0%	4,5%	9,1%
Küsimus 9	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	4	0	0	0	0	0	2	0	0	0	6	3	1	0	1	2	0	3	0
	<i>% AR-st</i>	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	60,0%	30,0%	10,0%	0,0%	16,7%	33,3%	0,0%	50,0%	0,0%
	<i>% valimist</i>	0,0%	18,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	27,3%	13,6%	4,5%	0,0%	4,5%	9,1%	0,0%	13,6%	0,0%
Küsimus 10	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	3	1	0	0	0	0	2	0	0	0	4	4	1	1	1	0	2	1	2
	<i>% AR-st</i>	0,0%	75,0%	25,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	40,0%	40,0%	10,0%	10,0%	16,7%	0,0%	33,3%	16,7%	33,3%
	<i>% valimist</i>	0,0%	13,6%	4,5%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	18,2%	18,2%	4,5%	4,5%	4,5%	0,0%	9,1%	4,5%	9,1%
Küsimus 11	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	3	0	0	1	0	0	1	1	0	1	3	3	2	1	1	2	3	0	0
	<i>% AR-st</i>	0,0%	75,0%	0,0%	0,0%	25,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	10,0%	30,0%	30,0%	20,0%	10,0%	16,7%	33,3%	50,0%	0,0%	0,0%
	<i>% valimist</i>	0,0%	13,6%	0,0%	0,0%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	4,5%	13,6%	13,6%	9,1%	4,5%	4,5%	9,1%	13,6%	0,0%	0,0%
Küsimus 12	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	1	2	1	0	0	0	0	1	1	0	0	2	4	3	1	1	1	0	2	2
	<i>% AR-st</i>	25,0%	50,0%	25,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	20,0%	40,0%	30,0%	10,0%	16,7%	16,7%	0,0%	33,3%	33,3%
	<i>% valimist</i>	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	9,1%	18,2%	13,6%	4,5%	4,5%	4,5%	0,0%	9,1%	9,1%
Küsimus 13	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	0	1	2	1	0	0	1	1	0	1	1	0	6	2	0	1	0	1	4
	<i>% AR-st</i>	0,0%	0,0%	25,0%	50,0%	25,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	10,0%	10,0%	0,0%	60,0%	20,0%	0,0%	16,7%	0,0%	16,7%	66,7%
	<i>% valimist</i>	0,0%	0,0%	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	27,3%	9,1%	0,0%	4,5%	0,0%	4,5%	18,2%
Küsimus 14	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	0	1	2	1	0	0	1	0	1	0	1	1	3	5	0	0	2	1	3
	<i>% AR-st</i>	0,0%	0,0%	25,0%	50,0%	25,0%	0,0%	0,0%	50,0%	0,0%	50,0%	0,0%	10,0%	10,0%	30,0%	50,0%	0,0%	0,0%	33,3%	16,7%	50,0%
	<i>% valimist</i>	0,0%	0,0%	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	0,0%	4,5%	0,0%	4,5%	4,5%	13,6%	22,7%	0,0%	0,0%	9,1%	4,5%	13,6%

Märkus: % AR-st – % ametikoha rühmast.

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 17. Küsimuste 8-14 tulemused: mood ja mediaan

	Manager			Senior manager			Partner			Muu	
	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo
Küsimus 8	2,00	2	0,00	3,00	2 ^a	3,25	2,50	2 ^a	1,00	2,50	2 ^a
Küsimus 9	2,00	2	0,00	3,00	4	2,25	2,00	2	1,00	3,00	3
Küsimus 10	2,00	2	0,75	3,50	3 ^a	2,50	3,00	2 ^a	1,25	3,00	3
Küsimus 11	2,00	2	2,25	2,50	3	1,25	3,00	2 ^a	2,00	3,50	3 ^a
Küsimus 12	2,00	2	1,50	4,00	4 ^a	3,75	3,00	3	1,25	3,50	3 ^a
Küsimus 13	4,00	4	1,50	5,00	5	1,50	4,00	4	0,75	3,50	3 ^a
Küsimus 14	4,00	4	1,50	4,50	5	2,00	4,50	5	1,25	4,00	3 ^a

Märkus: a. Mitu moodi on võimalik. Kõige väiksem on näidatud.

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 18. Küsimuste 15-21 tulemused kogu valimi lõikes

		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Md	Mo	IQR
Küsimus 15	<i>Audiitorite arv</i>	2	7	9	4	0	3	3	1,00
	<i>% valimist</i>	9,1%	31,8%	40,9%	18,2%	0,0%			
Küsimus 16	<i>Audiitorite arv</i>	0	1	12	7	2	3	3	1,00
	<i>% valimist</i>	0,0%	4,5%	54,5%	31,8%	9,1%			
Küsimus 17	<i>Audiitorite arv</i>	2	8	9	1	2	3	3	1,00
	<i>% valimist</i>	9,1%	36,4%	40,9%	4,5%	9,1%			
Küsimus 18	<i>Audiitorite arv</i>	1	6	5	5	5	3	2	2,25
	<i>% valimist</i>	4,5%	27,3%	22,7%	22,7%	22,7%			
Küsimus 19	<i>Audiitorite arv</i>	7	4	5	2	4	3	1	3,00
	<i>% valimist</i>	31,8%	18,2%	22,7%	9,1%	18,2%			
Küsimus 20	<i>Audiitorite arv</i>	1	5	5	6	5	4	4	2,25
	<i>% valimist</i>	4,5%	22,7%	22,7%	27,3%	22,7%			
Küsimus 21	<i>Audiitorite arv</i>	6	9	4	3	0	2	2	2,00
	<i>% valimist</i>	27,3%	40,9%	18,2%	13,6%	0,0%			

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 19. Küsimuste 15-21 tulemused ametikoha lõikes

		Praegune ametikoht audiitorfirmas:																			
		Manager					Muu					Partner					Senior manager				
		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult
Küsimus 15	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	1	3	0	0	1	0	1	0	0	1	4	4	1	0	0	2	1	3	0
	<i>% AR-st</i>	0,00%	25,00%	75,00%	0,00%	0,00%	50,00%	0,00%	50,00%	0,00%	0,00%	10,00%	40,00%	40,00%	10,00%	0,00%	0,00%	33,30%	16,70%	50,00%	0,00%
	<i>% valimist</i>	0,00%	4,50%	13,60%	0,00%	0,00%	4,50%	0,00%	4,50%	0,00%	0,00%	4,50%	18,20%	18,20%	4,50%	0,00%	0,00%	9,10%	4,50%	13,60%	0,00%
Küsimus 16	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	0	2	2	0	0	0	1	1	0	0	0	8	2	0	0	1	1	2	2
	<i>% AR-st</i>	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	0,00%	80,00%	20,00%	0,00%	0,00%	16,70%	16,70%	33,30%	33,30%
	<i>% valimist</i>	0,00%	0,00%	9,10%	9,10%	0,00%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	0,00%	0,00%	0,00%	36,40%	9,10%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	9,10%	9,10%
Küsimus 17	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	1	3	0	0	0	0	2	0	0	2	3	4	1	0	0	4	0	0	2
	<i>% AR-st</i>	0,00%	25,00%	75,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%	20,00%	30,00%	40,00%	10,00%	0,00%	0,00%	66,70%	0,00%	0,00%	33,30%
	<i>% valimist</i>	0,00%	4,50%	13,60%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	9,10%	0,00%	0,00%	9,10%	13,60%	18,20%	4,50%	0,00%	0,00%	18,20%	0,00%	0,00%	9,10%
Küsimus 18	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	1	0	3	0	0	0	2	0	0	1	4	1	2	2	0	1	2	0	3
	<i>% AR-st</i>	0,00%	25,00%	0,00%	75,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%	10,00%	40,00%	10,00%	20,00%	20,00%	0,00%	16,70%	33,30%	0,00%	50,00%
	<i>% valimist</i>	0,00%	4,50%	0,00%	13,60%	0,00%	0,00%	0,00%	9,10%	0,00%	0,00%	4,50%	18,20%	4,50%	9,10%	9,10%	0,00%	4,50%	9,10%	0,00%	13,60%
Küsimus 19	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	3	1	0	0	0	0	0	1	1	0	2	2	3	1	2	2	1	1	0	2
	<i>% AR-st</i>	75,00%	25,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	20,00%	20,00%	30,00%	10,00%	20,00%	33,30%	16,70%	16,70%	0,00%	33,30%
	<i>% valimist</i>	13,60%	4,50%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	0,00%	9,10%	9,10%	13,60%	4,50%	9,10%	9,10%	4,50%	4,50%	0,00%	9,10%
Küsimus 20	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	0	1	1	2	0	0	0	2	0	0	0	3	0	4	3	1	1	2	0	2
	<i>% AR-st</i>	0,00%	25,00%	25,00%	50,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	30,00%	0,00%	40,00%	30,00%	16,70%	16,70%	33,30%	0,00%	33,30%
	<i>% valimist</i>	0,00%	4,50%	4,50%	9,10%	0,00%	0,00%	0,00%	9,10%	0,00%	0,00%	0,00%	13,60%	0,00%	18,20%	13,60%	4,50%	4,50%	9,10%	0,00%	9,10%
Küsimus 21	<i>Auditiitorite arv (n)</i>	1	2	1	0	0	0	0	2	0	0	3	6	0	1	0	2	1	1	2	0
	<i>% AR-st</i>	25,00%	50,00%	25,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%	30,00%	60,00%	0,00%	10,00%	0,00%	33,30%	16,70%	16,70%	33,30%	0,00%
	<i>% valimist</i>	4,50%	9,10%	4,50%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	9,10%	0,00%	0,00%	13,60%	27,30%	0,00%	4,50%	0,00%	9,10%	4,50%	4,50%	9,10%	0,00%

Märkus: % AR-st – % ametikoha rühmas.

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 20. Küsimuste 15-21 tulemused: mood ja mediaan

	Manager			Senior manager			Partner			Muu		
	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR
Küsimus 15	3	3	0,75	3,5	4	2,00	2,5	2 ^a	1,00	2	1 ^a	
Küsimus 16	3,5	3 ^a	1,00	4	4 ^a	2,25	3	3	0,25	3,5	3 ^a	
Küsimus 17	3	3	0,75	2	2	3,00	2,50	3	1,25	3	3	0
Küsimus 18	4	4	1,50	4	5	2,25	2,5	2	2,25	3	3	0
Küsimus 19	1	1	0,75	2,5	1 ^a	4,00	3	3	2,50	3,5	3 ^a	
Küsimus 20	3,5	4	1,75	3	3 ^a	3,25	4	4	3,00	3	3	0
Küsimus 21	2	2	1,50	2,5	1 ^a	3,00	2	2	1,00	3	3	0

Märkus: mitu moodi on võimalik. Kõige väiksem on näidatud.

Allikas: autori koostatud.

Lisa 21. Küsimuste 22-27 tulemused

		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Md	Mo	IQR
Küsimus 22	Audiitorite arv	0	0	4	6	12	5,00	5	1,00
	% valimist	0,0%	0,0%	18,2%	27,3%	54,5%			
Küsimus 23	Audiitorite arv	4	5	8	2	3	3,00	3	1,25
	% valimist	18,2%	22,7%	36,4%	9,1%	13,6%			
Küsimus 24	Audiitorite arv	2	6	10	2	2	3,00	3	1,00
	% valimist	9,1%	27,3%	45,5%	9,1%	9,1%			
Küsimus 25	Audiitorite arv	2	5	9	6	0	3,00	3	2,00
	% valimist	9,1%	22,7%	40,9%	27,3%	0,0%			
Küsimus 26	Audiitorite arv	2	7	5	8	0	3,00	4	2,00
	% valimist	9,1%	31,8%	22,7%	36,4%	0,0%			
Küsimus 27	Audiitorite arv	3	9	6	4	0	2,00	2	1,00
	% valimist	13,6%	40,9%	27,3%	18,2%	0,0%			

Allikas: autori koostatud.

Lisa 22. Küsimus 22-27 tulemused ametikoha lõikes

		Praegune ametikoht audiitorfirmas:																			
		Manager					Muu					Partner					Senior manager				
		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult
Küsimus 22	<i>Audiitorite arv (n)</i>	0	0	0	2	2	0	0	0	1	1	0	0	2	2	6	0	0	2	1	3
	<i>% AR-st</i>	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	20,0%	20,0%	60,0%	0,0%	0,0%	33,3%	16,7%	50,0%
	<i>% valimist</i>	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	9,1%	9,1%	27,3%	0,0%	0,0%	9,1%	4,5%	13,6%
Küsimus 23	<i>Audiitorite arv (n)</i>	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	3	1	3	2	1	1	2	1	0	2
	<i>% AR-st</i>	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	30,0%	10,0%	30,0%	20,0%	10,0%	16,7%	33,3%	16,7%	0,0%	33,3%
	<i>% valimist</i>	0,0%	9,1%	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%	0,0%	0,0%	13,6%	4,5%	13,6%	9,1%	4,5%	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	9,1%
Küsimus 24	<i>Audiitorite arv (n)</i>	0	0	3	1	0	0	1	1	0	0	1	3	5	1	0	1	2	1	0	2
	<i>% AR-st</i>	0,0%	0,0%	75,0%	25,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	10,0%	30,0%	50,0%	10,0%	0,0%	16,7%	33,3%	16,7%	0,0%	33,3%
	<i>% valimist</i>	0,0%	0,0%	13,6%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	13,6%	22,7%	4,5%	0,0%	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	9,1%
Küsimus 25	<i>Audiitorite arv (n)</i>	0	0	4	0	0	0	0	1	1	0	1	4	4	1	0	1	1	0	4	0
	<i>% AR-st</i>	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	10,0%	40,0%	40,0%	10,0%	0,0%	16,7%	16,7%	0,0%	66,7%	0,0%
	<i>% valimist</i>	0,0%	0,0%	18,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	4,5%	18,2%	18,2%	4,5%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	18,2%	0,0%
Küsimus 26	<i>Audiitorite arv (n)</i>	0	2	0	2	0	0	0	1	1	0	1	4	3	2	0	1	1	1	3	0
	<i>% AR-st</i>	0,0%	50,0%	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	10,0%	40,0%	30,0%	20,0%	0,0%	16,7%	16,7%	16,7%	50,0%	0,0%
	<i>% valimist</i>	0,0%	9,1%	0,0%	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	4,5%	18,2%	13,6%	9,1%	0,0%	4,5%	4,5%	4,5%	13,6%	0,0%
Küsimus 27	<i>Audiitorite arv (n)</i>	0	4	0	0	0	0	0	2	0	0	1	4	4	1	0	2	1	0	3	0
	<i>% AR-st</i>	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	10,0%	40,0%	40,0%	10,0%	0,0%	33,3%	16,7%	0,0%	50,0%	0,0%
	<i>% valimist</i>	0,0%	18,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%	0,0%	0,0%	4,5%	18,2%	18,2%	4,5%	0,0%	9,1%	4,5%	0,0%	13,6%	0,0%

Allikas: autori koostatud.

Lisa 23. Küsimuste 22-27 tulemused ametikoha lõikes: mood ja mediaan

	Manager			Muu			Partner			Senior manager		
	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR
Küsimus 22	4,50	4 ^a	1,0	4,50	4 ^a		5,00	5	1,3	4,50	5	2,0
Küsimus 23	2,50	2 ^a	1,0	3,00	3	0,0	3,00	1 ^a	3,0	2,50	2 ^a	3,3
Küsimus 24	3,00	3	0,8	2,50	2 ^a		3,00	3	1,0	2,50	2 ^a	3,3
Küsimus 25	3,00	3	0,0	3,50	3 ^a		2,50	2 ^a	1,0	4,00	4	2,3
Küsimus 26	3,00	2 ^a	2,0	3,50	3 ^a		2,50	2	1,3	3,50	4	2,3
Küsimus 27	2,00	2	0,0	3,00	3	0,0	2,50	2 ^a	1,0	3,00	4	3,0

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 24. Küsimuste 28-37 tulemused

		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Md	Mo	IQR
Küsimus 28	Audiitorite arv	1	4	7	9	1	3,00	4,00	1,25
	% valimist	4,5%	18,2%	31,8%	40,9%	4,5%			
Küsimus 29	Audiitorite arv	0	13	5	4	0	2,00	2,00	1,00
	% valimist	0,0%	59,1%	22,7%	18,2%	0,0%			
Küsimus 30	Audiitorite arv	0	2	3	13	4	4,00	4,00	0,25
	% valimist	0,0%	9,1%	13,6%	59,1%	18,2%			
Küsimus 31	Audiitorite arv	0	3	6	8	5	4,00	4,00	1,25
	% valimist	0,0%	13,6%	27,3%	36,4%	22,7%			
Küsimus 32	Audiitorite arv	0	1	7	8	6	4,00	4,00	2,00
	% valimist	0,0%	4,5%	31,8%	36,4%	27,3%			
Küsimus 33	Audiitorite arv	0	1	6	6	9	4,00	5,00	2,00
	% valimist	0,0%	4,5%	27,3%	27,3%	40,9%			
Küsimus 34	Audiitorite arv	1	1	3	10	7	4,00	4,00	1,25
	% valimist	4,5%	4,5%	13,6%	45,5%	31,8%			
Küsimus 35	Audiitorite arv	1	4	4	7	6	4,00	4,00	2,25
	% valimist	4,5%	18,2%	18,2%	31,8%	27,3%			
Küsimus 36	Audiitorite arv	0	0	5	13	4	4,00	4,00	0,25
	% valimist	0,0%	0,0%	22,7%	59,1%	18,2%			
Küsimus 37	Audiitorite arv	2	3	12	5	0	3,00	3,00	0,50
	% valimist	9,1%	13,6%	54,5%	22,7%	0,0%			

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 25. Küsimuste 28-37 tulemused ametikoha lõikes

		Praegune ametikoht audiitorfirmas:																			
		Manager					Muu					Partner					Senior				
		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult
Küsimus 28	Audiitorite arv	0	2	1	1	0	0	0	2	0	0	1	1	3	4	1	0	1	1	4	0
	% AR-st	0,00%	50,00%	25,00%	25,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%	10,00%	10,00%	30,00%	40,00%	10,00%	0,00%	16,70%	16,70%	66,70%	0,00%
	% valimist	0,00%	9,10%	4,50%	4,50%	0,00%	0,00%	0,00%	9,10%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	13,60%	18,20%	4,50%	0,00%	4,50%	4,50%	18,20%	0,00%
Küsimus 29	Audiitorite arv	0	4	0	0	0	0	0	1	1	0	0	5	3	2	0	0	4	1	1	0
	% AR-st	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	50,00%	30,00%	20,00%	0,00%	0,00%	66,70%	16,70%	16,70%	0,00%
	% valimist	0,00%	18,20%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	0,00%	0,00%	22,70%	13,60%	9,10%	0,00%	0,00%	18,20%	4,50%	4,50%	0,00%
Küsimus 30	Audiitorite arv	0	0	1	3	0	0	0	1	1	0	0	2	1	4	3	0	0	0	5	1
	% AR-st	0,00%	0,00%	25,00%	75,00%	0,00%	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	20,00%	10,00%	40,00%	30,00%	0,00%	0,00%	0,00%	83,30%	16,70%
	% valimist	0,00%	0,00%	4,50%	13,60%	0,00%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	0,00%	0,00%	9,10%	4,50%	18,20%	13,60%	0,00%	0,00%	0,00%	22,70%	4,50%
Küsimus 31	Audiitorite arv	0	2	2	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1	6	2	0	0	2	1	3
	% AR-st	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	10,00%	10,00%	60,00%	20,00%	0,00%	0,00%	33,30%	16,70%	50,00%
	% valimist	0,00%	9,10%	9,10%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	27,30%	9,10%	0,00%	0,00%	9,10%	4,50%	13,60%
Küsimus 32	Audiitorite arv	0	1	3	0	0	0	0	1	1	0	0	0	2	6	2	0	0	1	1	4
	% AR-st	0,00%	25,00%	75,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	0,00%	20,00%	60,00%	20,00%	0,00%	0,00%	16,70%	16,70%	66,70%
	% valimist	0,00%	4,50%	13,60%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	0,00%	0,00%	0,00%	9,10%	27,30%	9,10%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	18,20%
Küsimus 33	Audiitorite arv	0	0	1	2	1	0	0	1	0	1	0	1	0	4	5	0	0	4	0	2
	% AR-st	0,00%	0,00%	25,00%	50,00%	25,00%	0,00%	0,00%	50,00%	0,00%	50,00%	0,00%	10,00%	0,00%	40,00%	50,00%	0,00%	0,00%	66,70%	0,00%	33,30%
	% valimist	0,00%	0,00%	4,50%	9,10%	4,50%	0,00%	0,00%	4,50%	0,00%	4,50%	0,00%	4,50%	0,00%	18,20%	22,70%	0,00%	0,00%	18,20%	0,00%	9,10%
Küsimus 34	Audiitorite arv	0	0	1	2	1	0	0	1	1	0	0	1	1	5	3	1	0	0	2	3
	% AR-st	0,00%	0,00%	25,00%	50,00%	25,00%	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	10,00%	10,00%	50,00%	30,00%	16,70%	0,00%	0,00%	33,30%	50,00%
	% valimist	0,00%	0,00%	4,50%	9,10%	4,50%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	22,70%	13,60%	4,50%	0,00%	0,00%	9,10%	13,60%
Küsimus 35	Audiitorite arv	0	3	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1	5	3	1	0	1	1	3
	% AR-st	0,00%	75,00%	25,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	10,00%	10,00%	50,00%	30,00%	16,70%	0,00%	16,70%	16,70%	50,00%
	% valimist	0,00%	13,60%	4,50%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	22,70%	13,60%	4,50%	0,00%	4,50%	4,50%	13,60%
Küsimus 36	Audiitorite arv	0	0	2	2	0	0	0	1	1	0	0	0	1	6	3	0	0	1	4	1
	% AR-st	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	0,00%	10,00%	60,00%	30,00%	0,00%	0,00%	16,70%	66,70%	16,70%
	% valimist	0,00%	0,00%	9,10%	9,10%	0,00%	0,00%	0,00%	4,50%	4,50%	0,00%	0,00%	0,00%	4,50%	27,30%	13,60%	0,00%	0,00%	4,50%	18,20%	4,50%
Küsimus 37	Audiitorite arv	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	1	0	7	2	0	1	1	1	3	0
	% AR-st	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%	10,00%	0,00%	70,00%	20,00%	0,00%	16,70%	16,70%	16,70%	50,00%	0,00%
	% valimist	0,00%	9,10%	9,10%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	9,10%	0,00%	0,00%	4,50%	0,00%	31,80%	9,10%	0,00%	4,50%	4,50%	4,50%	13,60%	0,00%

Lisa 26. Küsimuste 28-27 tulemused ametikoha lõikes: mood ja mediaan

	Manager			Senior manager			Partner			Muu		
	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR
Küsimus 28	2,50	2	1,75	4,00	4	1,25	3,50	4	1,25	3,00	3	0,00
Küsimus 29	2,00	2	0,00	2,00	2	1,25	2,50	2	1,25	3,50	3 ^a	
Küsimus 30	4,00	4	0,75	4,00	4	0,25	4,00	4	2,25	3,50	3 ^a	
Küsimus 31	2,50	2 ^a	1,00	4,50	5	2,00	4,00	4	0,50	3,50	3 ^a	
Küsimus 32	3,00	3	0,75	5,00	5	1,25	4,00	4	0,50	3,50	3 ^a	
Küsimus 33	4,00	4	1,50	3,00	3	2,00	4,50	5	1,00	4,00	3 ^a	
Küsimus 34	4,00	4	1,50	4,50	5	1,75	4,00	4	1,25	3,50	3 ^a	
Küsimus 35	2,00	2	0,75	4,50	5	2,50	4,00	4	1,25	3,50	3 ^a	
Küsimus 36	3,50	3 ^a	1,00	4,00	4	0,50	4,00	4	1,00	3,50	3 ^a	
Küsimus 37	2,50	2 ^a	1,00	3,50	4	2,25	3,00	3	0,25	3,00	3	0,00

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 27. Küsimuse 38, PCAOB'i ja Griffith'i uuringu tulemuste võrdlus

Auditeerimise etapid:	Järjekorra number:			Audiitorite arv	% valimist
	Griffith	PCAOB	Küsimustiku tulemused		
Mudeli aluseks olevate eelduste põhjendatuse hindamine	1	1	1	20	90,9%
Mudeli aluseks oleva info testimine	3	2	3	9	40,9%
Kliendi mudeli või meetodi mõistmine	4	5	2	5	23%
Kontrollmehhanismide testimine kliendi kasutatud meetodi ja info üle	6	3	5	4	18%
Kas kõiki relevantseid tegureid või eeldusi on mudelis arvesse võetud	6	4	2	11	50,0%
Oluliste arvestushinnangutega seotud raamatupidamiskontode väljaselgitamine	6	6	0	0	0,0%
Sõltumatu hinnangu kasutamine	10	-	5	4	18,2%
Bilansijärgsete sündmuste üle vaatamine	10	-	0	0	0,0%
Arvestushinnangu põhjendatuse hindamine, võttes arvesse auditi tõendusmaterjali	2	-	3	9	40,9%
Kliendi mudeli põhjendatuse hindamine	5	7	4	5	22,7%
Auditi lähenemisviisi valimine	9	-	6	3	13,6%
Koostöö spetsialistiga	3	-	6	3	13,6%

Allikas: autori koostatud.

Lisa 28. Küsimuste 39-44 tulemused

		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Md	Mo	IQR
Küsimus 39	Audiitorite arv	0	0	6	9	7	4,00	4,00	2,00
	% valimist	0,0%	0,0%	27,3%	40,9%	31,8%			
Küsimus 40	Audiitorite arv	6	8	2	4	2	2,00	2,00	3,00
	% valimist	27,3%	36,4%	9,1%	18,2%	9,1%			
Küsimus 41	Audiitorite arv	1	8	4	4	5	3,00	2,00	2,25
	% valimist	4,5%	36,4%	18,2%	18,2%	22,7%			
Küsimus 42	Audiitorite arv	0	1	7	6	8	4,00	5,00	2,00
	% valimist	0,0%	4,5%	31,8%	27,3%	36,4%			
Küsimus 43	Audiitorite arv	1	3	5	9	4	4,00	4,00	1,00
	% valimist	4,5%	13,6%	22,7%	40,9%	18,2%			
Küsimus 44	Audiitorite arv	2	5	4	8	3	3,50	4,00	2,00
	% valimist	9,1%	22,7%	18,2%	36,4%	13,6%			

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 29. Küsimuste 39-44 tulemused ametikoha lõikes

		Praegune ametikoht audiitorfirmas:																			
		Manager					Muu					Partner					Senior				
		Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult	Ei nõustu üldse	Pigem ei nõustu	Ei nõustu ega nõustu	Nõustun	Nõustun täielikult
Küsimus 39	Audiitorite arv	0	0	1	2	1	0	0	1	1	0	0	0	1	5	4	0	0	3	1	2
	% AR-st	0,0%	0,0%	25,0%	50,0%	25,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	10,0%	50,0%	40,0%	0,0%	0,0%	50,0%	16,7%	33,3%
	% valimist	0,0%	0,0%	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	22,7%	18,2%	0,0%	0,0%	13,6%	4,5%	9,1%
Küsimus 40	Audiitorite arv	0	4	0	0	0	1	0	1	0	0	4	2	0	4	0	1	2	1	0	2
	% AR-st	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%	40,0%	20,0%	0,0%	40,0%	0,0%	16,7%	33,3%	16,7%	0,0%	33,3%
	% valimist	0,0%	18,2%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	0,0%	4,5%	0,0%	0,0%	18,2%	9,1%	0,0%	18,2%	0,0%	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	9,1%
Küsimus 41	Audiitorite arv	1	2	1	0	0	0	1	1	0	0	0	2	1	4	3	0	3	1	0	2
	% AR-st	25,0%	50,0%	25,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	20,0%	10,0%	40,0%	30,0%	0,0%	50,0%	16,7%	0,0%	33,3%
	% valimist	4,5%	9,1%	4,5%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%	4,5%	18,2%	13,6%	0,0%	13,6%	4,5%	0,0%	9,1%
Küsimus 42	Audiitorite arv	0	0	4	0	0	0	0	1	0	1	0	0	2	3	5	0	1	0	3	2
	% AR-st	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%	20,0%	30,0%	50,0%	0,0%	16,7%	0,0%	50,0%	33,3%
	% valimist	0,0%	0,0%	18,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	0,0%	4,5%	0,0%	0,0%	9,1%	13,6%	22,7%	0,0%	4,5%	0,0%	13,6%	9,1%
Küsimus 43	Audiitorite arv	0	0	2	2	0	0	0	1	1	0	1	2	1	2	4	0	1	1	4	0
	% AR-st	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	10,0%	20,0%	10,0%	20,0%	40,0%	0,0%	16,7%	16,7%	66,7%	0,0%
	% valimist	0,0%	0,0%	9,1%	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	4,5%	9,1%	4,5%	9,1%	18,2%	0,0%	4,5%	4,5%	18,2%	0,0%
Küsimus 44	Audiitorite arv	0	0	1	3	0	0	0	1	1	0	1	1	2	3	3	1	4	0	1	0
	% AR-st	0,0%	0,0%	25,0%	75,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	10,0%	10,0%	20,0%	30,0%	30,0%	16,7%	66,7%	0,0%	16,7%	0,0%
	% valimist	0,0%	0,0%	4,5%	13,6%	0,0%	0,0%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	4,5%	4,5%	9,1%	13,6%	13,6%	4,5%	18,2%	0,0%	4,5%	0,0%

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 30. Küsimuste 39-44 tulemused ametikoha lõikes: mood ja mediaan

	Manager			Muu		Partner			Senior Manager		
	Md	Mo	IQR	Md	Mo	Md	Mo	IQR	Md	Mo	IQR
Küsimus 39	4,00	4	1,50	3,50	3 ^a	4,00	4	1,00	3,50	3	2,00
Küsimus 40	2,00	2	0,00	2,00	1 ^a	2,00	1 ^a	3,00	2,50	2 ^a	3,25
Küsimus 41	2,00	2	1,50	2,50	2 ^a	4,00	4	2,25	2,50	2	3,00
Küsimus 42	3,00	3	0,00	4,00	3 ^a	4,50	5	1,25	4,00	4	1,50
Küsimus 43	3,50	3 ^a	1,00	3,50	3 ^a	4,00	5	3,00	4,00	4	1,25
Küsimus 44	4,00	4	0,75	3,50	3 ^a	4,00	4 ^a	2,25	2,00	2	0,75

Märkus: a. Mitu moodi on võimalik. Kõige väiksem on näidatud.

Allikas: autori koostatud (SPSS.22).

Lisa 31. Küsimustik „Audiitorite arvamus õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisprotsessi kohta“

ÕV – õiglase väärtus

ÕVAH – õiglase väärtuse arvestushinnangud

1. Kui kaua olete töötanud audiitorina? (1 kuni 5 aastat, 5 kuni 10 aastat, rohkem kui 10 aastat) Ei tunne üldse Tunnen väga hästi
2. Mis on Teie praegune positsioon audiitorfirmas? (Manager, Senior manager, Partner, Muu ametikoht)

3.	Kuivõrd hästi Te tunnete ÕVAH valdkonda?	1	2	3	4	5
4.	Kuivõrd hästi Te tunnete standardit ISA 540 „Arvestushinnangute, sh õiglase väärtuse arvestushinnangute ja nendega seoses avalikustatu auditeerimine“?	1	2	3	4	5

Palun vastake, millises ulatuses Te nõustute/ei nõustu järgnevate väidetega:

Ülesande keerukus ÕVAH auditeerimisel

		Ei nõustu üldse					Nõustun täielikult				
1.	Hindamise ebakindlus ja ebastabiilne majanduslik olukord suurendavad ülesande keerukust ÕV auditeerimisel.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
2.	Audiitoril on väga keeruline aru saada, millised on ÕV mudeli põhiriskide tegurid.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
3.	Audiitori võime tõhusalt kontrollida mudeleid ja eeldusi nõuab sageli pigem rahanduse ja majanduse teadmisi/oskusi kui raamatupidamisvaldkonna teadmisi.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
4.	Audiitoril on vajalike teadmiste puuduse tõttu raske aru saada mudelist/meetodist, mida on kasutatud ÕV arvutamisel.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
5.	Juhul kui juhtkond kasutas hindamispetsialisti ÕV mudeli väljatöötamisel on audiitoril auditi jälje (<i>audit trail</i>) puudumise tõttu eriti raske kontrollida ÕV mudelit.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
6.	Juhul kui turg ei ole aktiivne või sõltumatu turuinfo on mittekättesaadav pakub audiitorile erilist keerukust juhtkonna eelduste analüüs.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
7.	ÕVAH eeldavad sageli juhtkonna kõrgendatud subjektiivsust ja seega muudavad auditi üha keerulisemaks.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

Teadmised ja oskused ÕVAH auditeerimisel

8.	Audiitoril on ebapiisavad teadmised hindamisvaldkonnas.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
9.	Audiitoril on ebapiisavad teadmised hindamismudelite kohta.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
10.	Audiitorite teadmiste/oskuste puudus võib olla tõenäoliselt tingitud standardites vajalike suuniste puudumisest.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
11.	Audiitorite teadmiste/oskuste puudus võib olla tingitud audiitorfirma kutsealase koolituse puudumisest.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
12.	Audiitorite teadmiste/oskuste puudus võib olla tingitud hindamisvaldkonna koolituse puudumisest.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
13.	ÕVAH-te auditeerimise kogemuse omandamine pakub rohkem väljakutseid võrreldes teiste auditi valdkondadega, sest hindamisanalüüs on keeruline.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
14.	Auditi kogemus ühes hindamisvaldkonnas (nt aksia optiooni hindamine) ei pruugi rakenduda teises hindamisvaldkonnas (nt firmaväärtuse langus).	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

Audiitori poolne hindamispetsialisti kaasamine

15.	Audiitorid kasutavad pigem hindamispetsialisti väljastpoolt ÕVAH-te auditeerimisel.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
16.	Audiitorid kasutavad pigem <i>auditifirma</i> hindamispetsialisti ÕVAH-te auditeerimisel.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
17.	Audiitoripoolne hindamispetsialisti kasutamine on vältimatu võttes arvesse ÕVAH-te keerukust.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
18.	Audiitoripoolne hindamispetsialisti kasutamine raskendab sageli spetsialisti poolt saadud eelduste mõistmist.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
19.	Audiitorite jaoks on raske aru saada, mis hetkest oleks hindamispetsialisti töösse kaasamine vajalik.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
20.	Hindamispetsialisti kasutamine lisab keerukust auditile.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
21.	Põhikriteeriumiks audiitori jaoks, kas kaasata hindamispetsialisti või mitte, on see kas auditeeritava ettevõtte juhtkond kasutas hindamispetsialisti teenust või mitte. Kui juhtkond on kasutanud spetsialisti, siis audiitor kaasab spetsialisti enda poolt.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

Kutsealane skeptitsism ÕVAH-te auditeerimisel

22.	Audiitori jaoks kutsealase skeptitsismi rakendamine on vältimatu ÕVAH-te auditeerimisel.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
23.	Audiitorid tunnevad kutsealase skeptitsismi rakendamise puudumist ÕVAH-te auditeerimisel.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
24.	Audiitorid arvavad, et nad ei rakenda kõrgendatud kutsealast skeptitsismi, sest toetuvad sageli hindamispetsialisti eeldustele.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
25.	Audiitorid tunnevad kutsealase piisava skeptitsismi puudumist, et kasutada sõltumatut hinnangut ja seega kasutavad pigem juhtkonna mudelit lähtepunktina.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
26.	Audiitor otsib pigem sellist <i>tõendusmaterjali/informatsiooni</i> , mis kinnitab juhtkonna hinnanguid, mitte aga sellist tõendusmaterjali, mis ei kinnita juhtkonna hinnanguid.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
27.	Audiitorid pigem kahtlevad omapoolses sõltumatus punkthinnangus ja seepärast eelistavad toetuda suures ulatuses juhtkonna eeldustele.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

Väljakused ÕVAH-te auditeerimisel

28.	Kõige suurem probleem audiitori jaoks on ÕVAH-te kontrollitavus.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
29.	ÕVAH-te kontrollitavus on problemaatiline, kuna audiitorid tunnevad tehniliste teadmiste puudust ÕV kohta.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
30.	ÕVAH-te kontrollitavus on problemaatiline, kuna ÕVAH-te analüüs on keerulisem võrreldes soetusmaksusega.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
31.	ÕVAH-te kontrollitavus on problemaatiline, kuna ÕVAH-te analüüs nõuab palju aega.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
32.	ÕVAH-te kontrollitavus on problemaatiline, kuna ÕVAH-te analüüs tehnikat/meetod on erinev igas tegevusvaldkonnas.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
33.	ÕVAH-te kontrollitavus on problemaatiline, kuna paljud varad ja kohustised ei ole kaubeldavad aktiivsel turul.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

Lisa 31. järg

34.	ÕVAH-te kontrollitavus on problemaatiline, kuna varad/kohustised on hinnatud tuginedes juhtkonna poolsetele eeldustele ja mudelitele.	1	2	3	4	5
35.	ÕVAH-te kontrollitavus on problemaatiline, kuna hindamisvaldkonna teadmiste saamise allikad on piiratud.	1	2	3	4	5
36.	ÕVAH-te kontrollitavus on problemaatiline, kuna eeldavad sageli prognoose tulevikku.	1	2	3	4	5
37.	ÕVAH-tega seotud auditeerimise standardid pakuvad <i>mitmemõttelisust</i> , kuna <i>ei nõua</i> audiitorilt sõltumatu hinnangu kasutamist ning audiitorid kipuvad juhtkonna eeldustele toetuma.	1	2	3	4	5

Palun tehke rist lahtri/lahtritesse (on võimalik mitu varianti):

Millised etapid pakuvad kõige rohkem probleeme?

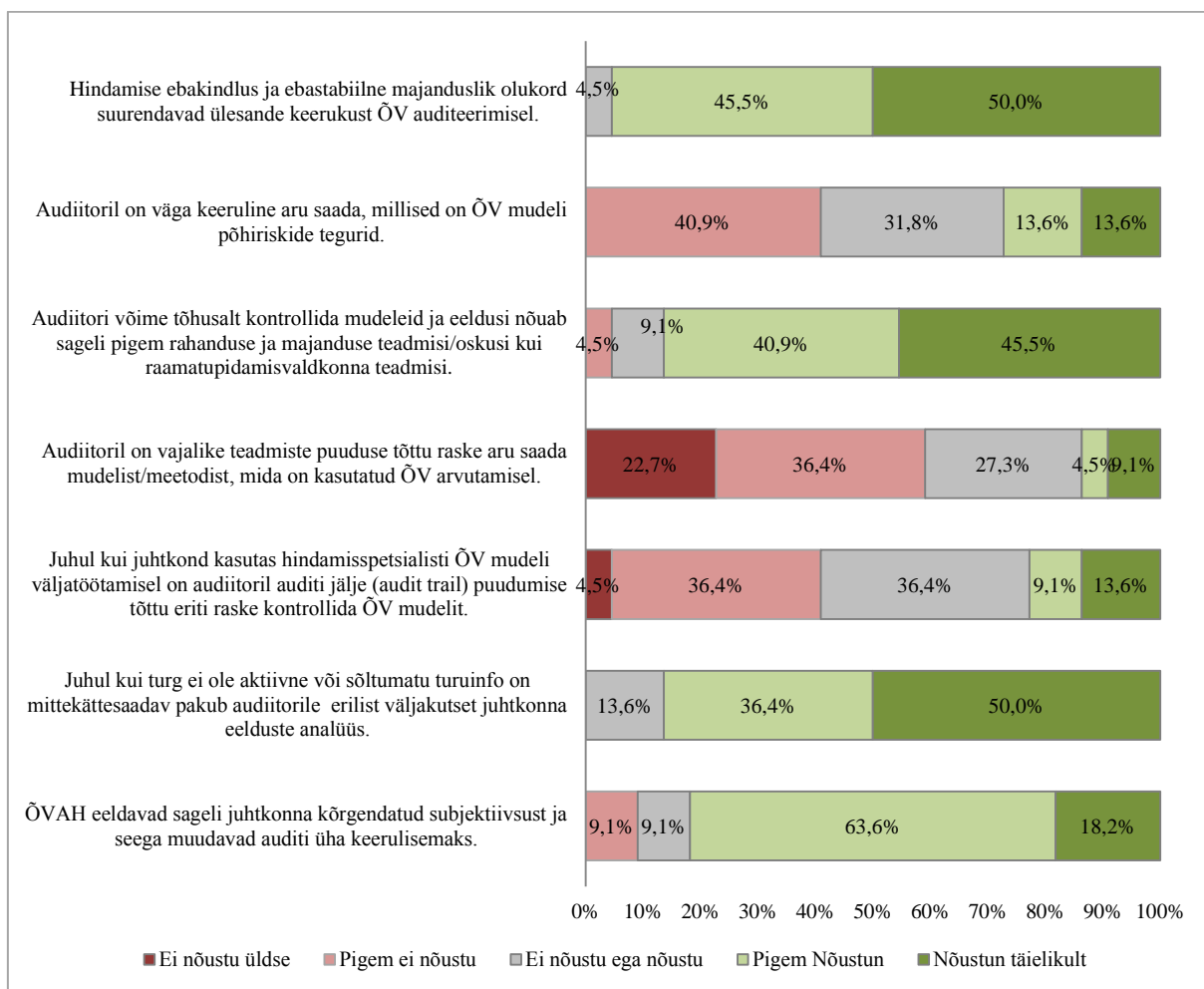
Mudeli aluseks olevate eelduste põhjendatuse hindamine	
Mudeli aluseks oleva info testimine	
Kliendi mudeli või meetodi mõistmine	
Kontrollmehhanismide testimine kliendi kasutatud meetodi ja info üle	
Kaalutlemine, kas kõiki relevantseid tegureid või eeldusi on mudelis arvesse võetud	
Oluliste hinnangutega seotud raamatupidamiskontode väljaselgitamine	
Sõltumatu hinnangu kasutamine	
Bilansijärgsete sündmuste üle vaatamine	
Auditi lähenemisi viisi valimine	
Hinnangu põhjendatuse hindamine, võttes arvesse auditi tõendusmaterjali	
Kliendi mudeli põhjendatuse hindamine	
Koostöö spetsialistiga	

Väljakutsete võimalikud lahendused

39.	Kutsealane lisakoolitus, mis pakuks hindamisvaldkonna põhjalikumaid teadmisi ja praktilisi näiteid.	1	2	3	4	5
40.	Hindamisspetsialisti kasutamine oleks vajalik igal juhul.	1	2	3	4	5
41.	ÕV rakendamine võiks olla lubatud üksnes siis, kui eksisteerib aktiivne likviidne turg.	1	2	3	4	5
42.	Auditeerimise standardid peaksid rohkem olema praktilisele rakendamisele suunatud ja praktiliste näidetega täiendatud.	1	2	3	4	5
43.	ÕVAH-ga seotud auditeerimisstandardid vajavad nendes sisalduva mitmemõttelisuse eemaldamist.	1	2	3	4	5
44.	Sõltumatu punkthinnangu kasutamise struktureeritud suunised audiitori jaoks (eraldi standardina) oleksid väga kasulikud, sest sel juhul audiitor ei toetuks üksnes juhtkonna eeldustele/järelepärimistele.	1	2	3	4	5

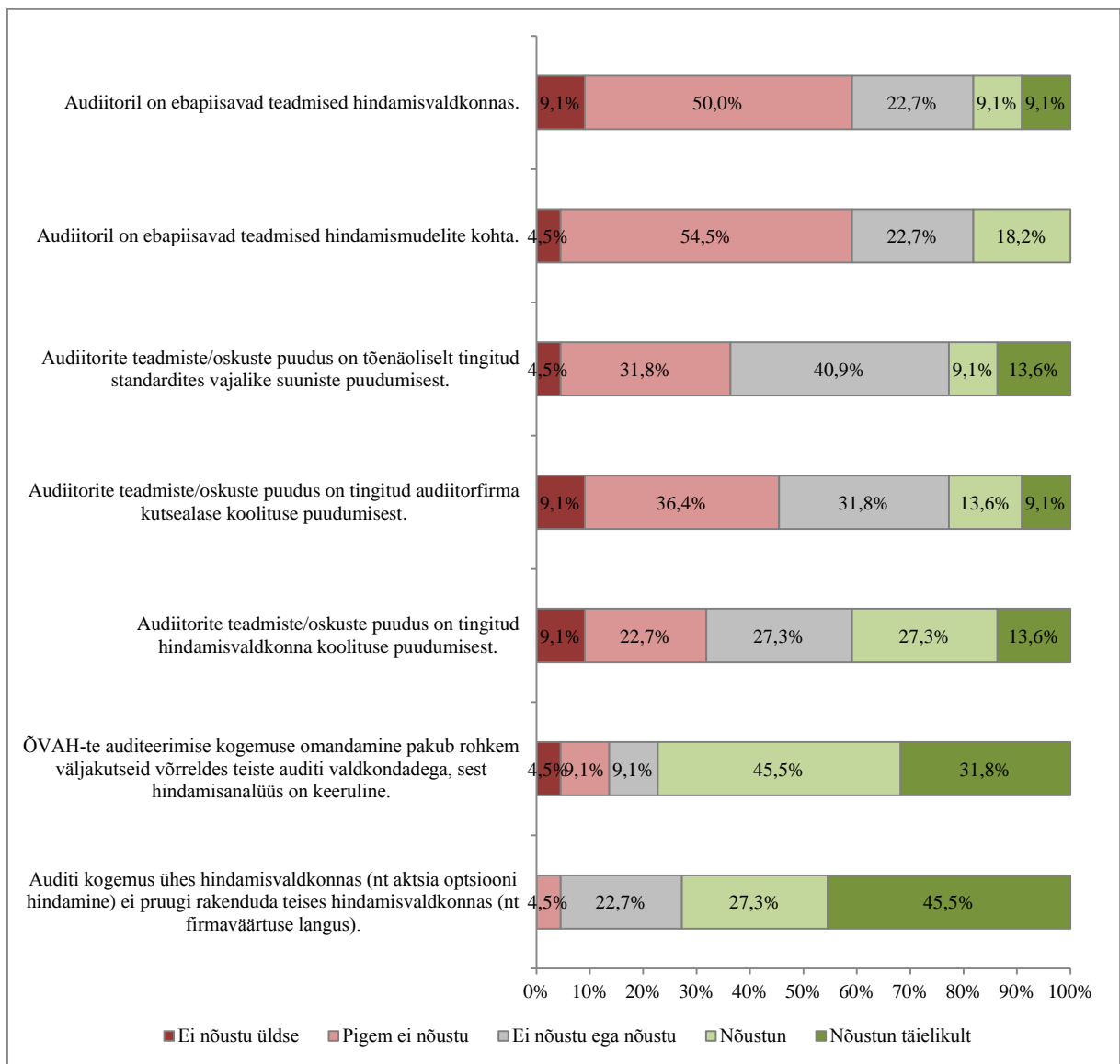
Allikas: autori koostatud.

Lisa 32. Ülesande keerukus õiglase väärtuse auditeerimisel (% audiitoritest)

Allikas: autori koostatud.

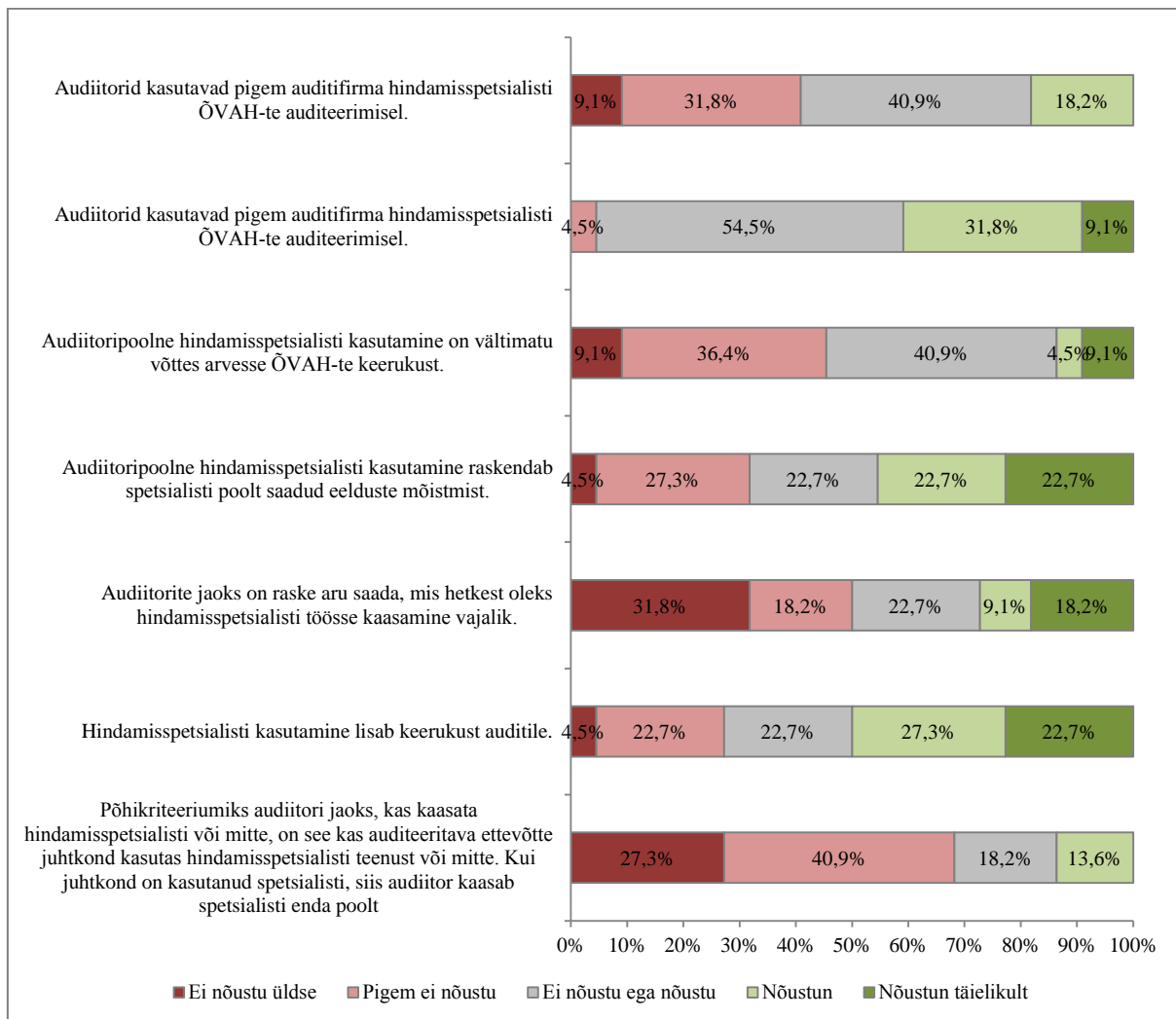
Lisa 33. Teadmised ja oskused õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (% audiitoritest)

Allikas: autori koostatud.

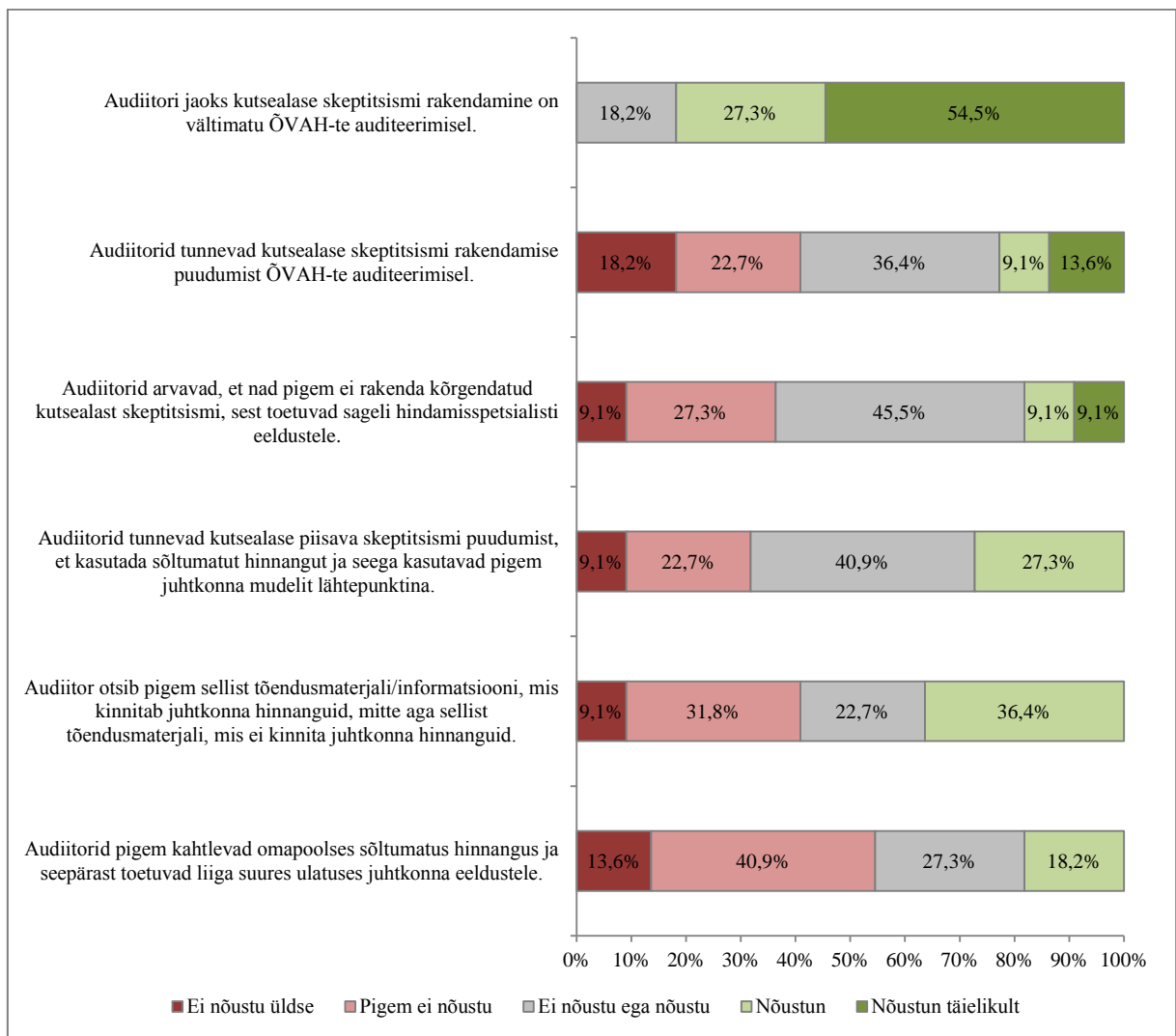

Lisa 34. Audiitori poolne hindamisspetsialisti kaasamine (% audiitoritest)

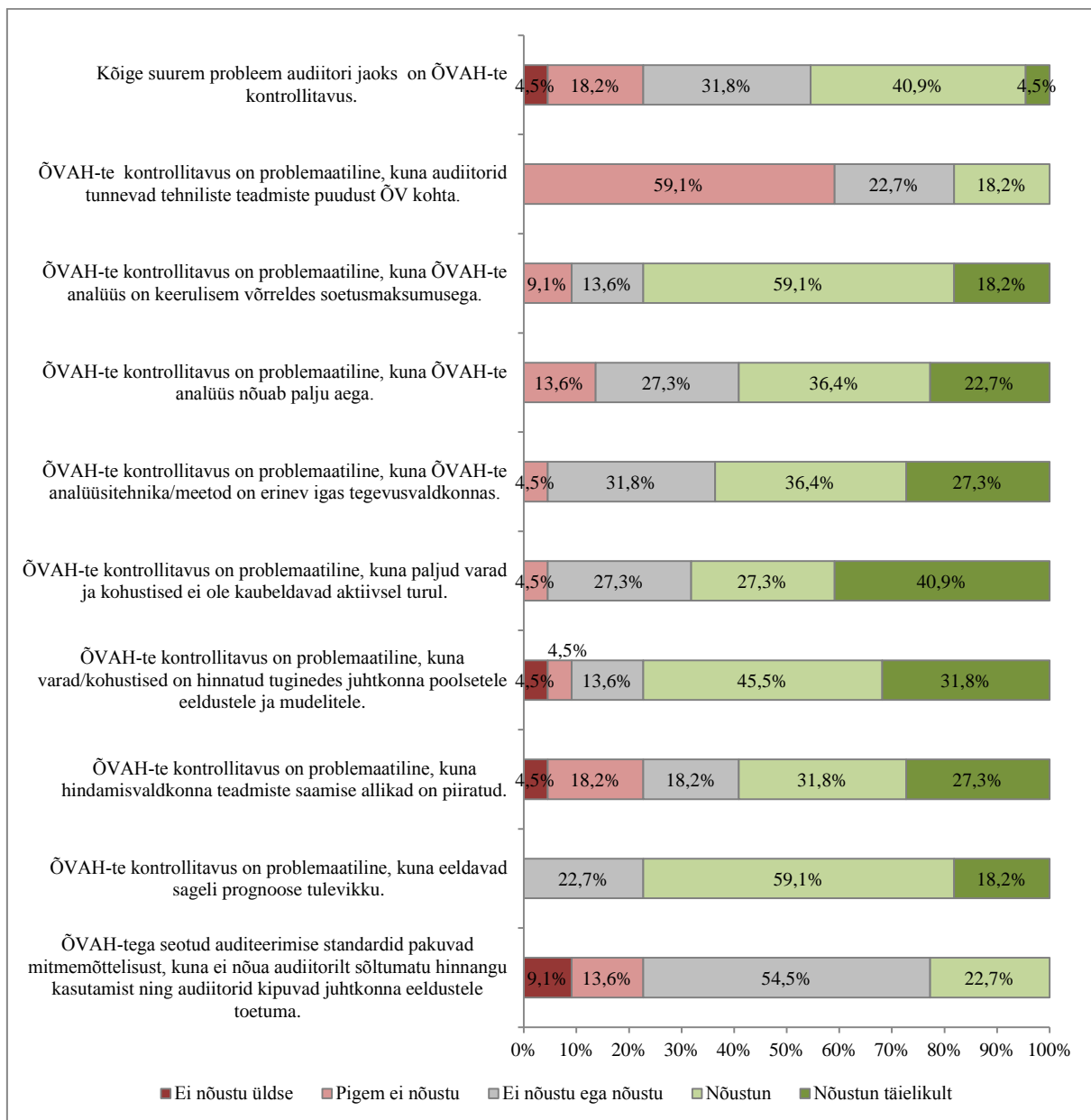
Allikas: autori koostatud.

Lisa 35. Kutsealane skeptitsism õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (% audiitoritest)

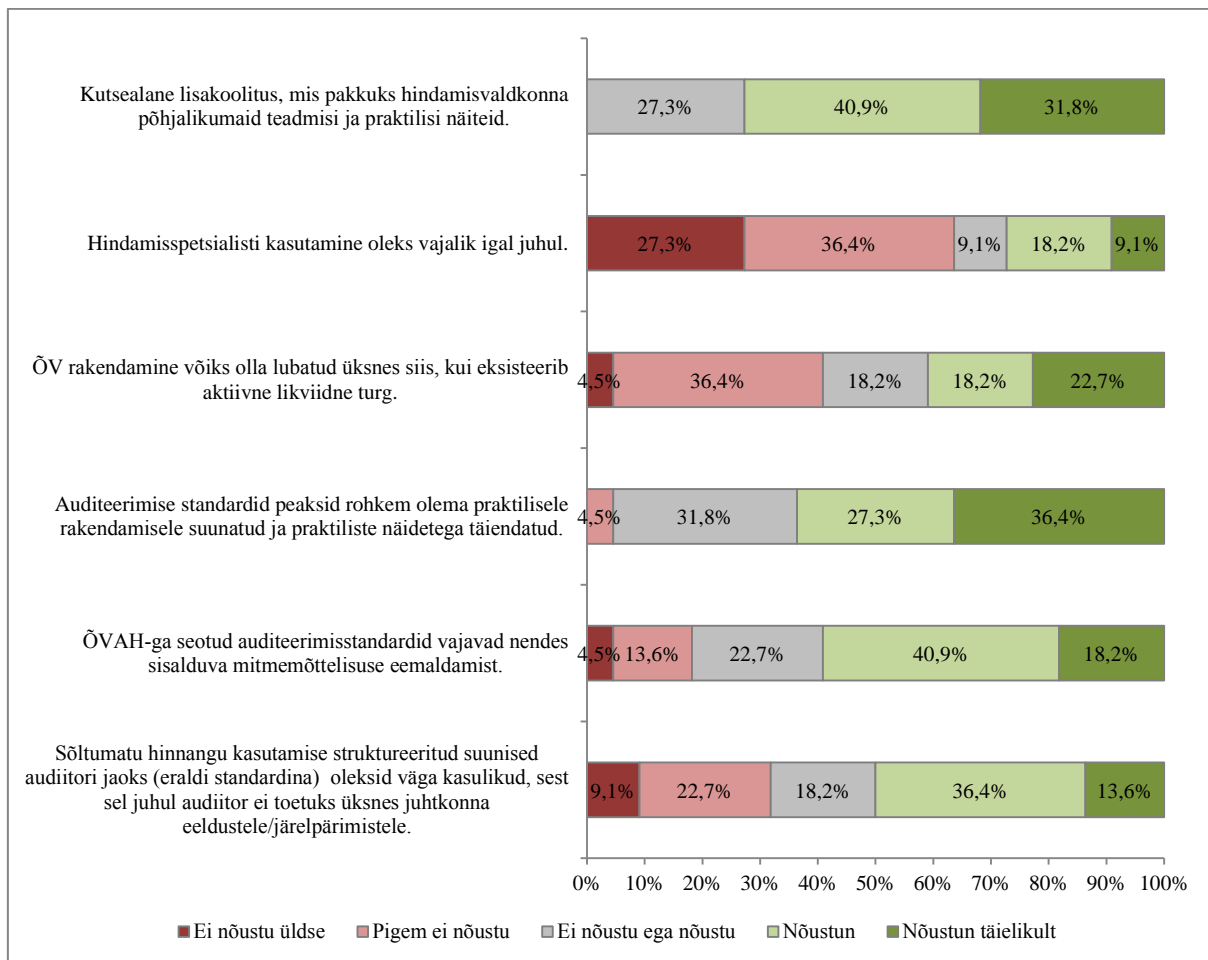
Allikas: autori koostatud.

Lisa 36. Väljakutsed õiglase väärtuse arvestushinnangute auditeerimisel (% audiitoritest)

Allikas: autori koostatud.

Lisa 37. Väljakutsete võimalikud lahendused (% audiitoritest)

Allikas: autori koostatud.